

Regeringens proposition

1997/98:106

Pensionsrättigheter och bodelning

Prop.
1997/98:106

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 5 mars 1998

Göran Persson

Laila Freivalds
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

Propositionen innehåller förslag till ändringar i äktenskapsbalkens bestämmelser om makars pensionsrättigheter vid bodelning.

Enligt nuvarande regler ingår rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller pension på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande inte i bodelning, om det inte med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

Förslaget i propositionen innebär att dessa pensionsrättigheter som regel skall ingå i bodelning med anledning av äktenskapsskillnad. De skall undantas helt eller delvis endast om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att pensionsrätten ingick i bodelningen. Vid bodelning med anledning av dödsfall skall sådana pensionsrättigheter inte heller fortsättningsvis ingå i bodelning.

Övriga former av pensionsrättigheter, t.ex. tjänstepensioner, pension enligt nuvarande regler i lagen (1962:381) om allmän försäkring och pension enligt det reformerade allmänna ålderspensionssystemet, skall inte heller i framtiden ingå i bodelning. För de fall då det finns en snedfördelning av makarnas pensionsskydd anvisas i propositionen olika vägar för att jämna ut olikheterna och förbättra situationen efter äktenskapsskillnad för en make som har dåligt pensionsskydd och otillräckliga möjligheter att själv förbättra skyddet. Det föreslås bl.a. ett tillägg i bestämmelserna om underhållsbidrag till make som markerar att pensionsskyddet kan ha betydelse för underhållsfrågan.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1999.

1	Förslag till riksdagsbeslut	4
2	Lagtext	5
3	Ärendet och dess beredning	9
4	Allmänt om pensionsrättigheter	10
4.1	Det nuvarande allmänna pensionssystemet	10
4.2	Tjänstepensioner	11
4.3	Privata pensionsrättigheter, m.m.	11
4.3.1	Försäkringar	11
4.3.2	Individuellt pensionssparande	12
4.3.3	Vissa skatterättsliga regler	13
4.4	Ett reformerat allmänt pensionssystem	15
4.4.1	Huvuddragen i reformen	15
4.4.2	Överföring av premiepensionsrätt mellan makar	17
5	Huvuddragen i regelsystemet vid bodelning m.m.	18
5.1	Principerna för bodelning vid äktenskapsskillnad	18
5.1.1	Likadelningsprincipen	18
5.1.2	Vederlagsregeln	19
5.1.3	Jämkningsreglerna	21
5.1.4	Avtalsutrymmet	22
5.2	Pensionsrättigheter och bodelning	24
5.2.1	Personliga pensionsrättigheter	24
5.2.2	Privata pensionsförsäkringar, m.m.	25
5.3	Underhåll efter äktenskapsskillnad	28
5.3.1	Principerna för bestämmande av underhållsbidrag	28
5.3.2	Jämkning av underhållsbidrag	30
5.4	Gällande rätt och aktuella reformer i de övriga nordiska länderna	31
6	Allmänna utgångspunkter för behandling av makars pensionsrättigheter vid bodelning	32
7	Vilka pensionsrättigheter skall ingå i bodelning?	34
7.1	Bodelning efter äktenskapsskillnad	34
7.2	Bodelning efter dödsfall	39
8	Jämkning i särskilda fall	41
8.1	Jämkning av vilka pensionsrättigheter som skall ingå i bodelning	41
8.2	Jämkning av likadelningen vid bodelning	44
9	Underhållsbidrag för anskaffande av pensionsskydd	46
10	Kriterierna för de olika korrigeringsmöjligheterna	50
11	Värdering av pensionsrättigheter	52
12	Ikraftträdande m.m.	54

13	Kostnadsmässiga konsekvenser och konsekvenser ur ett jämförbarhetsperspektiv.....	55
13.1	Kostnadsmässiga konsekvenser	55
13.2	Konsekvenser ur ett jämförbarhetsperspektiv	56
14	Författningssamtal.....	57

Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet Pensionsrättigheter och bodelning (SOU 1995:8)	68
Bilaga 2	Betänkandets lagförslag	70
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna.....	74
Bilaga 4	Lagrådsremissens lagförslag	75
Bilaga 5	Lagrådets yttrande.....	79
	Utdrag ur protokoll vid regeringssamtal den 5 mars 1998.....	83

1 Förslag till riksdagsbeslut

Prop. 1997/98:106

Regeringen föreslår att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken.

Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 7 och 8 §§, 9 kap. 11 § samt 10 kap. 3 och 4 §§ äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

6 kap.

7 §

Efter äktenskapsskillnad svarar varje make för sin försörjning.

Om den ena maken behöver bidrag till sitt underhåll under en övergångstid, har den maken rätt att få underhållsbidrag av den andra maken efter vad som är skäligt med hänsyn till *dennes* förmåga och övriga omständigheter.

Har den ena maken svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts eller finns det andra synnerliga skäl, har den maken rätt till underhållsbidrag av den andra maken för längre tid än som anges i andra stycket.

Om den ena maken behöver bidrag till sitt underhåll under en övergångstid, har den maken rätt att få underhållsbidrag av den andra maken efter vad som är skäligt med hänsyn till *denna makes* förmåga och övriga omständigheter.

Har den ena maken svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts eller finns det andra synnerliga skäl, har den maken rätt till underhållsbidrag av den andra maken för längre tid än som anges i andra stycket. *Vid prövning av den rätten skall hänsyn tas till om den ena maken behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd.*

8 §

Underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad skall betalas fortlöpande. Finns det särskilda skäl, får domstolen dock bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp.

Underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad skall betalas fortlöpande. Finns det särskilda skäl, *såsom att den underhållsberättigade behöver ett bidrag för att skaffa sig pensionsskydd*, får domstolen dock bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp.

9 kap.

11 §

Om en make dör när ett mål om äktenskapsskillnad pågår, skall de föreskrifter som avser bodelning med anledning av äktenskaps-skillnad tillämpas.

Om en make dör när ett mål om äktenskapsskillnad pågår, skall de *bestämmelser* som avser bodelning med anledning av äkten-skapsskillnad tillämpas. *Bestäm-melserna i 10 kap. 3 § andra stycket gäller dock i stället för bestämmelserna i tredje stycket i den paragrafen.*

10 kap.

3 §¹

Rättigheter som inte kan över-låtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten.

Rättigheter som inte kan över-låtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten. *Dessutom skall pensionsrättig-heter, även om de inte är av så-dant slag som avses i första meningen, undantas från bo-delning enligt vad som sägs i andra och tredje styckena.*

Även om det inte följer av första stycket, skall rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger inte ingå i bodelning, om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller invalid-pension, eller

2. efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pensionen föreligger vid bodelningen.

Vid bodelning med anledning av en makes död skall en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av pensions-sparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande inte ingå i bodelningen. Det-samma gäller en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst. Om pen-sionssparkontot eller försäkringen ägdes av den avlidna maken, tillämpas i stället bestäm-melserna i lagen om individuellt pensionssparande eller lagen (1927:77) om försäkringsavtal.

Rätt till pension som tillkommer någon av makarna på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pen-sionssparande skall inte ingå i bodelning.

Vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad skall en rätt till pension som någon av makarna har på grund av pensionssparavtal enligt lagen om individuellt pensionssparande helt

¹ Senaste lydelse 1993:933

eller delvis undantas från bodelningen, om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att hela pensionsrätten ingick. Detsamma gäller rätt till pension på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller sjukpension, eller

2. efterlevandepension om det finns en rätt till utbetalning av pensionen vid bodelningen.

Rätt till pension som avses i andra och tredje styckena skall dock helt eller delvis ingå i bodelning, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

4 §²

Egendom som har gjorts till enskild genom äktenskapsförord, liksom vad som har trätt i stället för sådan egendom samt avkastning av denna som är enskild egendom, skall ingå i bodelning om makarna kommer överens om det vid bodelningen. Detsamma gäller sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § andra och tredje styckena.

Har makarna kommit överens om att enskild egendom skall ingå i bodelningen, skall sådan egendom vid bodelningen anses utgöra giftorättsgoods.

Egendom som har gjorts till enskild genom äktenskapsförord, liksom vad som har trätt i stället för sådan egendom samt avkastning av denna som är enskild egendom, skall ingå i bodelning om makarna kommer överens om det vid bodelningen. Detsamma gäller sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § andra stycket.

En sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § tredje stycket skall inte ingå i bodelning, om makarna kommer överens om det vid bodelningen.

² Senaste lydelse 1993:933

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1999.
  2. Ligger den dag som avses i 9 kap. 2 § äktenskapsbalken före den 1 januari 1999, tillämpas 6 kap. 7 och 8 §§, 9 kap. 11 § samt 10 kap. 3 och 4 §§ i deras äldre lydelse.

Riksdagen beslutade den 8 juni 1994 om genomgripande ändringar i reglerna för ålderspension (bet. 1993/94:SfU24 och rskr. 1993/94:439). Beslutet innebär att riksdagen i allt väsentligt godkänt de riktlinjer för ett reformerat ålderspensionssystem som föreslagits i regeringens proposition Reformering av det allmänna pensionssystemet (prop. 1993/94:250). Propositionen tar inte upp några lagförslag utan anger de riktlinjer som bör vägleda reformeringen av ålderspensioneringen. Till grund för propositionen låg Pensionsarbetsgruppens betänkande Reformerat pensionssystem (SOU 1994:20) och den överenskommelse som träffades inom denna mellan företrädare för de fyra dåvarande regeringspartierna och socialdemokraterna.

I sitt ursprungliga skick innefattade reformen av det allmänna pensionssystemet bl.a. ett system för delning mellan makar av intjänad pensionsrätt inom det allmänna reformerade ålderspensionssystemet. Under det fortsatta beredningsarbetet har förslaget om delning av pensionsrätt ersatts av ett förslag som ger make möjlighet att till den andra maken överföra pensionsrätt inom det s.k. premiereservsystemet.

I propositionen framhölls att de principiella synpunkter som låg bakom förslaget om delning av pensionsrätt inom det reformerade pensionssystemet delvis borde föras över på andra former av pensionsrättigheter. Detta föreslogs ske genom en ändring av reglerna i äktenskapsbalken om behandling av makars pensionsrättigheter vid bodelning på grund av äktenskapsskillnad. Genom de av riksdagen den 8 juni 1994 antagna riktlinjerna godtogs också förslaget i propositionen om inriktningen för en anpassning av äktenskapsbalkens bodelningsregler till principerna för det reformerade pensionssystemet.

Sommaren 1994 tillkallades en särskild utredare med uppdrag att se över äktenskapsbalkens regler om bodelning för att anpassa dem till principerna för det reformerade ålderspensionssystemet. Huvuduppgiften för utredningen var enligt direktiven att utarbeta regler som innebär att rätt till pension på grund av frivillig, individuell pensionsförsäkring och medel på pensionssparkonto enligt lagen (1993:931) om individuell pensionssparande fortsättningsvis i regel skall ingå i bodelning efter äktenskapsskillnad, i huvudsak enligt de regler för pensionsförsäkringar som gällde före år 1988.

I januari 1995 redovisade utredningen sitt arbete i betänkandet Pensionsrättigheter och bodelning (SOU 1995:8). En sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 1*. Utredningens lagförslag finns i *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissvaren finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju95/464).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 12 februari 1998 att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i *bilaga 4*.

Lagrådets yttrande finns i *bilaga 5*.

Lagrådet har lämnat vissa synpunkter på lagförslagen. Synpunkterna är främst av redaktionell art men avser i ett fall sakfrågan. Regeringen har följt Lagrådets förslag utom på en punkt. Regeringen återkommer i avsnitten 7.1 och 9 samt i författningskommentaren till Lagrådets synpunkter.

4 Allmänt om pensionsrättigheter

4.1 Det nuvarande allmänna pensionssystemet

De allmänna pensionerna omfattar i princip alla som bor eller arbetar här i landet. Huvudförmåner utges inom både folk- och tilläggspensioneringen i form av ålders-, förtids- och efterlevandepension. Vid sidan härav finns de s.k. särskilda folkpensionsförmånerna handikappersättning och vårdbidrag. Vidare utbetalas pensionstillskott till pensionärer som saknar eller har låg allmän tilläggspension (ATP). Dessutom finns bostadstillägg för pensionärer (BTP), som är inkomstprövat och kan betalas som ett bidrag till pensionstagarens bostadskostnader.

Genom folkpensioneringen ges en grundtrygghet vid ålderdom, långvarig sjukdom, gravt handikapp m.m. Sådana pensioner betalas med i princip enhetliga belopp som är desamma för alla och således oberoende av den försäkrades tidigare inkomster eller avgiftsbetalning. Däremot är folkpensionerna fr.o.m. år 1993 avhängiga av den berättigades försäkringstid i så måtto att det för rätt till oavkortad folkpension krävs bosättning i Sverige under minst 40 år mellan 16 och 65 års ålder eller minst 30 år med intjänade ATP-poäng. Vid kortare tids bosättning respektive kortare tids förvärvsarbete här i landet reduceras folkpensionen proportionellt.

Dagens ATP-system är uppbyggt enligt den s.k. inkomstbortfallsprincipen, vilken innebär att pensionsförmånerna i princip bestäms av de inkomster som den försäkrade har haft under den yrkesverksamma delen av livet och av det antal år under vilka han eller hon har förvärvsarbetat. Inkomsten är pensionsgrundande för ATP till den del den överstiger det s.k. förhöjda basbeloppet för året (37 100 kr för år 1998) och uppgår till högst 7,5 gånger detta basbelopp (278 250 kr år 1998). Vid uttag från 65 års ålder utgör ATP i form av ålderspension 60 % av medeltalet av de 15 högsta pensionspoängen (den s.k. 15-årsregeln) multiplicerat med det s.k. minskade basbeloppet. Enligt huvudregeln krävs 30 år med pensionsgrundande inkomst för att man skall ha rätt till oavkortad tilläggspension (den s.k. 30-årsregeln). Vid färre år med pensionsgrundande inkomst reduceras pensionen proportionellt.

Pensionsgrundande för ATP är i första hand inkomster av förvärvsarbete. Sådana kan härröra från anställning eller från annat förvärvsarbete, t.ex. aktiv näringsverksamhet som bedrivs i Sverige. Med anställningsinkomster likställs dessutom olika förmåner som ersätter sådan inkomst, t.ex. sjukpenning, föräldrapenning, arbetsskadeersättning, arbetslöshetsersättning, vårdbidrag, utbildningsbidrag, vuxenstudiebidrag och delpension. För att uppfylla 30-årsregeln får dessutom fr.o.m. år

1982 föräldrar räkna år då de vårdat barn som är yngre än tre år. Däremot ger sådana år inga ATP-poäng.

Prop. 1997/98:106

4.2 Tjänstepensioner

Vid sidan av den allmänna pensioneringen finns tjänstepensionssystem, som för de flestas del grundas på kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter och som omfattar i stort sett alla löntagare i Sverige (avtalspensioner). Avtalspensionerna har många drag gemensamma med den allmänna pensioneringen. De är obligatoriska på det aktuella avtalsområdet. Intjänade pensionsrättigheter är överförbara från en arbetsgivare till en annan och ofta från ett arbetsmarknadsområde till ett annat, om arbetstagaren skulle byta anställning.

Avtalspensionerna finansieras i allt väsentligt genom avgifter från arbetsgivarna, men principerna för finansiering av de faktiska pensionsåtagandena varierar påtagligt. Systemen för privatanställda är helt eller delvis fonderade, och åtagandena är i stor utsträckning tryggade genom försäkring. När det gäller de offentliganställdas avtalspensioneringar sker däremot oftast inte någon fondering alls.

Tjänstepensionssystemen fullgör i huvudsak tre funktioner. För det första ger de rätt till pensionsförmåner i vissa situationer när sådan rätt inte finns inom den allmänna pensioneringen. För det andra utbetalas ofta ett belopp som ett komplement till de allmänna pensionerna. I genomsnitt kan detta belopp till den som varit yrkesverksam under en längre tid sägas motsvara 10–15 % av den pensionsberättigades slutlön. För det tredje ger avtalspensionssystemen rätt till pension också för inkomstdelar som överstiger 7,5 förhöjda basbelopp.

4.3 Privata pensionsrättigheter, m.m.

4.3.1 Försäkringar

Under senare årtionden har antalet frivilligt tecknade livförsäkringar i privata försäkringsbolag ökat kraftigt. I början av 1980-talet var banksparat, uttryckt i procent av hushållens disponibla inkomster, omkring sju gånger större än det frivilliga försäkringssparandet, men under senare år har försäkringssparandet tidvis legat på en jämförbar nivå. För den som inte omfattas av något tjänstepensionssystem och som har ingen eller liten ATP är privat försäkring ett effektivt sätt att trygga sin försörjning vid ålderdom eller långvarig sjukdom. Fördelen med försäkring, jämfört med annat privat sparande, är att en försäkring kan ge fullt skydd vid allvarlig sjukdom eller dödsfall redan från tecknandet. Vidare ger rätt till livränta en livsvarig pension vars varaktighet är oberoende av pensionskapitalets storlek.

Livförsäkringar delas civilrättsligt in i kapitalförsäkringar och livränteförsäkringar (se 102 och 118 §§ lagen [1927:77] om försäkringsavtal). Skillnaden består i att det utfallande försäkringsbeloppet vid kapitalförsäkring är på förhand bestämt genom försäkringsavtalet, medan det vid livränteförsäkring faller ut ett visst belopp vanligen per månad under

en persons livstid eller under viss tid. Inom skatterätten sker en uppdelning efter andra grunder i pensionsförsäkring och kapitalförsäkring (se avsnitt 4.3.3). Redan nu skall anmärkas dels att det är den skatterättsliga uppdelningen som är bestämmande för behandlingen enligt äktenskapsbalkens regler, dels att den ojämförligt största delen av alla premier som under de senaste årtiondena har betalats för privata försäkringar i svenska livförsäkringsbolag har avsett pensionsförsäkringar.

Som framgått i föregående avsnitt är många tjänstepensionsåtaganden tryggade genom försäkring. I många andra fall är det klart att en rätt till pensionsförmåner från försäkring inte har något konkret samband med tjänst. I åtskilliga fall kan det emellertid vara svårt att avgöra om förmånerna har karaktären av tjänstepensionering eller inte, och som framgår i avsnitt 5.2 kan denna distinktion ha stor betydelse när det gäller den äktenskapsrättsliga behandlingen av förmånerna.

Sedan länge har försäkringsbolagen tillhandahållit pensionsförsäkringar till personer som saknar kollektivavtalad tjänstepension. Dessa grupper är bl.a. aktieägare i fåmansbolag, delägare i handelsbolag och kommanditbolag, innehavare av enskild firma samt anställda tillhörande den så kallade frikretsen hos kollektivavtalsbundna arbetsgivare och anställda hos arbetsgivare som inte är bundna av kollektivavtal.

Av dessa grupper kan delägare i aktiebolag, kommanditdelägare och personer som är anställda få tjänstepension, medan ägare av enskild firma, delägare i handelsbolag och komplementärer i kommanditbolag är hänvisade till privat pensionsförsäkring. I detta sammanhang bör noteras, att make till delägare i handelsbolag kan ha tjänstepension, medan delägaren själv måste ha privat pensionsförsäkring.

4.3.2 Individuellt pensionssparande

Den 1 januari 1994 infördes lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande. Tidigare hade det långsiktigt bundna sparande som får ske enligt särskilda, gynnsamma skatteregler varit förbehållet sparande genom pensionsförsäkring. Sådana försäkringar innehåller såväl ett sparmoment som ett försäkringsmoment. Den nya lagen innebär att sparande enligt motsvarande gynnsamma skatteregler skall kunna ske även helt utan försäkringsinslag, inom ramen för ett individuellt pensionssparande. Enligt förarbetena är ett grundläggande motiv för att bredda pensionssparandet att öka konkurrensen om detta sparande (prop. 1992/93:187 s. 94).

De skatteregler som redan tidigare gällde för sparande i pensionsförsäkring gäller sålunda även för det nya individuella pensionssparandet (se även avsnitt 4.3.3). Avdrag för sparandet ges det år då sparandet sker. Avdragsutrymmet gäller gemensamt för pensionsförsäkring och det individuella pensionssparandet. Inkomstbeskattning sker först när pensionsbeloppen betalas ut. Vidare beskattas avkastningen av pensionsförsäkringskapital till en lägre skattesats än den som gäller generellt för kapitalinkomster. Reglerna för det individuella pensionssparandet har även i övrigt utformats efter förebild av de bestämmelser som gäller för pensionsförsäkring. Det innebär bl.a. att utbetalningar av ålderspension

enligt huvudregeln får ske tidigast då spararen uppnått en ålder av 55 år och att utbetalningarna normalt skall ske under minst 5 år.

Också de civilrättsliga regler som gäller för pensionsförsäkring har i största möjliga utsträckning överförts till att gälla även för det individuella pensionssparandet. Det innebär möjlighet att förordna om förmånstagare samt förbud mot överlåtelse, belåning och pantsättning, m.m.

4.3.3 Vissa skatterättsliga regler

Pensions- och kapitalförsäkring

Inom skatterätten skiljer man mellan pensionsförsäkring och kapitalförsäkring. Den skatterättsliga indelningen medför en helt annan gränslinje kring begreppet kapitalförsäkring än den ovan redovisade civilrättsliga indelningen. Kommunalskattelagen (1928:370) tillhandahåller en definition av vad som är pensionsförsäkring. All annan livförsäkring är i skatterättslig mening kapitalförsäkring. Äktenskapsbalkens bodelningsregler anknuter till kommunalskattelagens definition av begreppet pensionsförsäkring.

Definitionen av pensionsförsäkring har uppställts med tanke på försäkringens syfte. Pensionsförsäkring föreligger enligt punkt 1 av anvisningarna till 31 § kommunalskattelagen om andra försäkringsbelopp inte skall betalas än ålderspension, sjukpension (före den 1 januari 1994 användes termen invalidpension) eller efterlevandepension. Efterlevandepension får tillkomma endast försäkringstagarens make, sambo och barn samt makes eller sambos barn.

Skillnaden mellan försäkringskategorierna visar sig naturligtvis i beskattningsreglerna. Vid pensionsförsäkring är den inbetalade premien för försäkringen principiellt avdragsgill vid försäkringstagarens inkomstbeskattning samma år, under det att utfallande försäkringsbelopp beskattas som inkomst av tjänst (46 § 2 mom. resp. 31 § kommunalskattelagen). Avdragsrätten är för de flesta inkomstagare begränsad till ett halvt basbelopp per år. För egenföretagare och personer med högre årsinkomst än tio basbelopp gäller särskilda avdragsregler. Vid kapitalförsäkring är betalning av försäkringspremierna inte avdragsgill vid beskattningen av försäkringstagarens inkomster, men utfallande försäkringsbelopp är å andra sidan skattefria. Tanken bakom den uppskjutna beskattningen är att ge en möjlighet till omfördelning av inkomst från den yrkesaktiva tiden till tiden därefter. Utfallande försäkringsbelopp från en pensionsförsäkring, pensionen, beskattas därför enligt vanliga regler om inkomst av tjänst, medan inbetalda premier är avdragsgilla.

Som tidigare nämnts var en av utgångspunkterna vid utformandet av den nya sparformen individuellt pensionssparande att reglerna så långt möjligt skulle vara lika de regler som gäller för pensionsförsäkring. Efter förslag i propositionen Vissa skattefrågor rörande livförsäkring (prop. 1993/94:85) har också vissa skatteregler som tidigare gällde för pensionsförsäkringar ändrats i syfte att utjämna omotiverade skillnader mellan de båda pensionsformerna.

När det gäller frivillig, individuell pensionsförsäkring godtas med ett undantag inte annan än försäkringstagaren som försäkrad. Undantaget innebär att pensionsförsäkring kan tecknas på makes eller med make jämförlig sambos liv till förmån för barn under 20 år. Syftet med detta undantag är att öppna en möjlighet till kompensation för den ökning av kostnaderna för barns skötsel som uppkommer om maken avlider.

Avdragsrätten för pensionsförsäkringspremie bygger på synsättet att pension är en fråga från den aktiva verksamhetstiden uppskjuten förvärvsinkomst. Från försäkringsbranchens sida har efterlysts en avdragsrätt för försäkring ägd av make. Motsvarande krav har under senare år även framförts i riksdagsmotioner. I propositionen Vissa skattefrågor rörande livförsäkring avvisas tanken på en ändrad avdragsordning med följande uttalande (prop. 1993/94:85 s. 37):

Pensionsskyddet för hem- och deltidsarbetande makar har i viss utsträckning försvagats genom den år 1988 beslutade avvecklingen av den allmänna änkepensionen. Den nya äktenskapslagstiftningen som började gälla samma år medförde förändringar för samma grupp. Den innebar ett frångående av den tidigare huvudregeln att privata P-försäkringar skulle bli föremål för bodelning vid äktenskapsskillnad. Huvudregeln är nu i stället att värdet av egen P-försäkring i huvudsak inte skall ingå i bodelning mellan makarna.

Den fullständiga särbeskattningen av inkomst innebär i sin nuvarande utformning bl.a. att endast den make som är försäkringstagare är berättigad till avdrag för försäkringsutgiften. Som ett led i 1970 års särbeskattningsreform slopades nämligen år 1973 rätten till avdrag för premier för P-försäkring som ägs av den skattskyldiges make. Genom ändringen hindrades ett utnyttjande av makarnas skilda marginalskattesatser.

Regeringen konstaterar att det finns ett behov av förbättrad ålderspension för makar med ingen eller låg förvärvsinkomst. Enligt regeringens mening utgör detta dock inte skäl att nu lägga fram förslag om en ändrad avdragsordning. Avdragsfrågan kan inte ses isolerad och de fortsatta överväganden som kan bli aktuella bör ske med utgångspunkt från principen om särbeskattning av makar.

Skattskyldigheten följer pensionsrätt som överlåtits genom bodelning i samband med äktenskapsskillnad

Pensionsförsäkring får under den försäkrades livstid överlåtas endast till följd av anställningsförhållande, utmätning, ackord, konkurs eller genom bodelning. En pensionsförsäkring kan således överlåtas från ena maken till den andra i samband med bodelning. Under makarnas livstid kan överlåtelsen ske vid såväl bodelning under äktenskapet som med anledning av äktenskapsskillnad. I syfte att motverka skatteplanering genom överföring av pensionsförsäkring till make med låg marginalskatt infördes år 1975 en regel som innebar att beskattningen av utfallande pension skulle ske hos överlåtaren även för tiden efter överlåtelsen, om inte överlåtaren var berättigad till avdrag för periodiskt understöd till förvärvaren. Vid den tidpunkten förelåg sådan avdragsrätt om makarna levde åtskilda.

Fr.o.m. den 1 januari 1994 gäller regeln om kvarstående skattskyldighet endast vid bodelning under bestående äktenskap. Som ett komplement till denna bestämmelse gäller vidare att avdrag inte medges för premier som betalas efter det att äganderätten till försäkringen övergått genom bodelning under bestående äktenskap, och detta gäller även om makarna senare skiljer sig. I det individuella pensionssparandet gäller den ordningen att ytterligare inbetalningar inte får göras efter en överlåtelse av kontot genom bodelning.

Återköp av pensionsförsäkring

Ett återköp innebär att försäkringsbolaget frigörs från sina förpliktelser mot försäkringstagaren genom en utbetalning av det aktuella återköpsvärdet på en i förtid annullerad livförsäkring. Vid utbetalningen kan återbäring tillkomma. Om pensionsförsäkringens tekniska återköpsvärde uppgår till högst ett basbelopp och premier för försäkringen inte har betalats under den senaste tioårsperioden får den utan hinder av skatte-reglerna återköpas. För övriga fall får skattemyndigheten, om det finns synnerliga skäl, genom dispens medge återköp av pensionsförsäkring. Motsvarande regler gäller för det individuella pensionssparandet.

Skattemyndighetens dispens är i sig inte tillräcklig för att ett återköp skall komma till stånd. Det krävs också en prövning av återköpsfrågan hos försäkringsbolaget. Denna prövning görs bl.a. på försäkringstekniska grunder. Utformningen av grunderna hos det enskilda försäkringsföretaget påverkar därvid utgången av prövningen. Skattemyndighetens prövning skall därför ske först när det hos försäkringsbolaget klarlagts att det inte finns försäkrings- eller avtalsmässiga hinder mot återköp.

4.4 Ett reformerat allmänt pensionssystem

4.4.1 Huvuddragen i reformen

Riksdagen har den 8 juni 1994 beslutat om genomgripande ändringar i reglerna för ålderspension (bet. 1993/94:SfU24 och rskr. 1993/94:439). Beslutet innebär att riksdagen i allt väsentligt godkänt de riktlinjer för ett reformerat ålderspensionssystem som föreslagits i regeringens proposition Reformering av det allmänna pensionssystemet (prop. 1993/94:250). Förslagen i propositionen bygger i sin tur på Pensionsarbetsgruppens betänkande Reformerat pensionssystem (SOU 1994:20) och den uppgörelse som träffades inom arbetsgruppen mellan företrädare för de dåvarande fyra regeringspartierna och socialdemokraterna.

Propositionen, som benämns princippropositionen, upptar inga lagförslag utan anger de riktlinjer som bör vägleda reformeringen av ålderspensioneringen. Enligt vad som uttalas i propositionen har regeringen för avsikt att senare återkomma till riksdagen med förslag till den närmare utformningen av reformen jämte lagförslag, konsekvenser för anslagsposter på statsbudgeten m.m. Regeringen har den 19 januari 1998 beslutat att överlämna lagrådsremissen Reformerade regler om inkomstgrundad ålderspension till Lagrådet. De nya reglerna redovisas i förslag

till lag om inkomstgrundad ålderspension och lag om införande av den lagen. Reglerna rörande intjänande av pension föreslås träda i kraft den 1 januari 1999. De första utbetalningarna skall göras i januari 2001.

Den föreslagna reformen syftar till att skapa ett från andra socialförsäkringsgrenar avskilt inkomstrelaterat ålderspensionssystem. Detta pensionssystem skall vara mer robust för samhällsekonomiska och demografiska förändringar än vad som är fallet med ATP. Vidare skall det reformerade pensionssystemet i högre grad ges en försäkringsmässig karaktär samtidigt som de fördelningspolitiska inslagen tydliggörs. Reformeringen av pensionssystemet syftar även till att öka dess bidrag till det samhälleliga sparandet och till att det i högre grad än dagens system skall stimulera arbetsutbudet. I det följande redovisas huvuddragen i reformen.

De inkomster som i dag är pensionsgrundande och förenade med pensionsrätt skall vara det även i det reformerade systemet. Därtill skall pensionsrätt kunna ges även för fiktiva inkomster för s.k. barnår, plikt-tjänstgöring och studier.

Pensionsrätten skall utgöra 18,5 % av pensionsgrundande inkomster och andra pensionsgrundande belopp, upp till ett förmånstak. Motsvarande belopp skall betalas in till pensionssystemet till hälften i form av en allmän pensionsavgift och till hälften i form av en ålderspensionsavgift, som kan tas ut som arbetsgivaravgift eller egenavgift. Alla pensionsgrundande inkomstslag skall, till skillnad från i dag, vara avgiftsgrundande.

Av inbetalda avgifter används huvuddelen – 16 procentenheter – till att finansiera utgående pensioner inom ramen för ett fördelningssystem. En summa motsvarande 2,5 procentenheter av avgiften till ålderspensionssystemet avsätts till en individuell premiereserv. Dessa medel förvaltas av den kapitalförvaltare den enskilde själv utser eller, om den enskilde inte själv gör något aktivt val av förvaltare, av någon statlig förvaltare.

På fiktiva inkomster för bl.a. barnår och plikt-tjänstgöring skall staten betala ålderspensionsavgift. Avgiftsbetalningarna finansieras med allmänna skattemedel och fördelas mellan fördelnings- och premiereservsystemen enligt de allmänna reglerna härför.

Dagens s.k. 15- och 30-årsregler vid beräkning av inkomstrelaterad pension föreslås bli ersatta av livsinkomstprincipen. En bestämd del av livsinkomsten, utslagen på den förväntade återstående medellivslängden, utgör pensionen. Livsinkomstprincipen innefattar också att alla pensionsgrundande inkomster skall väga lika tungt vid beräkning av ålderspensionen oavsett när under livet de tjänats in.

Värdet av intjänad pensionsrätt inom fördelningssystemet skall ackumuleras successivt. Denna behållning räknas årligen upp med ett index som följer den allmänna inkomstutvecklingen.

Vid ålderspensioneringen skall det årliga pensionsbeloppet från fördelningssystemet fastställas genom att summan av de indexerade pensionsrätterna divideras med ett s.k. delningstal.

Pension från premiereservsystemet skall bestämmas av värdeutvecklingen på fonderade medel och utgå enligt försäkringsmässiga grunder. Det kapitalbelopp som de till premiereservsystemet avsatta avgifterna gett upphov till jämte den faktiska avkastningen på dessa medel skall

alltså fördelas över det antal år under vilka pensionen kan beräknas komma att utbetalas. De utgående pensionerna från premiereservsystemet kommer inte att indexeras enligt några fastställda regler. I stället är den premiereservbaserade pensionen under pensionärstiden beroende av den faktiska avkastningen av kapitalet i premiereservsystemet.

Riktlinjerna för det reformerade pensionssystemet omfattar vidare ett separat garantipensionssystem som skall ge alla pensionärer en grundtrygghet. Garantipensionen skall enligt förslaget ersätta nuvarande grundskydd i form av folkpension, pensionstillskott och särskilt grundavdrag.

4.4.2 Överföring av premiepensionsrätt mellan makar

Pensionsarbetsgruppen föreslog i betänkandet *Reformerat pensionssystem* (SOU 1994:20) att en möjlighet skulle införas för makar födda år 1954 eller senare att dela pensionsrätt intjänad inom det reformerade pensionssystemet. Delningen skulle vara frivillig och ske fortlöpande, år för år under tiden för äktenskapets bestånd så länge utträde ur systemet inte anmäldes. Regeringen gav i princippropositionen uttryck för samma uppfattning (prop. 1993/94:250 s. 129 f.). Denna godtogs även av riksdagen.

Under det fortsatta beredningsarbetet med pensionsreformen utarbetades ett detaljerat förslag till en ordning för delning av pensionsrätt mellan makar (se promemorian *Reformerat pensionssystem – lag om inkomstgrundad pension m.m.* [Ds 1995:41]).

Under remissbehandlingen av promemorian anfördes stark kritik mot den föreslagna ordningen för delning av pensionsrätt. Med anledning av kritiken, främst det förhållandet att delning med hänsyn till samspelet med garantipensionssystemet skulle kunna få ekonomiska konsekvenser som makarna inte har möjlighet att förutse, inriktades det fortsatta beredningsarbetet på att undersöka om det kunde finnas andra lösningar som ger makar möjlighet att reglera ojämna pensionsrättsförhållanden.

De överväganden som därefter gjorts har resulterat i ett förslag som innebär att makar ges möjlighet att – i stället för att dela pensionsrätt – löpande överföra pensionsrätt inom premiereservsystemet från den ena maken till den andra (promemorian *Inkomstgrundad ålderspension – finansiella frågor, m.m.* [Ds 1997:67] s. 117 f. och lagrådsremissen *Reformerade regler om inkomstgrundad ålderspension* s. 313 f.). Endast premiepensionsrätt som intjänats under äktenskapet skall kunna bli föremål för överföring. Överföring skall vara frivillig, ske fortlöpande år från år och omfatta hela den premiepensionsrätt som en make tjänat in för året. Överföring av rätt till premiepension skall inte påverka rätten till garantipension.

Bakgrunden till de diskussioner om delning av pensionsrätt som har förts under de gångna decennierna är i huvudsak följande (se prop. 1993/94:250 s. 132 f.).

Den traditionella fördelningen av arbetsuppgifterna inom familjen – som sannolikt kommer att gälla även viss tid framöver, om än i successivt allt mindre utsträckning – innebär att kvinnan oftast är den som tar det huvudsakliga ansvaret för barnen och hemmet. Hon avstår kanske från

förvärvsarbete helt eller delvis under en ibland rätt lång tid. I sin tur kan detta medföra att hon även senare i livet får lägre inkomster än om hon från början satsat på en egen yrkeskarriär. Kvinnan tjänar härigenom inte in pensionsrättigheter i sådan omfattning att hennes ålderspension motsvarar mannens. Att kvinnan avstår från inkomster under vissa tider för att ta hand om barn och hem förutsätter i allmänhet att mannen förvärvsarbetar i full utsträckning.

Under den förvärvsaktiva tiden fungerar familjeekonomin, trots att kvinnan avstår från inkomster, genom att mannen bär en förhållandevis större del av försörjningsbördan. Dessutom utgår säkerligen de flesta kvinnor och män i denna situation – om de alls funderar över det framtida pensionsutfallet – från att makarna även efter ålderspensioneringen skall leva på samma standard och dela på de ekonomiska resurser som finns. Om makarna sedan skiljer sig – kanske efter ett långvarigt äktenskap – har kvinnan generellt sett relativt små möjligheter att bättra på sitt eget pensionsskydd. Detsamma gäller för det fall att mannen avlider före kvinnan. Att de nuvarande reglerna inte tillåter att pensionsrättigheter kan föras över från den ena maken till den andra ens om de är överens om det innebär alltså att kvinnan vid en äktenskapsskillnad eller ett dödsfall går miste om den ekonomiska trygghet på ålderdomen som hon kan ha sett fram emot.

Det var alltså pensionsrättigheter inom det allmänna reformerade pensionssystemet som enligt förslaget i princippropositionen skulle kunna delas mellan makar. Enligt det förslag som presenterats i lagrådsremissen Reformerade regler om inkomstgrundad ålderspension är det enbart pensionsrätt som intjänats i premiereservsystemet som skall kunna föras över från en make till den andra. Pensionsrätt intjänad i ATP-systemet, tjänstepensioner, frivilliga individuella pensionsförsäkringar och rätt till pension på grund av pensionssparavtal skall således inte kunna överföras. I princippropositionen framhölls dock att de principiella synpunkter som låg bakom förslaget om delning av pensionsrätt inom det reformerade pensionssystemet – och som nu ligger bakom förslaget om överföring av pensionsrätt inom premiereservsystemet – delvis bör föras över på dessa andra former av pensionsrättigheter (prop. 1993/94:250 s. 138 f.). Detta föreslås i princippropositionen ske genom en ändring av reglerna i äktenskapsbalken om behandling av makars pensionsrättigheter vid bodelning på grund av äktenskapsskillnad.

5 Huvuddragen i regelsystemet vid bodelning m.m.

5.1 Principerna för bodelning vid äktenskapsskillnad

5.1.1 Likadelningsprincipen

Äktenskapsbalkens bodelningsregler bygger på den nordiska likadelningsregeln. Huvudprincipen för bodelning i anledning av äktenskapsskillnad är således att, sedan tilldelning för täckning av skulder ägt rum,

återstoden av makarnas giftorättsgods skall delas lika mellan dem (11 kap. 3 § äktenskapsbalken).

I 10 kap. äktenskapsbalken anges vilken egendom som kan eller skall ingå i en bodelning mellan makarna. Huvudregeln återfinns i kapitlets första paragraf som säger att giftorättsgodset, alltså i princip all egendom som inte gjorts till makes enskilda, skall ingå i bodelningen. Huvudregeln modifieras emellertid i åtskilliga hänseenden i följande paragrafer. I 2 och 3 §§ görs undantag för vissa slag av egendom som i och för sig är giftorättsgods. Hit hör bl.a. viss egendom av personlig art samt pensionsrättigheter. Bestämmelsen i 4 § öppnar å andra sidan möjligheten att dra in enskild egendom, pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande i bodelningen. I 5 §, slutligen, hänvisas till försäkringsavtalslagen (1927:77) och lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande såvitt avser verkan av förmånstagarförordnanden i vissa fall.

Hur storleken av makarnas andelar av det gemensamma giftorättsgodset skall beräknas regleras i första avsnittet av 11 kap. äktenskapsbalken. I det andra avsnittet klargörs hur egendomen i boet skall fördelas på de andelar som beräknats för makarna.

Bestämmelserna om täckning för skuld finns i 11 kap. 2 §. I paragrafen uttalas att från en makes giftorättsgods skall avräknas så mycket att det täcker de skulder som den maken hade vid den strategiska tidpunkten, vilket vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad är när talan om äktenskapsskillnad väcktes. Syftet med bestämmelserna om täckning för skuld är att för vardera maken få fram vad som utgör hans eller hennes behållna nettoförmögenhet. Från principen att en skuld skall täckas med giftorättsgods görs i andra stycket undantag för vissa fall då den make som svarar för skulden också har enskild egendom. Täckning för skuld som har en särskild anknytning till den enskilda egendomen skall då i första hand ske ur den enskilda egendomen. I tredje stycket föreskrivs att undantaget även skall gälla sådan rättighet som enligt 10 kap. 3 § inte skall ingå i bodelningen, således bl.a. pensionsförsäkringar. För att undantagsbestämmelsen skall vara tillämplig krävs alltså att skulden har en särskild anknytning till den enskilda egendomen. I lagtexten nämns först det fallet att borgenärens fordran mot en make är förenad med särskild förmånsrätt i den makens enskilda egendom. Därefter nämns skulder som maken har ådragit sig för underhåll eller förbättring av den enskilda egendomen eller som på annat sätt är att hänföra till denna.

5.1.2 Vederlagsregeln

Bestämmelserna i 11 kap. 4 § äktenskapsbalken har till syfte att neutralisera verkningarna av sådana förfoganden som en make under tiden närmast före upplösningen av äktenskapet vidtar över sitt giftorättsgods i avsikt att minska eller omintetgöra den andra makens giftorättsanspråk i denna egendom. Bestämmelsen innebär att bodelningen skall korrigeras om ena maken inom tre år före ansökan om äktenskapsskillnad förfogat över sitt giftorättsgods på ett sådant sätt som anges i paragrafen. Korrigeringen skall göras så, att man vid bodelningen beräknar den andra

makens andel i boet som om det ifrågavarande giftorättsgodset alltså hade ingått i boet.

I paragrafens första stycke behandlas det fallet att ena maken genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt detta till att öka värdet av sin enskilda egendom. För att bestämmelserna skall bli tillämpliga skall följande rekvisit vara uppfyllda. Det skall vara fråga om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad, transaktionen skall ha ägt rum inom tre år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes, den skall ha avsett giftorättsgods i inte obetydlig omfattning och vidtagits utan den andra makens samtycke.

Genom bestämmelsen i paragrafens andra stycke gäller reglerna om kompensation också om ena maken använt giftorättsgods till att öka värdet av en rättighet som enligt 10 kap. 3 § inte skall ingå i bodelningen, således bl.a. pensionsrättigheter. Beträffande en ökning av värdet eller förvärv av en förmån på grund av pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande gäller att en sådan ökning eller ett sådant förvärv alltid ger rätt till kompensation, således oberoende av om den andra maken har samtyckt till åtgärden. Den bakomliggande orsaken är att premiebetalningar för egen pensionsförsäkring i regel ingår som ett normalt led i familjeekonomin, och att det skulle framstå som egendomligt att göra vederlagsregelns tillämplighet beroende av om samtycke förelåg eller inte. De åtgärder som i första hand är avsedda att föranleda en justering av andelarna är betalning av försäkringspremier och inbetalning på konto för individuellt pensionssparande. I förarbetena till äktenskapsbalken framhålls att varje premiebetalning – oavsett om den gäller en gammal eller en nytecknad försäkring – som sker under den kritiska tiden faller in under bestämmelsen (prop. 1986/87:1 s. 173 f.). Det förtjänar att anmärkas att det är värdet av det använda giftorättsgodset som skall anses alltså ingå i den förfogande makens giftorättsgods. Beloppet för en erlagd premie skall alltså tas med. Därvid skall man beakta att premier för pensionsförsäkringar är avdragsgilla vid inkomstbeskattningen. Man skall med andra ord utgå från hur situationen skulle ha varit om försäkringspremien inte hade betalats.

En annan åtgärd som åsyftas med bestämmelserna i andra stycket är att en make begagnar den möjlighet han har som försäkringstagare att ändra en pensionsförsäkring som innehåller ett efterlevandeskydd för make till en ålderspension för försäkringstagaren. Genom en sådan åtgärd kommer försäkringen inte längre att ingå i en framtida bodelning. Förfarandet är att likställa med det fallet att försäkringstagaren tecknar en ny försäkring. Om ändringen gjordes inom tre år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes, skall därför andra makens andel vid bodelningen beräknas som om försäkringen alltså hade ingått i bodelningen, vilket torde innebära att försäkringstagarens egendom skall ökas med det beräknade tekniska återköpsvärdet på efterlevandedelen av försäkringen före ändringen (Lars Tottie, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., 1990, s. 365 not 21). Även i det fall att försäkringen har ändrats skall hänsyn tas till skattereglerna, dvs. till den latent inkomstskatteskulden, vid beräkningen av det värde med vilket giftorättsgodset skall ökas när andelarna fastställs.

De bestämmelser som behandlar möjligheterna att vid bodelning göra avsteg från likadelningsprincipen har samlats i 12 kap. I 1 § finns regler om jämkning vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad när en tillämpning av likadelningsprincipen skulle leda till ett oskäligt resultat. Genom bestämmelsen i 2 § ges möjlighet för efterlevande make att vid bodelning med anledning av den andra makens död begära att vardera sidan skall behålla sin egendom, och i 3 § finns en regel om jämkning av villkor i äktenskapsförord i samband med bodelning samt motsvarande jämkningsregel beträffande s.k. föravtal om bodelning. I det följande behandlas endast de jämkningsregler som kan bli aktuella vid en bodelning med anledning av äktenskapsskillnad.

Enligt den allmänna regeln om jämkning vid bodelning i 1 § kan en make vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad, i den mån en likadelning av makarnas giftorättsgods skulle framstå som oskälig med hänsyn särskilt till äktenskapets längd men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt, få behålla mer av sitt giftorättsgods än en tillämpning av likadelningsprincipen skulle medföra.

I förarbetena till bestämmelsen framhålls att den i första hand är avsedd att tillämpas på de kortvariga äktenskapen (prop. 1986/87:1 s. 184 f.). Departementschefen uttalade i lagstiftningsärendet att det är framför allt vid sådana äktenskap som en likadelning kan komma att te sig oskälig och att det gäller särskilt om den ena maken vid äktenskapets ingående har fört in egendom till stort värde i boet. I motiven framhålls emellertid att det skall göras en helhetsbedömning av makarnas förhållanden när frågan om jämkning prövas.

Vid bedömningen av makarnas ekonomiska förhållanden skall hänsyn tas även till sådana tillgångar som inte ingår i bodelningen. Om den make som enligt likadelningsprincipen skall få del i den andra makens giftorättsgods har stora tillgångar som är enskild egendom eller som har placerats i pensionsförsäkringar eller andra personliga rättigheter, kan det sålunda vara ett skäl att jämka (prop. 1986/87:1 s. 188).

Departementschefen framhöll att en jämkning aldrig kan medföra att en make kan få mer av den andra makens egendom än vid en likadelning. Om det någon gång är nödvändigt att åstadkomma en överföring av egendom till den andra maken, får detta därför ske antingen genom engångsunderhåll eller genom jämkning av äktenskapsförord (prop. 1986/87:1 s. 185).

Enligt bestämmelsen i 12 kap. 3 § äktenskapsbalken får ett villkor i ett äktenskapsförord jämkas eller lämnas utan avseende vid bodelningen, om det är oskäligt med hänsyn till förordets innehåll, omständigheterna vid förordets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt. Enligt paragrafens andra stycke gäller detsamma även villkor i föravtal.

Jämkningsreglerna enligt paragrafen kan bara avse villkor i ett äktenskapsförord eller ett föravtal. Tredjemansföreskrifter, dvs. sådana föreskrifter som en givare eller testator har uppställt om att från honom erhållen egendom skall vara mottagarens enskilda egendom, har avsiktligt hållits utanför. Dessa föreskrifter kan följaktligen inte bli föremål för jämkning enligt

äktenskapsbalkens bestämmelser. Om en sådan föreskrift medför ett oskäligt bodelningsresultat, kan ett engångsunderhåll i vissa fall användas som bodelningskorrektiv (se avsnitt 5.3.1).

I motiven till bestämmelserna i 12 kap. 3 § äktenskapsbalken har starkt betonats att jämkning enligt nämnda paragraf skall vara en utpräglad undantagsföreteelse. Eftersom grundprincipen att avtal skall hållas inte får undermineras genom flitigt bruk av jämkningsregler, skall den oskälighet som kan följa av ett äktenskapsförord enligt motivuttalandena i första hand botas genom jämkning enligt de föregående paragraferna i 12 kap. En jämkning enligt dessa paragrafer avser ju att medge undantag från den lagbestämda likadelningen och övriga förekommande regler om andelsbestämningen, medan bestämmelserna i 12 kap. 3 § avser att åstadkomma jämkning i ett avtal mellan makarna.

Följden av jämkningen blir att värdet av den delningsbara egendomen ökar och därmed även storleken av den ekonomiskt svagare makens andel vid bodelningen. Genom att den i bodelningen införda egendomen blir att behandla som giftorättsgods, skall den tas med också vid gäldstäckning enligt 11 kap. 2 § äktenskapsbalken. Först om det på ägarmakens sida uppkommer en ökad nettobehållning vid delningen får jämkningen effekt. Hänsynen till ägarmakens borgenärer går här före, dvs. borgenärer vilkas fordringar förelåg vid den kritiska tidpunkten skall inte behöva se gäldenärsmakens egendom minska på deras bekostnad som följd av jämkningen. Vid bedömning av hur omfattande jämkning som bör ske får hänsyn tas såväl till storleken av ägarmakens skulder som till det förhållandet att den andra makens andel normalt ökar med endast hälften av det nettotillskott som den i bodelningen indragna egendomens värde representerar.

5.1.4 Avtalsutrymmet

Enligt svensk rätt är det i första hand makarna själva som skall komma överens om hur egendomen skall fördelas mellan dem vid bodelningen. Först om de inte kan enas blir det aktuellt att låta en särskild skiftesman förrätta bodelningen, varvid en make som är missnöjd med den kan väcka talan hos domstol om ändring av bodelningen (s.k. klandertalan).

Makarnas befogenhet att avtala om fördelningen av egendomen avser alla frågor som kan aktualiseras vid en bodelning. Makarna kan t.ex. bli ense om att egendom som är enskild till följd av äktenskapsförord och alltså enligt huvudregeln skall hållas utanför delningen i stället skall ingå i bodelningen. Detsamma gäller rättigheter på grund av pensionsförsäkring och individuellt pensionssparande. De kan också komma överens om i vad mån deras skulder skall täckas med giftorättsgods eller med enskild egendom, hur egendomen skall värderas samt hur andelarna i boet skall bestämmas och egendomen fördelas på lotter.

Makarna har genom sin rätt att träffa avtal om fördelningen av egendomen möjlighet att i flera hänseenden påverka utfallet av bodelningen. Härigenom kan det familjerättsliga förvärv som bodelningen ger upphov till delvis övergå till att bli ett förmögenhetsrättsligt förvärv. Överförs t.ex. egendom vederlagsfritt från den ena maken till den andra i

en omfattning som saknar stöd i den familjerättsliga regleringen, är det i själva verket en gåva. I förarbetena till äktenskapsbalken uttalade departementschefen att ett visst ansvar mot makarnas borgenärer måste finnas i dessa fall och kunna aktualiseras, om borgenärsintressena har kränkts (prop. 1986/87:1 s. 196).

Det väsentliga skyddet för en makes borgenärer består i att maken som ett led i andelsbestämningen vid bodelningen skall tilldelas egendom till täckning av sina skulder och att det är endast det framräknade netto-giftorättsgodset som skall delas mellan makarna. Detta skydd gäller för de borgenärer vilkas fordringar har uppkommit före den för bodelningen avgörande tidpunkten, i skillnadsfallet dagen då talan om äktenskaps-skillnad väcktes. Under förutsättning att egendomen inte har värderats för högt vid bodelningen riskerar dessa borgenärer vid ett lojalt delnings-förfarande från makarnas sida inte annat än att den ytterligare säkerhet som borgenärerna kan ha haft i form av överskjutande utmätningsbara tillgångar hos en make minskar med högst hälften av överskottet (prop. 1986/87:1 s. 196 f.).

De borgenärer vilkas fordringar har uppkommit efter den för bodelningen avgörande tidpunkten men före själva bodelningen befinner sig i ett annat läge. Dessa borgenärer skall ju stå tillbaka för makens bodelningsanspråk. För dem blir det därför av stor betydelse hur bodelningen genomförs. Det sagda innebär enligt uttalanden i förarbetena att det behövs bestämmelser om vilken verkan det skall ha att en make vid bodelningen efterger sin rätt (prop. 1986/87:1 s. 197). Sådana bestämmelser kan naturligtvis också vara till fördel för borgenärer som har äldre fordringar.

I 13 kap. 1 § äktenskapsbalken har intagits bestämmelser om verkan av att en make vid en bodelning har eftergett sin rätt till skada för sina borgenärer genom att låta enskild egendom ingå i bodelningen, genom att – utöver vad som följer av äktenskapsbalken – avstå i delningen ingående egendom eller genom att vid fördelningen på lotter avstå utmätningsbar egendom i utbyte mot utmätningsfri. Ett undantag har dock ställts upp för makarnas gemensamma bostad och bohag. För sådan egendom gäller särskilda bestämmelser om övertaganderätt (11 kap. 8 § äktenskapsbalken), varför det inte ansetts kunna bedömas vara illojalt mot borgenärerna att makarna tillämpar dessa bestämmelser.

Reglerna om eftergift innebär i korthet att den andra maken kan göras ansvarig intill värdet av vad gäldenärsmakens utmätningsbara egendom obehörigen har minskat med vid bodelningen. Den andra makens ansvar gäller i förhållande till varje borgenär, vars fordran har uppkommit före bodelningen. Existensen av eftergiftsreglerna har möjliggjort en enkel lösning såvitt avser bodelningsförvärvares sakrättsskydd gentemot den tidigare ägarens utmätningsborgenärer: den nye ägaren vinner skydd från bodelningstidpunkten, dvs. från den tidpunkt då en formlig bodelning finns. Fram till den tidpunkten kan å andra sidan utmätning ske hos förre ägaren. Denna ordning anses gälla oavsett annars gällande krav för sakrättsligt skydd i motsvarande fall, såsom tradition av lösöre eller denuntiation vid övergång av enkel fordran. Vid konkurs och offentligt ackord finns regler om återvinning av bodelning, vilka kan sägas

motsvara eftergiftsreglerna (4 kap. 7 § konkurslagen [1987:672] och 3 kap. 5 § lagen [1996:764] om företagsrekonstruktion).

Prop. 1997/98:106

Praktiskt betydelsefullt är konstaterandet i motiven att det normalt bör vara så att dispositioner som makarna företar inom de ramar som lagen drar upp inte bör betraktas som eftergift. Det sagda innebär att makarna vid bodelning har frihet att själva komma överens om i vilken utsträckning äktenskapsbalkens jämningsregler skall medföra att likadelningen åsidosätts. Makarna får dock inte gå utanför den ram som består i att en jämkning aldrig får innebära att en make förvärvar mer av den andra makens egendom än vid en likadelning. Om makarna kommer överens om en jämkning inom denna ram, kan det enligt uttalanden i förarbetena inte bedömas som en eftergift (prop. 1986/87:1 s. 188).

5.2 Pensionsrättigheter och bodelning

5.2.1 Personliga pensionsrättigheter

Som tidigare nämnts skall enligt huvudregeln makarnas giftorättsgods ingå i bodelning. Huvudregeln modifieras emellertid i flera hänseenden.

Undantagsbestämmelsen i 10 kap. 3 § första stycket äktenskapsbalken avser rättigheter och kan sägas vara en motsvarighet till bestämmelserna i 2 § om undantagande från bodelning av personlig egendom. De rättigheter som avses kan betecknas som ”personliga rättigheter” men betecknas också som ”egendom av särskilt slag”. I första stycket föreskrivs att rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art inte skall ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten. En direkt motsvarighet till bestämmelsen fanns i giftermålsbalken. Motiven till bestämmelsen går alltså i huvudsak tillbaka till lagberedningens betänkande från år 1918. Av vad som där sades framgår att principen om att vissa rättigheter skulle hållas utanför den ekonomiska gemenskapen mellan makarna gällde redan tidigare. Beredningen framhöll att det fanns vissa förmögenhetsrättigheter, som på grund av sin natur eller om dem givna föreskrifter var så knutna vid den berättigades person, att hans make inte eller bara under vissa förutsättningar kunde få del i dem (lagberedningens Förslag till giftermålsbalk m.m., 1918, s. 222).

Lagrummet skiljer således på två olika fall; egendomen kan vara oöverlåtbar eller i annat fall av personlig art. En viss rättighet kan mycket väl samtidigt vara såväl oöverlåtbar som av personlig art. De rättspolitiska skälen till begränsningarna i giftorättens verkningar är följande. Eftersom giftorätt genom bodelning kan leda till att en make övertar egendom från den andra maken, bör giftorättsanspråk inte kunna förverkligas i egendom som är oöverlåtbar för maken själv. Inte heller när en rättighet på grund av sin konstruktion är knuten till den berättigades person, passar den för övergång till andra maken genom bodelning.

I fråga om rättigheter som inte kan överlåtas kan en indelning ske med ledning av om oöverlåtbarheten grundar sig på sociala hänsyn till den berättigade, den förpliktades intresse eller ett överlåtelseförbud i ett testamente eller en gåva av tredje man. Bland de rättigheter som anses vara oöverlåtbara av sociala skäl bör i första hand nämnas rätten till lön

och till pension från tidigare arbetsgivare. Såvitt avser pension gäller detta vare sig fordran riktar sig direkt mot arbetsgivaren, mot en av honom för ändamålet bildad stiftelse eller mot ett försäkringsbolag, vari arbetsgivaren tecknat försäkring till tryggande av pensionen. Det för-tjänar att understrykas att det är rättigheten som sådan som får hållas utanför bodelningen, medan vid den kritiska tidpunkten för lyftning tillgänglig lön eller pension på vanligt sätt omfattas av denna.

Såvitt avser offentlighetsrättsligt reglerade förmåner har det i en del fall meddelats en uttrycklig bestämmelse i lag om rättighetens oöverlåtbarhet. Enligt 20 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring får försäkrads fordran på ersättning enligt lagen, som innestår hos Riksförsäkringsverket eller allmän försäkringskassa, inte överlåtas innan ersättningen är tillgänglig för lyftning. Detta gäller i lagen reglerad rätt till ersättning inom ramen för sjukförsäkring, folkpensionering och försäkring för tilläggspension. I 6 § lagen (1962:205) om pensionstillskott hänvisas till vad som gäller för folkpension. Motsvarande bestämmelser föreslås också i den nya lagen om inkomstgrundad ålderspension (15 kap. 16 §).

Som framgått kan rätten till pension på grund av en försäkring vara en sådan rättighet av personlig art som inte skall ingå i bodelning, t.ex. vid kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring. Även om den anställda själv är försäkringstagare, kan det tänkas att förfoganderätten är utesluten på grund av bestämmelser i anställningsavtalet och att försäkringen därför faller under första stycket.

5.2.2 Privata pensionsförsäkringar, m.m.

Genom 10 kap. 3 § andra stycket, som innebar en saklig förändring vid äktenskapsbalkens tillkomst, utsträcks rätten att få göra undantag till att i viss omfattning gälla också rätten till pension på grund av privata pensionsförsäkringar som inte har samband med tjänst.

Motivet för utvidgningen av rätten att få göra undantag har varit att många har sin pensionering ordnad på sådant sätt att förmånen inte ingår i bodelning samt att pensionsförsäkringar bör följa samma regler som annan pension. Om en make har sin pensionering ordnad genom en privatägd pensionsförsäkring – såsom ofta kan vara fallet när denna make är egen företagare – och den andra maken har rätt till tjänstepension, har det inte ansetts tilltalande att den senare pensionen får tas undan medan den förra skall ingå i den bodelning som försäkringstagaren gör med sin make. Inte heller har det ansetts vara lyckligt att en efterlevande makes rätt enligt en pensionsförsäkring kunnat öka den avlidnes arvingars andel eller tas i anspråk för tillgodoseende av deras laglottsanspråk. En särskild svårighet har bestått i att en pensionsförsäkring vid bodelningen upptagits till sitt tekniska återköpsvärde utan att det varit klart om den latent inkomstskatteskulden skulle beaktas (se SOU 1981:85 s. 271 f. och prop. 1986/87:1 s. 161 f.).

Rätten att få göra undantag för rätt till pension på grund av en försäkring gäller endast under förutsättning att utfallande belopp skall

beskattas som inkomst. Därmed anknyter lagrummet till det skatterättsliga pensionsförsäkringsbegreppet.

En pensionsförsäkring kan ge rätt till försäkringsersättning av tre olika slag: ålderspension, sjukpension eller efterlevandepension. Enligt 10 kap. 3 § äktenskapsbalken gäller rätten att få göra undantag ålderspension och sjukpension (i paragrafen används alltså den gamla beteckningen invalidpension) utan närmare begränsning. I fråga om efterlevandepension däremot är det ett villkor för rätten att få göra undantag att rätt till utbetalning av pensionen uppkommit vid bodelningen. Det sagda innebär att en försäkrings olika förmåner måste behandlas olika beroende på vilken som är orsaken till bodelningen. En pensionsförsäkring med ålderspension och ett efterlevandeskydd för den andra maken skall undantas endast såvitt gäller ålderspensionen vid en bodelning med anledning av äktenskapsskillnad. Då bodelning sker därför att försäkringstagaren har avlidit, blir däremot ålderspensionen inte aktuell. Den efterlevande makens rätt att som förmånstagare uppbära försäkringsbelopp enligt pensionsförsäkringen uppkommer vid bodelningen och skall därför undantas (prop. 1986/87:1 s. 163; i lagrådsremissen byggde regleringen på begreppet "egen pension" men detta begrepp slopades efter kritik av Lagrådet, se anförd prop. s. 318 f. och s. 389).

Bestämmelserna i 10 kap. 3 § fjärde stycket äktenskapsbalken gör det möjligt att i bodelningen dra in en sådan rätt till pension som avses i andra och tredje styckena mot ägarmakens bestridande. Om makarna är ense om åtgärden kan försäkringen dras in i bodelningen med stöd av 4 § samma kapitel. Enligt äktenskapsbalkens ursprungliga lydelse var någon tvångsmässig indragning inte möjlig. Den 1 januari 1990 infördes emellertid en möjlighet att jämka så att pensionsförsäkringen helt eller delvis skall ingå i bodelningen. Bakgrunden till jämningsregeln var att det i det praktiska rättslivet visat sig finnas ett behov av att vid bodelning kunna beakta att den ena maken ägde en pensionsförsäkring som mer hade karaktär av kapitalplacering än av anordning för normal pensionering. Den rikare maken hade vidare möjlighet att placera sina pengar i en pensionsförsäkring i syfte att undandra den andra maken del i denna. I motiven framhölls också att makarna kunde ha byggt upp en pensionsförsäkring hos den ena maken under den tidigare regleringens tid utifrån utgångspunkten att den enligt vad som då gällde skulle komma att delas mellan dem i händelse av bodelning.

För att jämkning skall medges krävs att det skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning. Det har i förarbetena betonats att jämningsregeln är avsedd att vara en undantagsregel som skall tillämpas restriktivt (prop. 1989/90:30 s. 14 f.). Huruvida ett undantagande av pensionsrätten är oskäligt skall bedömas med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt. I propositionen framhålls att ingen av de särskilt angivna omständigheterna är viktigare än någon annan. Man skall göra en helhetsbedömning av makarnas förhållanden. Framför allt vid långvariga äktenskap kan det framstå som oskäligt att den make som inte äger pensionsförsäkringen inte får del av dess värde vid bodelningen. Vad gäller makarnas ekonomiska förhållanden finns det, enligt förarbetena, skäl att beakta värdet av pensionsförsäkringen i förhållande till makarnas övriga

nettotillgångar. Är värdet stort talar detta för att försäkringens värde åtminstone delvis bör ingå i bodelningen. Vidare bör beaktas om den make som inte äger försäkringen kommer att stå egendomslös eller nästan egendomslös efter bodelningen om försäkringen inte ingår. Av särskild betydelse för bedömningen har sagts böra vara hur makarna har sitt pensionsskydd ordnat. Är det fråga om en stor pensionsförsäkring som inte balanseras av en motsvarande pension på den andra makens sida, kan det finnas skäl att överväga en indragning helt eller delvis av försäkringen.

Bland omständigheterna i övrigt bör enligt motiven kunna beaktas om pensionsförsäkringen helt eller delvis framstår som en kapitalplacering mer än som ett normalt pensionsskydd (se prop. 1989/90:30 s. 14 f.). Vidare bör kunna beaktas hur uppbyggnaden av försäkringen har finansierats och om den make som äger försäkringen kan antas av sociala skäl ha ett särskilt behov som kan tillgodoses genom pensionsförsäkringen. Slutligen har den omständigheten att försäkringen enligt de regler som gällde före äktenskapsbalkens införande skulle ha ingått i bodelningen sagts böra vara en omständighet som talar för att med stöd av jämningsregeln låta försäkringen åtminstone delvis ingå i bodelningen.

Som nämnts ovan kan makarna själva komma överens om att en sådan pensionsförsäkring som kan träffas av jämningsregeln skall ingå i bodelningen. Denna möjlighet har stort praktiskt värde och kan exempelvis syfta till att tillförsäkra fränskild make del i andra makens ålderspension såsom ett sätt att fullgöra underhållsplikten. Det bör anmärkas att makarna också har möjligheten att ändra själva försäkringen, så att förhållandet mellan den del som utgör efterlevandepension och ålderspensionsdelen förändras (angående sådana ändringar, se prop 1986/87:1 bilaga 3 s. 233, 239 och 266).

I 10 kap. 5 § erinras om de begränsningar i principen att varje makes egendom ingår i bodelningen som följer av lagen (1927:77) om försäkringsavtal och lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande. Vad som åsyftas är bestämmelserna om att försäkring eller försäkringsbelopp vid försäkringstagarens död kan komma att tillfalla en förmånstagare. I korthet innebär detta att när en förmånstagare är insatt skall försäkringsbelopp som utfaller efter försäkringstagarens död inte ingå i dennes kvarlåtenskap. Beloppet tillfaller alltså förmånstagaren direkt. Är någon förmånstagare inte insatt, kommer utfallande belopp att ingå i kvarlåtenskapen som andra tillgångar efter den avlidne.

Om en makes andel med stöd av vederlagsregeln i 11 kap. 4 § äktenskapsbalken har beräknats som om värdet av en pensionsförsäkring eller tillgångar på ett pensionssparkonto hade ingått bland tillgångarna, och försäkringstagarens make inte kan få ut sin andel vid bodelningen, har den maken enligt 13 kap. 4 § rätt att vända sig direkt mot försäkringsgivaren, som är skyldig att återbetala vad som fattas. Återbetalningen skall göras från försäkringstagarens tillgodohavande, varför försäkringsgivarens eget anspråk på täckning för kostnader går före. När försäkringsgivaren återbetalar premier skall beloppet tas upp till beskattning. Tekniskt sett är återbetalningen en form av återköp, varför beskattningen skall ske hos försäkringstagaren. Detta gäller även om beloppet betalas ut direkt till försäkringstagarens make.

Som framgår av beskrivningen ovan av det individuella pensionsparandet enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionsparande har en strävan vid utformningen av bestämmelserna för den nya sparformen varit att så nära som möjligt anknyta till reglerna för försäkringssparande. En skillnad är dock att all rätt till pension som tillkommer en make på grund av pensionsparavtal undantas från bodelning. Detta gäller oavsett om någon förmånstagare har förordnats eller inte. Resultatet av detta blir vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad att hela pensionsrätten blir att behandla på samma sätt som ålders- eller invalidpension enligt försäkring. En bestämmelse med denna innebörd har tagits in i 10 kap. 3 § tredje stycket äktenskapsbalken. I en del fall kommer sålunda rätt till pension enligt pensionsparandet att undantas från bodelning i större utsträckning än vid försäkring. I de fall detta skulle medföra resultat som framstår som oskäliga bör enligt förarbetena jämkning kunna ske med tillämpning av bestämmelsen i 10 kap. 3 § sista stycket (prop. 1992/93:187 s. 122).

Makarnas rätt att med stöd av 10 kap. 4 § äktenskapsbalken avtala om att rätt till pension på grund av pensionsförsäkring skall ingå i bodelningen har också utvidgats till att omfatta rätt till pension på grund av pensionsparavtal. På motsvarande sätt har vederlagsregeln i 11 kap. 4 § äktenskapsbalken kommit att omfatta också det fallet att en make använt sitt giftorätts gods för inbetalningar enligt ett pensionsparavtal.

5.3 Underhåll efter äktenskapsskillnad

5.3.1 Principerna för bestämmande av underhållsbidrag

Bestämmelserna om underhåll efter äktenskapsskillnad fick sin nuvarande utformning i sak vid 1978 års översyn av reglerna om underhåll till barn och make (se prop. 1978/79:12 s. 138 f.). Endast smärre redaktionella jämkningar gjordes i samband med att reglerna upptogs i äktenskapsbalken. Med stöd i den restriktiva praxis som utbildat sig och med anslutning till principen att äktenskapets rättsverkningar såvitt möjligt inte borde utsträckas till att gälla efter en äktenskapsskillnad slogs fast att huvudregeln borde vara att frånskilda betraktades som ekonomiskt oberoende av varandra. I enlighet härmed innehåller 6 kap. 7 § första stycket äktenskapsbalken huvudregeln att varje make efter äktenskapsskillnad svarar för sin försörjning. Huvudregeln antogs kunna bidra till att makar inrättar sina förhållanden så att de är ekonomiskt oberoende av varandra. Den ansågs på så sätt kunna främja strävanden mot jämställdhet mellan könen.

Departementschefen konstaterade emellertid vidare att det inte gick att bortse från att också i framtiden främst de frånskilda kvinnorna ofta skulle komma att ha en påtagligt svag ekonomisk ställning. Särskilt gällde detta efter upplösningen av äldre äktenskap, som i högre grad präglats av den traditionella rollfördelningen mellan män och kvinnor. Men också i nyare äktenskap måste man räkna med att ena maken kunde ha ägnat avsevärd tid åt skötseln av hem och barn och därför kunde få svårt att efter en äktenskapsskillnad ge sig ut i förvärvslivet. Lagen borde med tanke på dessa fall innehålla bestämmelser som – till skydd för den

svagare parten – modifierade den uppställda huvudregeln. Man kunde också uttrycka saken på det sättet att en viss underhållsskyldighet mot frånskild make var motiverad när äktenskapet begränsat möjligheterna för maken att försörja sig på egen hand.

Bestämmelserna om underhållsskyldighet efter äktenskapsskillnad borde i första hand utformas så, att den frånskilda maken fick möjlighet att skaffa sig den ekonomiska självständighet som är eftersträvansvärd. Bidrag borde därför i allmänhet betalas bara under en omställningsperiod och syfta till att ge den behövande maken möjligheter att genom utbildning och omskolning skaffa förvärvsarbete eller förbättra inkomsterna.

Departementschefen ansåg emellertid att underhållsbidrag efter äktenskapets upplösning undantagsvis borde komma i fråga för längre tid än en övergångstid (prop. 1978/79:12 s. 140). Efter ett långvarigt äktenskap kunde det ibland vara svårt för den part som ägnat all sin tid åt skötseln av barn och hem att komma in i förvärvslivet. Till detta kunde ålder och sjukdom medverka. Även om denna make kunde skaffa sig en mindre egen inkomst, kunde det någon gång vara berättigat att den andra betalade ett visst bidrag för längre tid. Departementschefen hänvisade till fall då den ena maken på grund av den sneda arbetsfördelningen i hemmet hade lyckats nå en god position i förvärvslivet, medan den andra, som ägnat sin tid åt hus och hem, hade förlorat motsvarande möjligheter. Han framhöll emellertid att man borde vara restriktiv med att bestämma underhållsbidrag för någon tid som går utöver en omställningsperiod.

Eftersom underhållsbidrag i första hand är tänkt att tillgodose en frånskild makes löpande behov av pengar till försörjningen, är den naturliga huvudregeln att bidraget skall betalas periodiskt (6 kap. 8 §). Makarna kan själva komma överens om för vilka perioder bidrag skall betalas, månadsvis, kvartalsvis eller för annan bestämd tidsrymd. Några motsvarigheter till föräldrabalkens föreskrifter om betalningsperioder beträffande underhållsbidrag till barn finns inte i äktenskapsbalken. Det är emellertid vanligt att även bidrag till make betalas förskottsvis för kalendermånad.

Underhållsbidrag kan emellertid betalas med ett engångsbelopp om det finns särskilda skäl. Ett sådant skäl kan vara att makarna en gång för alla önskar reglera samtliga sina ekonomiska mellanhavanden. Mot den underhållsskyldiges bestridande kan man tänka sig att ett engångsbidrag bedöms lämpligt, när det med fog kan antas att det möter svårigheter att få ut periodiska bidrag i framtiden. En omständighet att beakta kan vidare vara att underhållsplikten upphör vid den underhållsskyldiges död.

Liksom giftermålsbalken medger äktenskapsbalken att bidrag betalas såväl periodiskt som med ett engångsbelopp. Engångsbeloppet kan då vara avsett att täcka särskilda kostnader i samband med skilsmässan, t.ex. kostnader för ny bostad, möbler, flyttning m.m., och det periodiska bidraget löpande underhåll. Ett engångsbidrag är i sådana fall ett slags etableringshjälp åt den underhållsberättigade maken.

Ett mera udda syfte med underhållsbidrag är att bidraget skall kunna tjäna som bodelningskorrektiv när egendomsfördelningen efter äktenskapets upplösning blir mycket ojämn. Så kunde ske redan enligt giftermålsbalken men det engångsbidrag som då skulle kunna utdömas gick

väl in under lagens vida rekvisit, enligt vilka man skulle beakta den ena makens behov och den andras förmåga och övriga omständigheter. I litteraturen (Lars Tottie, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., 1990, s. 142) har anförts att tanken på underhållsbidrag som bodelningsregulator inte är lika väl förenlig med den snäva utformning underhållsreglerna fick år 1978 och med kravet på ett orsakssamband mellan behovet av ett underhåll och förhållandena under äktenskapet. I förarbetena till äktenskapsbalken uttalade departementschefen emellertid att eftersom några regler om jämkning av villkor i gåva eller testamente inte förs in i äktenskapsbalken, bör även i fortsättningen underhållsbidrag i form av engångsbelopp kunna användas för att korrigera orimliga bodelningsresultat i vissa fall (prop. 1986/87:1 s. 176). Enligt vad som uttalades i motiven är denna möjlighet avsedd att utnyttjas främst i de sannolikt mycket sällsynta fall då en make efter bodelningen skulle komma att stå helt eller nästan helt utan egendom medan den andra maken – främst på grund av att merparten av dennes egendom har varit enskild till följd av villkor vid gåva eller i testamente – skulle ha kvar egendom till betydande värde (prop. 1986/87:1 s. 190).

Engångsbidrag har också nämnts som en möjlighet att eliminera oskäligen verkningar av undantaganderätten enligt 10 kap. 3 § andra stycket äktenskapsbalken. I samband med att det infördes en möjlighet att i vissa fall i bodelning dra in en sådan rätt till pensionsförsäkring som normalt skall hållas utanför uttalade departementschefen att oskäligen verkningar av regeln i 10 kap. 3 § andra stycket äktenskapsbalken ofta kan elimineras på andra sätt än genom att den då nya regeln i tredje stycket utnyttjas. Jämknings av bodelning, jämkning av äktenskapsförord och engångsbidrag angavs som exempel (prop. 1989/90:30 s. 15).

Om en make skall betala ett engångsbidrag till den andra maken vid bodelningen, skall makarnas andelar i det gemensamma giftorättsgodset enligt 11 kap. 6 § äktenskapsbalken beräknas med hänsyn till detta. Bidragsbeloppet skall alltså inte ingå i delningen, utan principen är att hela beloppet tas från den bidragspliktiges andel och läggs till den andra makens andel.

Eftersom rätten till underhållsbidrag är kopplad till skillnadsreglerna kan ett engångsbidrag som bodelningskorrektiv inte komma i fråga vid bodelning efter ena makens död. Den efterlevande maken är i stället skyddad genom reglerna i 3 kap. ärvdabalken.

5.3.2 Jämknings av underhållsbidrag

Jämknings av vad som har blivit bestämt om underhåll regleras i 6 kap. 11 § äktenskapsbalken. Paragrafen behandlar två olika jämkningsfall, nämligen dels jämkning föranledd av att förhållandena har ändrats (första stycket), dels jämkning på grund av att ett avtal är oskäligt mot endera maken (andra stycket).

Jämknings med hänsyn till att förhållandena har ändrats kan ske vare sig bidraget har blivit fastställt i dom eller bestämts i avtal mellan makarna. Jämknings kan ske också om domen eller avtalet gick ut på att något bidrag inte skulle betalas. Det är inte endast bidragsbeloppen som kan

jämkas utan även andra villkor, såsom angående betalningsperioderna. Jämkning skall i första hand avse framtida periodiska bidrag.

Underhållsbidrag i form av engångsbelopp får inte jämkas på grund av ändrade förhållanden mot en parts bestridande. Inte heller får ett nytt engångsbelopp fastställas eller ett periodiskt bidrag bestämmas utöver engångsbeloppet (prop. 1978/79:12 s. 144). Däremot torde det inte finnas något hinder att på grund av ändrade förhållanden jämka ett periodiskt bidrag som ursprungligen bestämdes att betalas vid sidan om ett engångsbidrag (SOU 1977:37 s. 115).

Bestämmelsen i 6 kap. 11 § andra stycket om jämkning på grund av oskälighet tar sikte endast på underhåll fastställt i avtal. När domstolen har prövat frågan anses tillräckliga garantier finnas för att utgången inte skall bli oskälig mot någondera maken. I enlighet därmed anses en underhållsfråga vara bestämd genom avtal även om avtalet givits in till rätten och denna fastställt underhållsskyldigheten i enlighet med vad makarna överenskommit. Någon rättens prövning sker inte heller om den underhållskrävande makens yrkande medges av den andra maken. Också i sådana fall anses underhållet bestämt genom avtal.

Jämkning på grund av oskälighet kan – till skillnad från jämkning på grund av ändrade förhållanden – även avse ett avtal om underhållsbidrag i form av ett engångsbelopp.

Har underhållsbidrag betalats i enlighet med ett avtal som varit oskäligt alltsedan det tillkom, kan det tänkas att retroaktiv jämkning i vissa fall behöver kunna tillgripas. Eftersom det här gäller förhållanden som förelåg redan när avtalet slöts, har det ansetts att möjlighet bör finnas både att låta bidragsskyldigheten helt upphöra eller sätta ner den och att bestämma att bidrag skall betalas med högre belopp än som framgår av avtalet (se prop. 1978/79:12 s. 120 och 144).

5.4 Gällande rätt och aktuella reformer i de övriga nordiska länderna

I alla de nordiska länderna är grundprincipen att allt giftorättsgods skall delas lika mellan makarna vid en bodelning. Precis som i Sverige modifieras denna grundprincip i flera hänseenden även i de övriga nordiska länderna. Sålunda är i alla länder huvudregeln när det gäller pensionsrättigheter att de inte ingår i bodelning. Det gäller också rätt till pension på grund av privata pensionsförsäkringar. I både Danmark och Norge pågår emellertid reformarbeten som går ut på att pensionsrättigheter i större utsträckning skall kunna beaktas vid bodelning.

I Danmark följer av rättspraxis att en efterlevande make kan undanta sina pensions- och försäkringsrättigheter i samband med bodelning efter den andra makens död. När det gäller bodelning med anledning av äktenskapsskillnad är rättsläget något osäkert. Huvudregeln är dock klar, nämligen att individuella privata pensionsförsäkringar med rätt till löpande utbetalningar inte ingår i bodelning. Med anledning av bl.a. den rådande osäkerheten har i Danmark tillsatts en utredning som skall se över behovet av en lagreglering av olika pensionsrättigheters behandling vid bodelning. Utredningen har också fått i uppdrag att överväga olika alter-

nativa lösningar när det gäller frågan hur pensionsrättigheter skall beaktas vid bodelning.

Prop. 1997/98:106

Den norska regeringen lämnade i oktober 1997 en proposition till Stortinget med förslag till ändringar i äktenskapslagen (Ot prp nr 4 [1997-98]). I propositionen föreslås bl.a. att det införs en bestämmelse om rätt till kompensation för en make som vid bodelningen missgynnats på grund av att den andra maken har pensionsrättigheter som inte ingår i bodelningen.

I Finland och Island pågår det inte något reformarbete.

6 Allmänna utgångspunkter för behandling av makars pensionsrättigheter vid bodelning

Det finns olika sätt att se på makars pensionsrättigheter i samband med en äktenskapsskillnad. Enligt ett synsätt är pensionsrättigheter rättigheter av ekonomisk art som i princip bör delas lika mellan makarna på samma sätt som andra tillgångar av ekonomiskt värde. Enligt ett annat synsätt är en makes pensionsrättigheter en större eller mindre del av makens förmåga att försörja sig efter äktenskapets upplösning, och utjämning mellan makarna av pensionsrättigheter bör därför komma i fråga bara i överensstämmelse med de principer som gäller om underhållsskyldighet efter äktenskapsskillnad.

Det första synsättet får visst stöd av att det går relativt enkelt att beräkna det matematiska nuvärdet av en framtida pensionsrättighet; när det gäller privata försäkringar lämnar försäkringsbolagen regelmässigt sådana uppgifter minst en gång per år. Mot detta kan emellertid invändas att det ekonomiska värdet av en framtida pensionsrättighet är osäkert för innehavaren genom att han inte vet om han kommer att leva så länge att han får uppbära någon pension och att rättighetens värde i varje fall är oåtkomligt för honom fram till dess att de individuella pensionsbeloppen förfaller till betalning. Att det ekonomiska värdet av en tillgång är i någon bemärkelse osäkert utgör visserligen allmänt sett inte något hinder mot att tillgången tas med i bodelning. Speciellt för pensionsrättigheter är emellertid att osäkerheten finns där bara för den berörda individen – statistiskt och matematiskt är värdet i princip säkert – och att individen oftast inte kan undanröja osäkerheten genom att flytta sitt tillgodo-havande till någon annan placering.

Ytterligare kan invändas att det kapitaliserade värdet av framtida pensionsrättigheter ofta är mycket stort i förhållande till värdet av tillgångarna i övrigt i ett genomsnittligt bo. Om pensionsrättigheten vid en likadelning i sin helhet skulle läggas på den make som äger rättigheten, torde det inte sällan betyda att den andra maken får all övrig egendom i boet. Med tanke på att pensionsrättigheten är oåtkomlig för den berättigade till dess att de enskilda pensionsbeloppen förfaller till betalning skulle ett konsekvent genomförande av det första synsättet i många fall leda till orimliga resultat.

För det andra synsättet talar bl.a. en jämförelse med hur man behandlar makarnas förmåga att skaffa sig inkomster genom förvärvsarbete. Om

arbetsfördelningen mellan makarna under äktenskapet har varit sådan att t.ex. mannen har kunnat skaffa sig en position i förvärvslivet med goda framtida inkomstmöjligheter, medan kvinnan gått miste om denna möjlighet genom att hon ägnat sin tid åt barnen och hemmet, kan det enligt gällande rätt i vissa fall utgöra skäl för underhållsbidrag även efter en övergångstid. Däremot har det inte hävdats att man borde beräkna nuvärdet av mannens framtida förvärvsinkomster och låta detta nuvärdesbelopp påverka bodelningen. Med det nu diskuterade synsättet skulle pensioner på motsvarande sätt hållas utanför delningen.

Regeringen konstaterar att inställningen till de olika synsätt som nu har angetts i stor utsträckning påverkas av vilken konkret situation man har för ögonen. Om man tänker sig ett fall där en make efter ett kortvarigt äktenskap blir tvungen att avstå all övrig egendom i boet för att behålla sin pensionsrättighet och att han eller hon flera år senare avlider strax innan pensionen skall börja betalas ut, blir man mest benägen att hålla med om att pensionsrättigheter är en del av den framtida försörjningsförmågan och inte har något egentligt värde innan pensionen börjar betalas ut. Tänker man sig å andra sidan ett fall där två makar strax före bådass pensionering skiljer sig efter ett långvarigt äktenskap och den ena maken får behålla en väl tilltagen pensionsförsäkring och därutöver får halva bobehållningen, medan den andra maken helt saknar pensionsförsäkring och därför får leva på en betydligt mera spartansk nivå, framstår det första synsättet som mer närliggande.

Som utredningen påpekar går det inte att entydigt säga att det ena av de båda diskuterade synsätten är riktigt och det andra felaktigt. Utredningen har dock sett frågorna om vardera makens framtida försörjningsmöjligheter som de både praktiskt och principiellt viktigaste. Regeringen delar utredningens uppfattning. Det innebär att pensionsrättigheter som utgångspunkt inte bör dras in i bodelningen. Det betyder dock inte att frågorna om makarnas framtida försörjningsmöjligheter bör komma i förgrunden när det gäller behandlingen av alla slag av pensionsrättigheter vid bodelning. När det gäller vissa slag av pensionsrättigheter ligger det närmast till hands att betrakta dessa som rättigheter av ekonomisk art som i princip bör delas lika mellan makarna på samma sätt som andra tillgångar av ekonomiskt värde. Det gäller framför allt privata pensionsförsäkringar och det individuella pensionssparandet.

En värdering som finns med vid reformeringen av det allmänna pensionssystemet är att betydande ojämnheter i makars pensionsförhållanden ibland skall kunna utjämnas till skydd för den ekonomiskt svagare maken. Regeringen anser därför att det bör göras tydligare att pensionsrättigheter ibland skall beaktas för att åstadkomma rimliga resultat vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad. Riksdagen har också godtagit regeringens tidigare förslag om en sådan inriktning (prop. 1993/94:250 s. 138 f. och bet. 1993/94:SfU24 s. 28).

När man överväger ändringar i äktenskapsbalkens bestämmelser om makars ekonomiska förhållanden är det viktigt att tänka på att dessa utgör en helhet och att enskilda regler kompletterar varandra. Fördelningen av makarnas pensionsrättigheter kan inte ses isolerat utan måste betraktas som en del av makarnas ekonomiska förhållanden. Bedömningen av om ett bodelningsresultat är tillfredsställande eller inte bör därför grundas på

det samlade ekonomiska utfallet för respektive make, varvid makarnas pensionsskydd bör vara en av de omständigheter som vägs in.

Även om förvärvsfrekvensen bland kvinnor har ökat under de snart 40 år som gått sedan ATP infördes, och kvinnorna ökat sin andel vad gäller både antal pensionspoäng och antal år med sådan poäng, så har kvinnorna alltså ett betydligt sämre pensionsskydd inom det allmänna pensionsystemet än vad männen har. Som utredningen påpekar kan det på goda grunder antas att skillnaderna mellan mäns och kvinnors pensionsrättigheter är ännu större inom tjänstepensionssystemen. En undersökning av mäns och kvinnors pensionsrättigheter på grund av privata pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande skulle såsom utredningen konstaterar utan tvekan visa att männens andel av de samlade pensionsrättigheterna överstiger kvinnornas. Utredningen har övervägt om detta motiverar bodelningsregler som till sin utformning är särskilt inriktade på att stärka kvinnornas ställning vid en skilsmässa men inte kunnat finna några fördelar med en sådan ordning. Regeringen delar utredningens uppfattning. Syftet kan tillgodoses lika bra med könsneutrala regler om skydd för den ekonomiskt svagare maken, och reglerna måste fungera också när detta är mannen. Det sagda hindrar inte att reglerna under överskådlig framtid i praktiken oftast kommer att verka som ett skydd för kvinnan vid en bodelning.

Vad som nu har sagts har avsett situationen vid äktenskapsskillnad. Vid bodelning på grund av den ena makens död finns det anledning att se annorlunda på pensionsrättigheterna. Regeringen återkommer till den frågan i avsnitt 7.2.

7 Vilka pensionsrättigheter skall ingå i bodelning?

7.1 Bodelning efter äktenskapsskillnad

Regeringens förslag: Rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller pension på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande skall enligt huvudregeln ingå i bodelning efter äktenskapsskillnad.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens förslag (se betänkandet s. 67 f.).

Remissinstanserna: Remissutfallet är blandat. Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer och Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO) tillstyrker utredningens förslag. Riksförsäkringsverket, Jämställdhetsombudsmannen och Kooperationens pensionsanstalt lämnar förslaget utan erinran.

Hovrätten för Västra Sverige accepterar förslaget men ifrågasätter om inte den föreslagna åtskillnaden vid bodelning mellan olika slag av pensionsrättigheter leder till gränsdragningsproblem samt menar att den komplicerar bodelningsreglerna och förfarandet.

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) anser att det i princip är rimligt att vid bodelning beakta pensioner som är ett slags kapitalplaceringar. Däremot bör enligt TCO de pensionsförsäkringar som är att betrakta som uppskjuten lön inte ingå i bodelning.

Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd avstyrker inte förslaget men anser att en lagändring bör föregås av en förutsättningslös principdiskussion om giftorättens och likadelningsprincipens omfattning.

Finansinspektionen anför, utan att ta principiell ställning till förslaget, att det är otillfredsställande att förslaget inte gör det möjligt att klart förutsäga huruvida vissa pensionsrättigheter kommer att ingå i eller på annat sätt påverka en bodelning vid äktenskapsskillnad.

Statens löne- och pensionsverk, Sveriges Advokatsamfund, Svenska Arbetsgivareföreningen, Försäkringsförbundet, Svenska Aktuarieföreningen, Företagarnas Riksorganisation och Svenska Bankföreningen avstyrker förslaget. Som skäl härför anför remissinstanserna framför allt att utgångspunkten bör vara att alla pensionsrättigheter skall behandlas lika vid bodelning, och att man på ett bättre sätt åstadkommer en sådan likformig behandling med nu gällande regler. Remissinstanserna anser sålunda att det angivna syftet med reformen, att åstadkomma en likformig behandling av olika slag av pensionsrättigheter vid bodelning, inte uppnås utan att följderna av förslaget tvärtom blir att det uppkommer en bristande konsekvens vid behandlingen av pensionsrättigheter. Vidare anför dessa remissinstanser att förslaget medför gränsdragningsproblem mellan olika slag av pensionsrättigheter med risk för slumpartade bodelningsresultat som följd.

Även Stockholms tingsrätt, Riksskatteverket och Försäkringsjuridiska föreningen anser att slumpartade och oskäligen resultat kan bli följderna av att pensionsrättigheter av skilda slag behandlas på olika sätt vid bodelning.

Skälen för regeringens förslag: Riksdagen har i ett tidigare ställningstagande (bet. 1993/94:SfU24 s. 28) ansett att bodelningsreglerna i äktenskapsbalken skall anpassas till principerna för det reformerade pensionssystemet och att detta skall ske genom en ändring av bestämmelserna i äktenskapsbalken om behandling av makars pensionsrättigheter vid bodelning på grund av äktenskapsskillnad. Riksdagen har också godkänt den inriktning för anpassning av äktenskapsbalkens bodelningsregler till principerna för det reformerade pensionssystemet som regeringen föreslagit. Vid riksdagsbehandlingen av förslaget framhöll lagutskottet, med instämmande av socialförsäkringsutskottet, att en översyn av äktenskapsbalkens bodelningsregler förutsätter att förslaget om möjlighet till delning av makars pensionsrätt i det allmänna pensionssystemet kommer till stånd (bet. 1993/94:SfU24 s. 28 f. och 79 f.).

Utredningen har i enlighet med vad som angavs i direktiven föreslagit att rätt till pension på grund av frivillig, individuell pensionsförsäkring i regel skall ingå i bodelning efter äktenskapsskillnad, i huvudsak enligt de regler för pensionsförsäkringar som gällde före år 1988. Detsamma skall gälla för medel på pensionssparkonto enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande.

Enligt gällande rätt undantas pensionsrättigheter på grund av privat pensionsförsäkring och pensionssparande enligt lagen om individuellt

pensionssparande från bodelning efter äktenskapsskillnad genom bestämmelserna i 10 kap. 3 § andra och tredje styckena äktenskapsbalken. Bestämmelsen om att undanta privata pensionsförsäkringar var en nyhet i äktenskapsbalken. Bakgrunden till den nya bestämmelsen var bl.a. den kritik som anförts mot att pensionsförsäkringar inte följde samma regler som andra pensioner (se SOU 1981:85 s. 269 f.). Departementschefen framhöll att pensionsförsäkringar i kommunalskattelagens bemärkelse var inskränkta till sådana former av försäkring som tillgodoser ett pensioneringsbehov, medan försäkringar som mer har karaktär av kapitalplacering skatterättsligt inte behandlades som pensionsförsäkringar (prop. 1986/87:1 s. 163). Vidare framhölls att försäkringstagaren – med vissa i sammanhanget betydelselösa undantag – saknar möjligheter att disponera över det förmögenhetsvärde som pensionsförsäkringen representerar. Med hänsyn till det anförda ansåg departementschefen att det vid bodelning inte längre borde göras någon skillnad mellan allmän pension och pensionsförmåner från pensionsförsäkring. Vid riksdagsbehandlingen föranledde de föreslagna reglerna om privata pensionsförsäkringar inte några särskilda uttalanden (se bet. 1986/87:LU 18).

Ett väsentligt syfte med den ändring som gjordes vid tillkomsten av äktenskapsbalken i reglerna om pensionsförsäkringars behandling vid bodelning var sålunda att åstadkomma likformighet med andra former av pensioner, dvs. folk- och tilläggs pension samt tjänstepension. En bakomliggande tanke för det nu aktuella reformarbetet har varit att när reglerna för den allmänna pensioneringen avses bli ändrade och makar i viss utsträckning skall kunna reglera ojämna pensionsrättsförhållanden, förutsättningarna delvis har ändrats när det gäller frågan om det är befogat att hålla frivilliga, individuella pensionsförsäkringar utanför bodelning.

En invändning mot utredningens förslag, som framförs av flera remissinstanser, är att effekten blir att det uppkommer en bristande parallellitet mellan olika slag av pensionsrättigheter. Enligt dessa remissinstanser bör utgångspunkten i stället vara att alla pensionsrättigheter skall behandlas lika vid bodelning.

Det är i och för sig riktigt att utredningens förslag inte leder till en likformig behandling av olika slag av pensionsrättigheter vid bodelning. Enligt regeringens mening är det emellertid minst lika viktigt att framhålla de principiella synpunkter och grundläggande värderingar som ligger bakom reformarbetet, vilka i allt väsentligt är desamma som anförts som skäl för förslaget att införa en möjlighet för make att till den andra maken föra över premiepensionsrätt inom det reformerade allmänna pensionssystemet. En av dessa synpunkter är att ojämnheter i makars pensionsförhållanden skall kunna utjämnas och att det är angeläget att åstadkomma regler till skydd för den ekonomiskt svagare maken, oftast kvinnan, som vid pensioneringen kan drabbas svårt i ekonomiskt hänseende om ett tidigare äktenskap då är upplöst. Fortfarande är det så att kvinnor generellt sett har sämre pensionsskydd än män. Och om makar skils, kanske efter ett långvarigt äktenskap, har kvinnan ofta relativt små möjligheter att bättra på sitt eget pensionsskydd. Om privata pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande ingår i bodelning, tillförsäkras den ekonomiskt svagare maken generellt sett ett bättre skydd.

Utgångspunkten vid bodelning bör vara att all makarnas egendom skall delas, om det inte finns tillräckliga skäl för att undanta egendom av visst slag. De skäl som tidigare motiverat undantag för pensionsförsäkringar är inte längre lika starka. Pensionsförsäkringar har under senare år kommit att innehålla allt mer av sparande och mindre av försäkringsskydd. I vissa försäkringsavtal är sparandet det helt dominerande inslaget. Pensionsförsäkringens sociala anknytning som försörjningsskydd är således inte lika framträdande som tidigare (se prop. Vissa skattefrågor rörande livförsäkring 1993/94:85 s. 39 f.). Det individuella pensionssparandet saknar helt försäkringsinslag. Enligt regeringens mening ligger det numera närmast till hands att betrakta rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring och individuellt pensionssparande som rättigheter som i princip bör delas lika mellan makarna på samma sätt som banktillgodohavanden och andra tillgångar av ekonomiskt värde. Ett sådant synsätt underlättas av att det är relativt enkelt att beräkna värdet av dessa rättigheter.

Det finns emellertid också andra invändningar mot utredningens förslag som måste vägas in i bedömningen. En sådan invändning, som framförs av flera remissinstanser, är att förslaget medför att bodelningsreglerna kompliceras och blir svåröverskådliga. Vid riksdagsbehandlingen av propositionen Reformering av det allmänna pensionsystemet 1993/94:250 framhöll också lagutskottet, med instämmande av socialförsäkringsutskottet, att det är angeläget att framlagda förslag såvitt gäller äktenskapsbalken inte leder till att regelsystemet ytterligare kompliceras (bet. 1993/94:SfU24 s. 28 f. och 80).

Det är ofrånkomligt att bodelningsreglerna och det praktiska bodelningsförfarandet i någon mån kompliceras av förslaget. Det är närmast en självklarhet att om alla pensionsrättigheter hålls utanför bodelning, det i de flesta fall är enklare att bodela. Att bodelningsreglerna i viss utsträckning kompliceras är naturligtvis en effekt som inte är önskvärd. Även *Lagrådet* har pekat på att regleringen har blivit komplicerad. Denna nackdel måste dock enligt regeringens mening vägas mot fördelen att kunna uppnå rättvisa bodelningsresultat i fler enskilda fall. Som tidigare framhållits medför förslaget också att den ekonomiskt svagare maken generellt sett ges ett bättre skydd.

Flera remissinstanser har också invänt att förslaget kan komma att medföra gränsdragningsproblem mellan olika slag av pensionsrättigheter med slumpartade bodelningsresultat som följd.

Gränsen mellan tjänstepension och privat pensionsrättighet är inte sällan svår att dra och saken kompliceras också av att produktutvecklingen på försäkringsområdet leder till nya avtalskonstruktioner som ibland kan vara svåra att typbestämma. Det kan sålunda ofta vara svårt att avgöra om en rätt till pension på grund av försäkring som tagits i anslutning till förvärvsverksamhet är en sådan personlig rättighet som avses i 10 kap. 3 § första stycket äktenskapsbalken. Frågan får naturligtvis större praktisk betydelse om privata försäkringar som regel skall ingå i bodelning. Problemet är emellertid inte nytt. Utredningens förslag innebär en återgång till de regler för pensionsförsäkringar som gällde före år 1988. Det bör enligt regeringens mening vara möjligt att liksom hittills

överlämna frågan om gränsdragningen kring de rättigheter som avses i 10 kap. 3 § första stycket äktenskapsbalken till rättstillämpningen.

Kritiken mot den tidigare ordningen att privata pensionsförsäkringar ingick i bodelning efter äktenskapsskillnad var särskilt befogad i det fallet att den ena maken hade en privat pensionsförsäkring och den andra maken hade en tjänstepension vars värde inte ingick i bodelningen. Om bestämmelserna avseende undantagande av pensionsrättigheter i 10 kap. 3 § andra och tredje styckena äktenskapsbalken upphävs utan att någon möjlighet införs att i sådana fall korrigera bodelningsresultatet skulle, vilket utredningen och flera remissinstanser framhåller, motsvarande kritik med fog kunna riktas mot de nya reglerna. Frågor om jämkning behandlas i avsnitt 8. Redan här bör dock nämnas att regeringen föreslår en särskild jämningsregel för att komma tillrätta med orättvisa bodelningsresultat av nu angivet slag.

Lagrådet har pekat på att det kan finnas fall där en privat pensionsrättighet är den enda tillgången eller den större delen av tillgångarna i makarnas bo och där den andra maken därför inte kan tilldelas annan egendom ur boet som motsvarar pensionsrättighetens värde. Enligt 4 kap. 16 § lagen om individuellt pensionssparande skall pensionssparinstituten, för det fall ett pensionssparkonto skall delas mellan makarna, upprätta ett konto även för den andra maken och fördela tillgångarna mellan kontona i enlighet med vad som bestämts vid bodelningen. En sådan fullständig delning är möjlig eftersom det individuella pensionssparandet helt saknar försäkringsinslag. Försäkringar å andra sidan kännetecknas av att de innehåller ett riskmoment varför det finns vissa begränsningar i möjligheten att dela dessa. Det är för närvarande inte möjligt att dela en pensionsförsäkring på det sättet att makarna får varsin separat försäkring. Det finns dock inte några avtals- eller försäkringsrättsliga hinder mot att en försäkrings förmåner delas på annat sätt mellan makarna. Sådana delningar förekommer i dag. Från försäkringsbranschen har inhämtats att den begränsning som finns i möjligheten att dela på själva försäkringen i praktiken inte medför några problem. Det torde dessutom vara ovanligt att det i ett bo saknas andra tillgångar som motsvarar en pensionsförsäkrings värde.

Vid en samlad bedömning finner regeringen att skälen för utredningens förslag väger över. Huvudregeln bör därför vara att rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring och individuellt pensionssparande skall ingå i bodelning efter äktenskapsskillnad. Motsvarande bör gälla vid bodelning under äktenskapet.

Som utredningen funnit bör övriga typer av pensionsrättigheter – dvs. rättigheter inom det hittillsvarande allmänna pensionssystemet, det reformerade allmänna pensionssystemet och tjänstepensionssystemet – inte ingå i bodelning. Frågan i vilken utsträckning dessa rättigheter ändå skall kunna beaktas vid bodelning behandlas i avsnitt 8 och 9.

Regeringens förslag: Möjligheten att undantagsvis dra in rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande i bodelning efter dödsfall skall tas bort.

Regeringens bedömning: Bestämmelserna om pensionsrättigheters behandling vid bodelning efter dödsfall bör i övrigt inte ändras i sak.

Utredningens förslag och bedömning: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 70 f.).

Remissinstanserna: Remissinstanserna instämmer i utredningens förslag och bedömning eller lämnar dem utan invändning.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: I förarbetena till äktenskapsbalken angavs att behovet av reformer angående behandlingen av pensionsförsäkringar vid bodelning ansetts vara störst vid bodelning efter försäkringstagarens makes död. De regler som gällde före äktenskapsbalkens införande ledde till att den efterlevandes förmåner enligt pensionsförsäkringen ingick i den sammanlagda bobehållningen. De påverkade därmed bodelningen, arvskiftet och arvsskatten. Om den avlidne hade bröstavingar, kom i princip halva värdet av den efterlevandes förmåner enligt försäkringen att tillfalla bröstavingarna. Om i stället den efterlevande maken var arvinge, medförde dessa förmåner en ökning av den arvsskatt som maken skulle betala (prop. 1986/87:1 s. 162).

Problem kunde enligt då gällande rätt också uppstå om det var den avlidne som haft en pensionsförsäkring och denna innehöll ett efterlevandeskydd. Försäkringen föll då utanför kvarlåtenskapen. Eftersom en efterlevandeförmån för en make ofta är värd betydande belopp var det dock inte ovanligt att den kränkte laglotten (se 104 § lagen [1927:77] om försäkringsavtal i dess dåvarande lydelse). Den efterlevande kunde i sådana fall komma att få avstå en betydande andel av pensionen till den avlidnes bröstavingar.

De ändringar som vid äktenskapsbalkens införande i övrigt gjordes i äktenskaps- och arvslagstiftningen minskade visserligen de problem som fanns beträffande förmåner från en pensionsförsäkring. Efterlevande make fick nämligen arvsrätt framför gemensamma bröstavingar och fick också rätt att bestämma att delning av makarnas giftorättsgods inte skall ske, utan att vardera sidan som sin andel skall behålla sitt giftorättsgods. Som påpekas i motiven till äktenskapsbalken innebar dessa ändringar dock inte att problemen försvann helt. Sammantaget ansåg departementschefen att det inte längre borde göras någon skillnad vid bodelning mellan pensionsförsäkring och annan pension (prop. 1986/87:1 s. 162 f.).

Utredningen gör bedömningen att de skäl som redovisats ovan alltjämt har samma styrka och att bestämmelsen om bodelning efter dödsfall därför inte bör ändras i sak. Remissinstanserna har inte givit uttryck för någon annan uppfattning. Enligt regeringens mening saknas därför anledning att ändra reglerna så att pensionsrättigheter på grund av pensionsförsäkring eller pensionssparande skall ingå i bodelning med anledning av dödsfall. De principer som gäller enligt 10 kap. 3 § andra och tredje styckena äktenskapsbalken bör därför fortsätta att gälla vid

bodelning på grund av ena makens död. Detsamma bör vara fallet även om ett mål om äktenskapsskillnad pågår när den ena maken dör. Lagtekniskt bör emellertid regleringen förenklas så att, i enlighet med utredningens förslag, bestämmelserna i äktenskapsbalken bara reglerar det fallet att det är den efterlevande maken som har en pensionsrättighet på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande, medan det fallet att försäkringen eller pensionssparkontot ägts av den avlidna maken i fortsättningen bör regleras uteslutande av försäkringsavtalslagen och lagen om individuellt pensionssparande.

Bestämmelsen i 10 kap. 3 § fjärde stycket, enligt vilken de pensionsrättigheter som avses i andra och tredje styckena i vissa fall ändå skall ingå i bodelningen, gäller vid både äktenskapsskillnad och dödsfall. Utredningen har kommit fram till att den regeln kan tas bort när dess tillämpningsområde skulle begränsas till bodelning efter dödsfall. Vid införandet av bestämmelsen om att undanta pensionsrättigheter från bodelning var det just situationerna vid bodelning efter dödsfall som från praktisk synpunkt vägde tyngst. När jämningsbestämmelsen i fjärde stycket senare infördes motiverades den bara med argument som hänför sig till förhållandena vid äktenskapsskillnad. Utredningen har inte kunnat finna något behov av att kunna tvångsvis dra in en efterlevande makes pensionsförsäkringar eller individuella pensionssparande i bodelning med anledning av dödsfall. Regeringen delar utredningens bedömning och föreslår att möjligheten att tvångsvis dra in pensionsrättigheter i bodelning med anledning av dödsfall tas bort.

När det gäller pensionsrättigheter som ägts av den avlidna maken med den efterlevande maken som förmånstagare finns särskilda jämningsregler i 104 § försäkringsavtalslagen respektive 4 kap. 7 § lagen om individuellt pensionssparande. I praktiken torde det emellertid sällan bli aktuellt att jämka förordnanden av detta slag (jfr prop. 1986/87:86 s. 105 samt prop. 1992/93:187 s. 118 f. och 190). Situationen är också delvis en annan än när det gäller ett pensionssparande som den efterlevande maken skaffat själv.

Av 10 kap. 4 § jämförd med 9 kap. 5 § äktenskapsbalken följer att den efterlevande maken och den avlidne makens arvingar och universella testamentstagare kan komma överens om att sådana pensionsrättigheter som enligt 10 kap. 3 § andra och tredje styckena skall hållas utanför bodelningen ändå skall ingå i denna. Även denna möjlighet bör bestå såvitt gäller pensionsrättigheter som den efterlevande maken har. I fråga om försäkringar eller individuellt pensionssparande som ägts av den avlidna maken med den efterlevande maken som förmånstagare kan samma resultat oftast uppnås genom att den efterlevande maken avstår helt eller delvis från sin rätt enligt förmånstagarförordnandet.

8.1 Jämkning av vilka pensionsrättigheter som skall ingå i bodelning

Regeringens förslag: Rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande skall helt eller delvis kunna lämnas utanför bodelningen vid äktenskapsskillnad, om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att pensionsrätten ingick i bodelningen eller om makarna är ense om att pensionsrättigheten inte skall ingå i bodelningen.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens förslag (se betänkandet s. 74).

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran av de remissinstanser som är positiva till förslaget att privata pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande enligt huvudregeln skall ingå i bodelning. De remissinstanser som avstyrker införandet av en sådan huvudregel avstyrker även den nu aktuella jämningsregeln. Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd avvisar tanken på att under några förhållanden ha en särskild skälighetsregel för pensionsrättigheters behandling vid bodelning och menar att den allmänna jämningsregeln i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken är tillräcklig, i vart fall om den ändras så att jämkning kan ske även till förmån för den make som har minst giftorättsgods.

Skälen för regeringens förslag: Som tidigare angetts kan regeln att pensionsrättigheter på grund av privat pensionsförsäkring och individuellt pensionssparande skall ingå i bodelning efter äktenskapsskillnad i vissa fall leda till orättvisa resultat. I många, kanske flertalet fall skulle visserligen en jämkning enligt den allmänna jämningsbestämmelsen i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken kunna leda till att man kom tillrätta också med orättvisor vid delning av pensionsrättigheter. Korrigering med hjälp av jämningsregeln i 12 kap. 1 § är emellertid bara möjlig på så sätt att en make får behålla mer av sitt giftorättsgods än som skulle bli följden vid en likadelning. Om den make vars rätt till pension faller utanför bodelningen också äger merparten av giftorättsgodset, är en jämkning enligt 12 kap. 1 § alltså inte möjlig. I enskilda fall kan något av äktenskapsbalkens övriga bodelningskorrektiv – i första hand jämkning av äktenskapsförord eller underhållsbidrag i form av engångsbelopp – vara en lösning, men det är enligt regeringens mening ändamålsenligt att, på sätt utredningen gjort, också överväga en undantagsregel som tar sikte direkt på privata pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande.

Utredningen föreslår att sådana pensionsrättigheter skall kunna helt eller delvis undantas från bodelning vid äktenskapsskillnad, om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt framstår som oskäligt att de ingår i denna.

Genom en sådan jämningsregel skulle en möjlighet ges att från bodelning undanta en pensionsförsäkring eller ett individuellt pensions-

sparande i sådana fall då det inte framstår som rimligt att försäkringen eller pensionssparandet skall ingå. Ett sådant fall kan vara att den ena maken har hela sin ålderspension tryggad i försäkring eller individuellt pensionssparande, medan den andra maken har sin ålderspension tryggad på ett sådant sätt att den makens pensionsrättigheter inte skall ingå i bodelningen.

De remissinstanser som är kritiska till förslaget hänför sig främst till den föreslagna huvudregeln att pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande skall ingå i bodelning med anledning av äktenskaps-skillnad. Det är bara Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd som avstyrker den föreslagna jämningsregeln i sig. Fakultetsnämnden avvisar tanken på att under några förhållanden ha en särskild skälighetsregel för pensionsrättigheters behandling vid bodelning och menar att det är en diskutabel lagstiftningsteknik att stapla olika skälighetsregler på varandra. Enligt fakultetsnämnden är den allmänna jämningsregeln i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken tillräcklig, i vart fall om den ändras så att jämkning kan ske även till förmån för den make som har minst giftorättsgods.

Det är en rimlig utgångspunkt att flera skälighetsregler inte bör gälla för ett och samma förhållande. Utredningen har emellertid inte funnit det vara möjligt att utforma en enhetlig regel för korrigerande av bodelningsresultat i samtliga de situationer som utredningen haft i åtanke. Av den anledningen anvisar utredningen tre olika vägar att komma tillrätta med ett bodelningsresultat som i det enskilda fallet framstår som oskäligt: möjlighet att i vissa fall från bodelning undanta pensionsrättigheter på grund av pensionsförsäkring eller pensionssparande, jämkning enligt den nuvarande bestämmelsen i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken samt underhållsbidrag som bodelningskorrektiv.

Som framgår av nästföljande avsnitt anser regeringen att förekommande fall av snedfördelning av makars pensionsskydd inte är ett tillräckligt skäl att frånga den grundläggande likadelningsprincipen. Eftersom jämningsutrymmet i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken sålunda inte utsträcks behövs enligt regeringens mening en särskild jämningsbestämmelse som tar sikte direkt på privata pensionsrättigheter och som kan korrigerade oskäliga bodelningsresultat främst i de fall där jämningsregeln i 12 kap. 1 § inte kan användas.

Flera av de remissinstanser som avstyrker utredningens förslag menar att effekten av förslaget kan förväntas bli att jämningsbestämmelsen kommer att behöva tillämpas i ett så stort antal fall att den därmed inte får den avsedda prägel av undantagsbestämmelse.

Det är i och för sig troligt att bestämmelsen kommer att tillämpas i en något större utsträckning än vad som är fallet med den nu gällande jämningsbestämmelsen avseende pensionsrättigheter. Bestämmelsen är emellertid avsedd att vara en undantagsregel och som sådan tänkt att tillämpas restriktivt. Med en sådan undantagsregel, i kombination med övriga redan befintliga bodelningskorrektiv, bör det vara möjligt att undvika den typ av slumpmässiga resultat som några av remissinstanserna har uttalat farhågor för.

Vid en samlad bedömning finner regeringen att övervägande skäl talar för utredningens förslag. Det bör därför införas en bestämmelse om att

rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande skall helt eller delvis kunna lämnas utanför bodelning vid äktenskapsskillnad om det skulle vara oskäligt att den ingick.

Enligt utredningens förslag skall äktenskapets längd inte anges i lagtexten som en omständighet att ta särskild hänsyn till vid skälighetsbedömningen. Remissinstanserna har inte berört den frågan. Den make som äger mest giftorättsgods kan åberopa äktenskapets längd som en omständighet för att jämka bodelningen enligt bestämmelsen i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken. Den make som äger minst giftorättsgods kan inte rimligen som skäl för att undanta en privat pensionsrättighet få åberopa att det har varit fråga om ett kortvarigt äktenskap. Regeringen gör därför samma bedömning som utredningen att det inte finns anledning att i lagtexten särskilt hålla fram äktenskapets längd som en omständighet som man skall ta hänsyn till vid bedömningen.

Den föreslagna jämningsbestämmelsen bör gälla bara vid bodelning på grund av äktenskapsskillnad. Vid bodelning under bestående äktenskap finns det nämligen inte något utrymme för en bestämmelse om jämkning mot en makes vilja.

Enligt svensk rätt är det i första hand en uppgift för makarna själva att komma överens om hur egendomen skall fördelas mellan dem vid bodelning. Makarnas befogenhet att avtala om fördelningen av egendomen omfattar de flesta frågor som kan aktualiseras. Om makarna är ense bör utgångspunkten enligt gällande principer vara att de skall kunna komma överens om att pensionsrättigheter till följd av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande inte skall ingå i bodelningen.

Resultatet av en överenskommelse att undanta privat pensionsrättighet från bodelning kan bli att en make vid bodelningen förvärvar mer av den andra makens egendom än vad som är möjligt vid en likadelning. För att säkerställa att en sådan överenskommelse inte bedöms som gåva eller som en eftergift som kan angripas av makes borgenärer, föreslår regeringen i likhet med utredningen att makars möjlighet att komma överens om att undanta privat pensionsrättighet från bodelning bör komma till uttryck i lagtexten. Bestämmelsen bör gälla såväl vid bodelning i samband med äktenskapsskillnad som vid bodelning under bestående äktenskap.

Finns det behov av följdändringar?

En ändring som innebär att rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande som regel skall ingå i bodelning med anledning av äktenskapsskillnad medför som utredningen påpekar att vederlagsregeln i 11 kap. 4 § andra stycket äktenskapsbalken får ett snävare och annorlunda tillämpningsområde såvitt avser sådana rättigheter. Utredningen har funnit att regeln skulle bli tillämplig bara om den föreslagna nya undantagsregeln i 10 kap. 3 § – som tillåter att en make vid äktenskapsskillnad ändå får hålla sin pensionsförsäkring eller sitt individuella pensionssparande utanför bodelningen – är tillämplig. Regeringen instämmer i utredningens bedömning att det inte skulle vara rimligt att tillämpa vederlagsregeln i en sådan situation. Om ett fullständigt undantagande av pensionsrättigheten skulle ge ett alltför gynnsamt

resultat för den make som har rättigheten, finns alltid möjligheten att ta undan den bara delvis.

Det är emellertid enligt regeringens mening inte möjligt att utan vidare, som utredningen föreslagit, begränsa vederlagsregeln i 11 kap. 4 § andra stycket till att omfatta endast sådana personliga rättigheter som avses i 10 kap. 3 § första stycket. Vederlagsregeln gäller även till förmån för arvingarna till en make som avlidit sedan talan om äktenskapsskillnad väckts (se 9 kap. 11 § äktenskapsbalken och Lars Tottie, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., 1990 s. 353). Regeringen har föreslagit att möjligheten att tvångsvis dra in pensionsrättigheter i bodelning med anledning av dödsfall tas bort. Förslaget innebär också att en sådan jämkning inte skall kunna göras i fall då en make dör när ett mål om äktenskapsskillnad pågår. Det huvudsakliga syftet med vederlagsregeln är emellertid att söka neutralisera verkningarna av sådana förfoganden som en make under tiden närmast före upplösningen av äktenskapet vidtar över sitt giftorättsgods i avsikt att minska eller omintetgöra den andra makens giftorättsanspråk i denna egendom. I det hänseendet skiljer sig vederlagsregeln från den föreslagna jämningsregeln i 10 kap. 3 § äktenskapsbalken. Regeringen gör därför den bedömningen att vederlagsregeln även fortsättningsvis bör gälla till förmån för arvingar till den make som avlidit sedan talan om äktenskapsskillnad väckts. Det medför att 11 kap. 4 § äktenskapsbalken skall behållas i sin nuvarande lydelse, trots att den i praktiken får ett snävare och annorlunda tillämpningsområde såvitt avser pensionsrättigheter.

En motsvarande fråga uppkommer när det gäller skuldtäckningsregeln i 11 kap. 2 § tredje stycket äktenskapsbalken. Även om det inte är särskilt praktiskt att någon har dragit på sig betydande skulder för att skaffa sig en pensionsförsäkring eller ett individuellt pensionssparande, föreslår regeringen inte heller för denna bestämmelse någon begränsning av tillämpningsområdet. Bestämmelsen blir fortsättningsvis tillämplig framför allt i den situationen att den efterlevande maken vid bodelning med anledning av dödsfall har skulder för en sådan pensionsrättighet.

I 13 kap. 4 § äktenskapsbalken finns bestämmelser om försäkringsgivares återbetalningsskyldighet med anledning av vederlagskrav. Utredningen har, som en följd av sitt förslag att begränsa tillämpningsområdet för vederlagsregeln i 11 kap. 4 § andra stycket äktenskapsbalken, föreslagit att 13 kap. 4 § upphävs. Som framgått ovan har regeringen funnit att 11 kap. 4 § bör behållas i sin nuvarande lydelse. Redan till följd av denna bedömning kan 13 kap. 4 § inte upphävas. Vidare kan det enligt regeringens mening inte uteslutas att bestämmelsen i 13 kap. 4 § undantagsvis skulle kunna tillämpas när det gäller vissa pensionsförsäkringar som undantas från bodelning enligt 10 kap. 3 § första stycket äktenskapsbalken. Regeringen gör således den bedömningen att 13 kap. 4 § äktenskapsbalken måste behållas.

Regeringens bedömning: När man skall bedöma om det är oskäligt att den ena maken till följd av likadelningsprincipen skall lämna egendom till den andra maken kan man redan enligt gällande rätt ta hänsyn till om den mottagande maken har rätt till pension av sådant slag som inte ingår i bodelningen. Om det finns en snedfördelning i makarnas pensionskydd, kan en jämkning alltså göras enligt den allmänna jämningsbestämmelsen i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken inom den ram som bestämmelsen anger. Jämkningsutrymmet bör inte utvidgas.

Utredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens bedömning (se betänkandet s. 74 f.).

Remissinstanserna: Bedömningen lämnas utan erinran av de flesta remissinstanserna. Stockholms tingsrätt anser att det är fråga om en förändring av jämningsbestämmelsens tillämpningsområde och förordar att den avsedda förändringen får komma till uttryck i lagtexten. Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd förordar som ett alternativ att bestämmelsen i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken ändras så att det blir möjligt att jämka en bodelning även till förmån för den av makarna som har den minsta andelen i boet.

Skälen för regeringens bedömning: Makarnas pensionsrättigheter är en del av deras ekonomiska förhållanden och frågan om utjämning av en obalans i deras resp. pensionskydd uppkommer därför också vid tillämpningen av den allmänna jämningsbestämmelsen i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken. Enligt den bestämmelsen kan en make vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad, i den mån en likadelning av makarnas giftorättsgods skulle framstå som oskäligt med hänsyn särskilt till äktenskapets längd men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt, få behålla mer av sitt giftorättsgods än en tillämpning av likadelningsprincipen skulle medföra.

I motiven till bestämmelsen framhålls att det skall göras en helhetsbedömning av makarnas förhållanden när frågan om jämkning prövas. Vid denna bedömning skall bl.a. beaktas om en make behöver behålla sin egendom eller viss del därav för att trygga sin framtida försörjning, medan den andra maken har goda utsikter att kunna försörja sig själv utan att få denna egendom. I en sådan situation bör huvudprincipen om likadelning kunna frångås (prop. 1986/87:1 s. 185 f.).

Utredningen har kommit fram till att man vid bedömningen av om det är oskäligt att den ena maken till följd av likadelningsprincipen skall lämna egendom till den andra maken bör kunna beakta om den mottagande maken har rätt till pension av sådant slag som inte heller fortsättningsvis kommer att ingå i bodelningen. Om det finns en snedfördelning i makarnas pensionskydd, bör därför enligt utredningen en jämkning enligt 12 kap. 1 § äktenskapsbalken kunna komma i fråga.

Utredningen har övervägt om det behövs någon ändring av lagtexten för att understryka att innehav av pensionsrättigheter skall tillmätas betydelse i detta sammanhang. Stockholms tingsrätt anser att det är fråga

om en förändring av jämningsbestämmelsens tillämpningsområde och förordar att den avsedda förändringen får komma till uttryck i lagtexten. Som utredningen påpekar är det dock svårt att se vari en sådan ändring skulle bestå. Makarnas ekonomiska förhållanden nämns redan som en sådan omständighet som kan vara skäl för jämkning. Att ytterligare lyfta fram fördelningen av makarnas respektive pensionsrättigheter framstår inte som motiverat. En makes innehav av sådana pensionsrättigheter som faller utanför bodelning bör redan enligt nuvarande lydelse kunna påverka den andra makens möjligheter att slippa dela med sig av sitt giftorättsgods. Enligt regeringens mening stämmer en sådan tillämpning av jämningsregeln väl överens med såväl paragrafens nuvarande ordalydelse som tidigare motivuttalanden. Regeringen delar därför utredningens bedömning att den allmänna jämningsregeln i dess nuvarande lydelse kan tillämpas i de aktuella fallen och att någon ändring sålunda inte behövs för att åstadkomma en sådan tillämpning.

Utredningen har vidare övervägt om den omständigheten att makarnas pensionsskydd ibland är snett fördelat borde leda till att jämningsutrymmet utsträcks så att den make som har det bästa pensionsskyddet i vissa fall får lämna ifrån sig mer egendom till den andra maken än som följer av likadelningsprincipen. Det skulle kunna åstadkommas genom att en sådan möjlighet öppnas i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken. Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd förordar en sådan lösning. Utredningen har emellertid avstått från att lägga fram ett sådant förslag. Regeringen instämmer i utredningens uppfattning att jämningsutrymmet i bestämmelsen inte nu bör utvidgas så att en make skall kunna få avstå mer av sitt giftorättsgods än som följer av likadelningsregeln.

9 Underhållsbidrag för anskaffande av pensionsskydd

Regeringens förslag: Det införs en uttrycklig bestämmelse om att det vid prövning av en makes rätt till underhållsbidrag efter äktenskapskillnad för längre tid än en övergångstid skall tas hänsyn till om maken behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd. Det införs också en uttrycklig föreskrift om att den omständigheten att den underhållsberättigade behöver bidraget för att skaffa sig pensionsskydd kan vara skäl för att bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp.

Regeringens bedömning: De skatterättsliga reglerna om avdrag för betalda pensionsförsäkringspremier och underhållsbidrag bör inte ändras.

Utredningens förslag och bedömning: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 75 f.).

Remissinstanserna: Förslaget och bedömningen tillstyrks eller lämnas utan erinran av de flesta remissinstanserna. Sveriges Advokatsamfund anför att de föreslagna tilläggen i äktenskapsbalkens underhållsregler

torde omfattas av nuvarande bestämmelser och att det saknas skäl att särskilt framhålla behovet av pensionskydd som skäl för underhållsbidrag. Försäkringsförbundet anser att den föreslagna bestämmelsen – att hänsyn skall tas till den ena makens behov av pensionskydd när man prövar om det finns skäl för underhållsbidrag – inte är nödvändig eftersom den enligt Försäkringsförbundet torde innefattas i nuvarande bestämmelser. Försäkringsförbundet förordar att det införs en möjlighet till avdragsrätt för premiebetalningar till försäkring ägd av make samt att det införs en dispensmöjlighet där de skattemässiga avdragsbegränsningarna för kostnaderna för premiebetalningar kan frångås vid betalning av ett större engångsbelopp.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Som tidigare framgått kan en jämkning enligt den allmänna jämkningsbestämmelsen i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken ibland göras för att komma tillrätta med en betydande snedfördelning i makars pensionskydd. En jämkning enligt den bestämmelsen kan dock endast leda till att en make får behålla mer av sitt eget giftorättsgods än som skulle följa av en likadelning. Det s.k. jämkningsutrymmet begränsas således å ena sidan genom likadelningsprincipen, vilken innebär att en make aldrig behöver avstå mer egendom till den andra maken än som blir följden av en generell likadelning, och å andra sidan av att jämkning som mest kan innebära att vardera maken behåller sin egendom. I flera fall kan en korrigerande bodelning genom jämkning enligt denna bestämmelse inte råda bot på en obalans som består i att den ena maken har pensionsrättigheter av stort värde som faller utanför bodelningen, medan den andra maken inte har någon mer betydande rätt till pension. I en sådan situation skulle för att ett oskäligt bodelningsresultat skall undanröjas ibland krävas att egendom överförs från den i pensionshänseende bäst tillgodosedda maken till den andra maken i större omfattning än som följer av likadelningsprincipen.

I speciella fall kan ett sådant resultat uppnås genom jämkning av äktenskapsförord med stöd av 12 kap. 3 § äktenskapsbalken. Annars är underhållsbidrag den möjlighet som lagen anvisar för att i större omfattning än vad en likadelning leder till överföra egendom från den ena maken till den andra. Enligt 6 kap. 7 § tredje stycket äktenskapsbalken har en make rätt till underhållsbidrag för längre tid än en övergångstid, om han eller hon har svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts eller om det finns andra synnerliga skäl. Utredningen har påpekat att det redan i dag finns ett visst utrymme för att använda denna underhållsbestämmelse för att korrigera bodelningsresultat i syfte att hjälpa den behövande maken att skaffa sig ett pensionskydd (jfr de uttalanden om underhållsbidrag som bodelningskorrektiv som gjordes i motiven vid äktenskapsbalkens tillkomst, prop. 1986/87:1 s. 176 och 190).

Utredningen har föreslagit att underhållsreglerna kompletteras med en bestämmelse som lyfter fram pensionskyddets betydelse för underhållsfrågan. Sveriges Advokatsamfund och Försäkringsförbundet anser en sådan komplettering obehörlig eftersom innehållet i den föreslagna bestämmelsen enligt deras uppfattning omfattas av nuvarande bestämmelser. Sveriges Advokatsamfund anser dessutom att det saknas skäl att

särskilt framhålla behovet av pensionsskydd som skäl för underhållsbidrag.

Redan enligt gällande rätt torde man vid prövning av underhållsbehovet för den ekonomiskt svagare maken inte kunna bortse från hur förhållandena kommer att gestalta sig efter pensioneringen. Det gäller även om denna inte är nära förestående. Remissinstanserna har inte heller invänt mot denna bedömning. Utredningen har föreslagit att det skall komma till tydligt uttryck i lagtexten att underhållsreglerna har denna innebörd. Syftet med ändringen skulle vara att göra parter och domstolar mer medvetna än vad som kanske är fallet idag om att det vid prövning av underhållsfrågan är nödvändigt att också uppmärksamma eventuella brister i den ekonomiskt svagare makens pensionsskydd.

Lagrådet har anfört att det föreslagna tillägget till 6 kap. 7 § äktenskapsbalken i princip inte torde innehålla något annat än som kan följa av lagrummet i dess nuvarande lydelse och att ändringen därför är obehövlig i sak. Den föreslagna ändringen riskerar enligt *Lagrådet* att ge parter och domstolar den föreställningen att en viss återgång till ett äldre rättsläge är avsedd och leda till att en grundläggande familjerättslig princip kan börja ifrågasättas. *Lagrådet* menar att ett bodelningskorrektiv som ger möjlighet till kapitalöverföring helst borde finnas inom ramen för bodelningsinstitutet men motsätter sig inte att en lösning söks inom underhållsskyldighetens ram. *Lagrådet* anser dock att den föreslagna ändringen i bestämmelserna om betalning av underhållsbidrag i 6 kap. 8 § äktenskapsbalken är ägnad att tillgodose syftet med ändringarna i underhållsbestämmelserna, nämligen att göra parter och domstolar mer medvetna än vad som kanske är fallet i dag om att det vid prövning av underhållsfrågan är nödvändigt att också uppmärksamma brister i den ekonomiskt svagare makens pensionsskydd. *Lagrådet* ifrågasätter därför om inte ändringarna borde begränsas till 8 §.

Regeringen anser liksom utredningen att man vid prövning av underhållsfrågan måste uppmärksamma eventuella brister i den ekonomiskt svagare makens pensionsskydd. Sådana brister kan i speciella fall föranleda att underhållsbidrag bör betalas för mer än en övergångsperiod. För tydlighets skull bör detta komma till uttryck redan i bestämmelserna om rätten till underhållsbidrag. Regeringen vill dock framhålla att avsikten inte är att ändringen skall ses som ett led i en återgång till ett äldre rättsläge. Det ligger enligt regeringens uppfattning närmare till hands att knyta an till de principer om underhållsbidrag som bodelningskorrektiv som redan finns nedlagda i underhållsreglerna än att föra in nya bestämmelser i äktenskapsbalkens bodelningskapitel.

Bestämmelsen bör utformas så att det klart framgår att man skall ta hänsyn till pensionssituationen såväl när man prövar om maken har svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts, som vid prövningen om det finns andra synnerliga skäl för underhållsbidrag.

Eftersom underhållsbidrag i första hand är tänkt att tillgodose en frånskild makes löpande behov av pengar till försörjningen är huvudregeln att bidraget skall betalas periodiskt. Om det finns särskilda skäl kan underhållsbidrag emellertid betalas med ett engångsbelopp.

Det torde ofta vara lämpligast att bidraget betalas med ett engångsbelopp, om det är avsett att användas för att anskaffa pensionsskydd. Det gäller särskilt om det finns utrymme för att räkna av ett underhållsbidrag i form av ett engångsbelopp vid bodelningen i enlighet med bestämmelserna i 11 kap. 6 § äktenskapsbalken. I en sådan situation är det fullt tänkbart att den underhållsberättigade maken tillerkänns dels ett engångsbelopp för att skaffa sig pensionsskydd, dels – vid behov – ett löpande underhåll för viss tid.

I praktiken torde det vara ovanligt att man i dag dömer ut ett engångsbidrag mot den bidragsskyldiges bestridande (se prop. 1978/79:12 s. 140 f.; jfr Lars Tottie, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., 1990, s. 144 f.). Det bör därför – som utredningen föreslagit – i lagen införas en uttrycklig föreskrift om att den omständigheten att den underhållsberättigade behöver bidraget för att skaffa sig pensionsskydd kan vara skäl för att bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp.

Makars skatteavdrag för premiebetalningar och engångsbidrag

Utredningen har övervägt ytterligare lagändringar för att öka makarnas handlingsutrymme vid bodelningar som innefattar pensionsrättigheter. Bakgrunden är att makarnas ekonomiska handlingsutrymme i viss mån begränsas av gällande skatteregler.

Lagen ställer inte upp några hinder i fråga om att överlåta pensionsförsäkringar genom bodelning med anledning av äktenskapsskillnad. Före den 1 januari 1994 gällde att försäkringstagaren (överlåtaren) även efter överlåtelsen var skattskyldig för utfallande belopp, såvida inte överlåtaren skulle ha varit berättigad till avdrag för periodiskt understöd till förvärvaren av försäkringen. Numera har emellertid regeln om kvarstående skattskyldighet tagits bort utom så vitt gäller överlåtelse genom bodelning under bestående äktenskap.

Beträffande individuellt pensionsparande medges endast avdrag för inbetalning på eget pensionssparkonto. Om rätten enligt pensionsparavtalet i sin helhet övergår till den andra maken övertar denne också pensionssparkontot. Har rätten enligt avtalet delats skall pensionsparainstitutet upprätta ett pensionsparavtal även för den andra maken och fördela tillgångarna mellan kontona i enlighet med vad som bestämts vid bodelningen. Genom en hänvisning till vad som gäller för förmånstagare anges att den som genom bodelning förvärvat rätt enligt ett pensionsparavtal inte får göra egna inbetalningar på kontot (4 kap. 12 och 16 §§ lagen [1993:931] om individuellt pensionsparande).

Huvudregeln beträffande beskattningen av periodiska underhållsbidrag är att mottagaren beskattas för underhållet i den mån utgivaren medges avdrag. Avdragsrätten för periodiskt understöd har successivt begränsats under senare år. Enligt punkt 5 av anvisningarna till 46 § kommunal-skattelagen (1928:370) medges emellertid fortfarande avdrag för periodiska utbetalningar till make eller tidigare make, under förutsättning att makarna lever åtskilda och att underhållsskyldigheten har reglerats. Med det senare avses att underhållsskyldigheten skall vara fast och normalt ha kommit till uttryck i skriftligt avtal eller dom. Någon beloppsmässig

gräns för avdragsrätten finns inte. I konsekvens härmed sker beskattning hos mottagaren för hela beloppet.

Om ett engångsbelopp betalas till make i samband med bodelning sker däremot inte någon inkomstbeskattning. Detsamma gäller om rätten till periodiskt underhållsbidrag avlöses med ett engångsbelopp.

Från försäkringsbranschens sida har flera gånger efterlysts avdragsrätt för försäkring ägd av make. Detta branschkrav har tidigare avvisats av regeringen med motiveringen att avdragsfrågan inte kan ses isolerad och att de fortsatta överväganden som kan bli aktuella för att förbättra ålderspension för makar med ingen eller låg förvärvsinkomst bör ske med utgångspunkt från principen om särbeskattning av makar (prop. 1993/94:85 s. 37). Regeringens bedömning godtogs av riksdagen (bet. 1993/94:SkU16, rskr. 1993/94:110).

I nu aktuellt lagstiftningsärende har Försäkringsförbundet förordat att det införs avdragsrätt för premie för pensionsförsäkring ägd av make. Mot bakgrund av regeringens och riksdagens tidigare ställningstaganden har utredningen inte föreslagit avdragsrätt för ursprunglig ägare för premie betald till försäkring som överlåtits till tidigare make. Regeringen har ingen annan uppfattning utan anser att avdragsrätt även fortsättningsvis bör vara förbehållen ägaren av pensionsförsäkringen.

Regeringen är inte heller beredd att föreslå en sådan ändring av skatte-reglerna som skulle innebära möjlighet till avdrag för underhållsbidrag i form av ett större engångsbelopp som används för betalning av frånskild makes pensionsförsäkringspremier. Till skillnad från periodiska underhållsbidrag, som är avsedda att bidra till den löpande försörjningen och som hos mottagaren beskattas som inkomst av tjänst, är det här fråga om att vid bodelning ge den ena maken en större andel av de gemensamma tillgångarna än vad likadelningsprincipen medger. För denna typ av bidrag saknas enligt regeringens mening skäl att medge bidragsgivaren avdragsrätt och därmed inkomstbeskatta mottagaren. Sådana avdrags-möjligheter skulle dessutom öppna möjligheter för oönskad skatteplanering.

10 Kriterierna för de olika korrikeringsmöjligheterna

Regeringens bedömning: Samma kriterier bör gälla för jämkning enligt den nuvarande allmänna jämningsbestämmelsen i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken som för den föreslagna jämningsregeln som gör det möjligt att hålla en privat pensionsrättighet utanför bodelning. Det bör, liksom enligt gällande rätt, krävas betydligt starkare skäl för att använda underhållsbidrag som bodelningskorrektiv.

Utredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens bedömning (se betänkandet s. 78 f.).

Remissinstanserna: De remissinstanser som uttalat sig i frågan instämmer i utredningens bedömning eller lämnar den utan invändning.

Skälen för regeringens bedömning: Regeringens förslag innebär att äktenskapsbalken kommer att anvisa tre vägar för att jämna ut olikheter mellan makars pensionsskydd och förbättra situationen efter äktenskapskillnad för en make som har dåligt pensionsskydd och otillräckliga möjligheter att själv förbättra skyddet. Om maken har en pensionsrättighet på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande, kan pensionsrättigheten tas undan från bodelning med stöd av den nya jämningsbestämmelsen. Vidare kan den allmänna jämningsbestämmelsen i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken tillämpas för att låta den maken behålla mer av sitt giftorättsgods och på så sätt få större möjligheter att själv bättra på sitt pensionsskydd. Slutligen kan den andra maken förpliktas betala underhållsbidrag, ofta i form av engångsbelopp, som den bidragsberättigade maken kan använda för att skaffa sig ett pensionsskydd. Frågan är då om det skall gälla samma kriterier för att ta dessa olika korrigeringsmöjligheter i anspråk eller om det skall krävas starkare skäl för någon av dem.

Enligt 12 kap. 1 § gäller som rekvisit för jämkning av likadelningen att denna skulle vara "oskäligen". Samma krav på "enkel" oskälighet, dvs. utan tillägg av ordet "uppenbart" eller liknande, bör enligt regeringens mening gälla enligt den nya jämningsbestämmelsen som gör det möjligt att hålla en privat pensionsrättighet utanför bodelning med anledning av äktenskapsskillnad.

Detta framstår som relativt självklart i den situationen att den make vars ställning i bodelningen behöver förstärkas ändå är den make som har det mesta giftorättsgodset. Det bör då inte ställas högre krav för att maken skall få ta undan en pensionsrättighet från bodelningen än för att han skall få behålla mer av annat giftorättsgods som kan användas för att förbättra pensionsskyddet.

Situationen blir delvis en annan om den make som totalt sett är den ekonomiskt svagare av makarna också har det minsta giftorättsgodset och bestämmelsen i 12 kap. 1 § alltså inte kan användas för att stärka makens ställning. Om maken i den situationen får hålla en privat pensionsrättighet utanför bodelningen, kan det sägas i praktiken ha samma effekt som om han eller hon hade fått mer av den andra makens giftorättsgods än vad en likadelning skulle leda till. Trots detta anser regeringen att det även i den situationen bara bör gälla ett krav på "enkel" oskälighet för att pensionsrättigheten skall få tas undan från bodelningen. Skälet för detta är att pensionsrättigheter trots allt har ett osäkert värde för innehavaren och är oåtkomliga för honom eller henne fram till dess att pensionsbeloppen successivt förfaller till betalning. Trots att det går att beräkna ett matematiskt riktigt värde av rättigheten, kan den alltså inte i praktiken helt likställas med tillgångar i form av t.ex. banktillgodohavanden.

Härmed är naturligtvis inte sagt att man i ett enskilt fall automatiskt skall hålla den privata pensionsrättigheten utanför bodelningen bara därför att det i en hypotetisk situation där den maken hade haft det mesta giftorättsgodset skulle ha varit befogat att jämka enligt 12 kap. 1 §. Prövningen måste alltid göras utifrån en total bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet och vardera makens ekonomiska situation efter bodelningen. Ju längre resultatet av bodelningen ligger från det resultat

som skulle ha uppnåtts om bara lagens huvudregler tillämpats, desto starkare bör naturligen skälen för avvikelserna vara.

Härefter återstår möjligheten att förstärka den ekonomiskt svagare makens pensionsskydd genom ett underhållsbidrag. Här måste man, vilket också utredningen funnit, i allt väsentligt acceptera de principer som gäller efter 1978 års reform av underhållsreglerna. Regeringen anser emellertid att det finns utrymme för att inom ramen för dessa principer fästa större vikt vid den ekonomiskt svagare makens behov av pensionsskydd och att tillgodose detta behov genom underhållsbidrag. Det gäller särskilt i den mån det finns möjlighet att bestämma ett engångsbelopp som i enlighet med bestämmelserna i 11 kap. 6 § äktenskapsbalken räknas av från den andra makens andel i boet. Även fortsättningsvis kommer det att krävas betydligt starkare skäl för ett underhållsbidrag än för tillämpning av jämningsbestämmelserna i 10 kap. 3 § och 12 kap. 1 § äktenskapsbalken. Detta gäller särskilt om ett engångsbelopp inte kan avräknas enligt 11 kap. 6 §. Liksom tidigare är utgångspunkten att det skall krävas synnerliga skäl för att rätt till underhållsbidrag skall finnas efter en omställningsperiod.

Sammanfattningsvis innebär regeringens förslag inte att några avsteg från vanliga bodelningsregler skall ske vid alla eller ens flertalet äktenskapsskillnader eller att utjämningen, när en sådan är påkallad, skall vara fullständig.

11 Värdering av pensionsrättigheter

Regeringens bedömning: Vid bodelning bör värdet av pensionsrättigheter bestämmas utifrån den pensionsrätt som är intjänad vid värderingstillfället. Eventuellt tillkommande framtida intjänande av pensionsrätt bör således inte beaktas vid värderingen. Om den framtida pensionen baseras på ett uppsamlat pensionskapital, bör värdet av pensionen vara lika med pensionskapitalets storlek. Om pensionsrätten i stället avser ett årligt pensionsbelopp utan att något pensionskapital har uppsamlats, bör pensionsrätten värderas till kapitalvärdet av de framtida pensionsbeloppen. Vidare bör den latent skatteskulden på de framtida pensionsutbetalningarna beaktas vid värderingen.

Utredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens bedömning (se betänkandet s. 80 f.).

Remissinstanserna: Bedömningen lämnas utan erinran av de remissinstanser som uttalat sig i frågan.

Skälen för regeringens bedömning: Pensionsrätt på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande skall enligt förslaget som regel ingå i bodelning med anledning av äktenskapsskillnad. Detta innebär att värdet av sådana rättigheter måste kunna bestämmas. Andra pensionsrättigheter, dvs. sådana som förvärvats inom det hittillsvarande allmänna pensionssystemet eller det föreslagna reformerade pensionssystemet eller något av tjänstepensionssystemen, skall inte heller

i framtiden ingå i bodelning. Förslaget innebär emellertid att sådana pensionsrättigheter indirekt skall kunna få betydelse för bodelningsresultatet. För att kunna avgöra om ett bodelningsresultat är oskäligt med hänsyn tagen även till makarnas resp. pensionskydd är det nödvändigt att kunna värdera också dessa rättigheter, även om värderingen naturligtvis inte behöver vara lika exakt som när det gäller rättigheter som skall ingå i bodelningen.

De grundläggande principerna för värdering av pensionsrättigheter bör enligt regeringens mening vara följande.

Värdet bör bestämmas utifrån den pensionsrätt som är intjänad vid värderingstillfället. Eventuellt tillkommande framtida intjänande av pensionsrätt bör således inte beaktas.

Om den framtida pensionen baseras på ett uppsamlat pensionskapital, bör värdet av pensionen vara lika med pensionskapitalets storlek. Om pensionsrätten avser ett årligt pensionsbelopp utan att något pensionskapital har uppsamlats, bör pensionsrätten värderas till kapitalvärdet av de framtida pensionsbeloppen. Kapitalvärdet beräknas med aktuariella metoder med hänsyn till framtida ränta och dödlighet. Vid värderingen bör hänsyn tas till om pensionen – såsom är fallet t.ex. med ATP – är indexbunden eller inte. I övrigt bör någon hänsyn inte tas till eventuella framtida höjningar av pensionen.

Vidare bör den latent skatteskulden på de framtida pensionsutbetalningarna beaktas. Denna bör beräknas utifrån antaganden grundade på faktiska förhållanden och vid bodelningstillfället kända regler om beskattning av utfallande belopp och utgå från rättighetsinnehavarens förhållanden.

Finns det speciella omständigheter som kan komma att påverka omfattningen av pensionen, t.ex. allvarlig ohälsa hos den pensionsberättigade, bör detta kunna inverka vid värderingen av pensionsrättigheten. Vilken betydelse en sådan omständighet skall tillmätas måste avgöras från fall till fall.

Utifrån de nu angivna principerna kan följande sägas om de vanligaste formerna av pensionsrättigheter.

Privata pensionsförsäkringar värderas redan idag till pensionskapitalet, dvs. försäkringens tekniska återköpsvärde jämte allokerade återbäringsmedel.

Värdet av pensionsrättigheter på grund av individuellt pensionssparande bör helt enkelt vara lika med behållningen på pensionssparkontot.

Värdet av pensionsrättigheter på grund av nuvarande ATP bör bestämmas som kapitalvärdet av den framtida pension som skulle betalas om personen i fråga inte skulle ha någon framtida inkomst. Den årliga pensionen bör alltså beräknas med hittills registrerade antal intjänandeår och med tillämpning av 30-årsregeln samt medeltalet av de 15 hittills högsta registrerade årsinkomsterna.

Folkpension behöver ofta inte värderas eftersom båda makarna normalt har rätt till sådan pension. Om någon av makarna saknar rätt till folkpension eller endast har rätt till reducerad sådan, bör folkpensionen dock värderas på motsvarande sätt som ATP.

Tjänstepension enligt kollektivavtalsgrundade pensionsplaner tryggas antingen i ett försäkringsbolag eller i en pensionsstiftelse eller genom

skuldföring i arbetsgivarens balansräkning. Om det är fråga om försäkring, görs beräkningen på samma sätt som när det gäller privat pensionsförsäkring. I de båda andra fallen bör pensionsskulden vara värdet av pensionsrätten.

När det gäller det reformerade allmänna pensionssystemet får den del av pensionsrätten som härrör från fördelningssystemet värderas till kapitalvärdet av de framtida pensionsbeloppen, dvs. pensionsbehållningen, medan den del som härrör från premiereservsystemet värderas till storleken av pensionskapitalet. Det kan tilläggas att förslaget till ett reformerat pensionssystem innehåller förslag om årlig information som kommer att göra det lättare att få fram uppgifter om värdet av varje individs pensionsrättigheter inom det allmänna pensionssystemet.

De principer för värdering som angivits här överensstämmer med de som utredningen förordat. I betänkandet anges också några exempel som visar hur stort värdet av olika pensionsrättigheter kan vara (se s. 82).

12 Ikraftträdande m.m.

Regeringens förslag: Lagändringarna skall träda i kraft den 1 januari 1999. Om ansökan om äktenskapsskillnad har gjorts före ikraftträdandet skall äldre bestämmelser tillämpas.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår inte någon övergångsbestämmelse (se betänkandet s. 93).

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna lämnar utredningens förslag utan invändning. Några remissinstanser, däribland Stockholms tingsrätt, Försäkringsförbundet och Svenska Bankföreningen, förordar dock att det införs övergångsbestämmelser. De anser att förslaget leder till att förutsättningarna för redan ingångna avtal ändras. Dessa remissinstanser anser att lagändringarna därför får retroaktiv verkan och att de strider mot grundläggande rättssäkerhetskrav om förutsebarhet.

Skälen för regeringens förslag: De nya bestämmelserna bör träda i kraft samtidigt som det reformerade allmänna ålderspensionssystemet, den 1 januari 1999.

Vad det gäller övergångsbestämmelser har utredningen ansett sådana vara obehövliga. Utredningen har motiverat detta med att det är under en relativt kort period som pensionsrättigheter på grund av frivilliga individuella sparåtgärder hållits utanför en bodelning med anledning av äktenskapsskillnad.

Förslaget innebär beträffande rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad i huvudsak en återgång till den ordning som gällde före äktenskapsbalkens ikraftträdande år 1988. Beträffande rätt till pension på grund av pensionsparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande innebär förslaget en nyordning jämfört med de regler som gällt sedan den nya sparformen infördes den 1 januari 1993.

Utredningen har förordat att om ett pensionsförsäkringsavtal eller ett pensionssparavtal ingåtts vid en tidpunkt då gällande rätt föreskrev att rätt till pension på grund av avtalet skulle falla utanför en bodelning med anledning av äktenskapsskillnad, bör detta kunna vara ett skäl för att enligt 12 kap. 1 § äktenskapsbalken låta den make som äger pensionsrättigheten få behålla mer av sitt giftorättsgods än vad en likadelning skulle leda till, liksom för att ta undan pensionsrättigheten med stöd av den föreslagna bestämmelsen i 10 kap. 3 §.

Några remissinstanser anser att förutsättningarna för redan ingångna avtal om frivilliga individuella sparåtgärder ändras om det inte införs övergångsbestämmelser. Försäkringsjuridiska föreningen och Svenska Bankföreningen har också invänt mot förslaget att använda jämkning som metod för att komma tillrätta med övergångsproblem. Remissinstanserna har dock inte lämnat några förslag på lösningar av övergångsproblematiken.

Bestämmelserna om pensionsrättigheters behandling vid bodelning har ändrats vid flera tillfällen under senare år. Det skulle knappast vara möjligt att utforma fungerande övergångsbestämmelser som medför att varje inslag av retroaktivitet undviks. Sådana bestämmelser skulle nämligen inte bara ta hänsyn till vilka regler som gällde när ett avtal ingicks utan de skulle också beakta vilka bestämmelser, inklusive jämkningsbestämmelser, som gällde när pensionskapitalet byggdes upp. Vid en samlad bedömning finner regeringen att övervägande skäl talar för utredningens förslag. Det betyder att jämkningsbestämmelserna får användas även för att komma tillrätta med oskäligen bodelningsresultat som har sin huvudsakliga grund i övergångsproblem.

Det bör emellertid enligt regeringens mening införas en övergångsbestämmelse av innebörd att äldre regler skall tillämpas om ansökan om äktenskapsskillnad har gjorts före ikraftträdandet (jfr 11 § lagen 1987:788 om införande av äktenskapsbalken och övergångsbestämmelsen till den nuvarande jämkningsregeln i 10 kap. 3 § fjärde stycket äktenskapsbalken [SFS 1989:925]).

13 Kostnadmässiga konsekvenser och konsekvenser ur ett jämställdhetsperspektiv

13.1 Kostnadmässiga konsekvenser

Regeringens förslag innebär inte något offentligt åtagande. Som utredaren påpekar kan förslaget att frivilliga individuella pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande som regel skall ingå i bodelning efter äktenskapsskillnad bidra till att makarna efter äktenskapsskillnaden kommer att ha relativt likartade ekonomiska villkor. Härigenom kan den ekonomiskt svagare makens behov av att i framtiden utnyttja offentliga åtaganden inom bl.a. det allmänna pensionssystemet komma att bli mindre än det skulle ha varit vid ett ojämna bodelningsutfall. Övriga förslag kan komma att verka i samma riktning.

Som tidigare angetts leder förslaget till ett mer flexibelt system för att i så många enskilda fall som möjligt få rättvisa bodelningsresultat. Det innebär att det i större utsträckning än vad som är fallet i dag kommer att finnas utrymme för skälighetsbedömningar i enskilda fall. Det kan därför inte uteslutas att makars behov av att anlita bodelningsförrättare kan komma att öka i någon mån. Det kan inte heller uteslutas att förslaget i ett inledningsskede leder till en viss ökning av antalet bodelningstvister vid domstol. Den 1 december 1997 infördes nya bestämmelser i 17 kap. 7 a § äktenskapsbalken enligt vilka staten under vissa angivna förutsättningar skall bidra till betalningen till bodelningsförrättare genom en s.k. ersättningsgaranti. De ökade kostnader för det allmänna som kan komma att uppstå med anledning av reformen kan dock antas bli begränsade och på sikt uppvägs de sannolikt av det förväntade minskade behovet för den ekonomiskt svagare maken att utnyttja offentliga åtaganden.

13.2 Konsekvenser ur ett jämställdhetsperspektiv

Regeringens förslag är könsneutrala och ger således kvinnor och män samma formella rättigheter och skyldigheter. På grund av de skillnader som alltfjämt finns beträffande kvinnors och mäns genomsnittliga arbetstider och inkomstförhållanden kommer de föreslagna bestämmelserna emellertid inom överskådlig tid oftast att tillämpas i situationer där den ekonomiskt svagaste maken är en kvinna. Frågan är då i vilken utsträckning förslaget påverkar jämställdheten mellan kvinnor och män.

I detta sammanhang vill regeringen inledningsvis peka på den remisskritik som riktats mot förslaget om delning av pensionsrätt mellan makar i Pensionsarbetsgruppens förslag till ett reformerat pensionssystem (se prop. 1993/94:250 s. 129 f.). Förslaget har kritiserats för att det skulle kunna riskera att driva utvecklingen mot minskad ekonomisk självständighet för kvinnor. Motsvarande kritik skulle kunna riktas mot förevarande förslag.

Trots snabba förändringar under de senaste decennierna i förhållandet mellan män och kvinnor på arbetsmarknaden har ännu inte en sådan balans uppnåtts att de är ekonomiskt likställda. Kvinnorna har alltfjämt såsom grupp betraktad en lägre inkomst än männen och de har följaktligen generellt sett ett sämre pensionsskydd. Förslaget i lagrådsremissen kan sägas utvidga området för den likadelningsprincip som ligger till grund för äktenskapsbalkens bodelningsregler. Frågan är om en sådan utvidgning skulle göra kvinnorna mer ekonomiskt beroende av männen och på så sätt missgynna dem. Enligt regeringens mening bör emellertid äktenskapsbalkens regler för makars egendom i detta hänseende utgå från den faktiska utvecklingen.

Likadelningsprincipen är den delningsprincip som i ekonomiskt hänseende är mest gynnsam för kvinnor som grupp betraktad (se prop. 1986/87:1 s. 42 f.). De förslag som regeringen nu lägger fram utvidgar principens tillämpningsområde och är därför ägnade att stärka kvinnornas ekonomiska ställning.

Några remissinstanser har ifrågasatt om de föreslagna bestämmelserna verkligen innebär en förbättring i jämställdhetshänseende och de har

hävdad att kvinnans ställning i vissa situationer kan komma att försvagas. Remissinstanserna framhåller att det t.ex. inte är ovanligt att kvinnor, ofta med låg inkomst, tecknar privata pensionsförsäkringar eller börjar spara inom det individuella pensionssparandet för att bättra på sitt dåliga pensionsskydd, medan män ofta har ett gott skydd med tjänstepensioner och full ATP. Enligt de föreslagna bestämmelserna skall i dessa fall mannens pensionsrättighet lämnas utanför bodelningen medan kvinnans privata pensionssparande skall ingå. Det är dock regeringens uppfattning att förslaget i de flesta fall medför att kvinnors ställning stärks. Skulle de föreslagna bestämmelserna i ett enskilt fall medföra oönskade konsekvenser ur ett jämställdhetsperspektiv, bör ofta något av de tillgängliga bodelningskorrektiven kunna tillämpas för att på så sätt ett oskäligt resultat skall kunna undvikas.

Sammantaget anser regeringen att i den mån förslaget påverkar jämställdheten mellan kvinnor och män sker detta i en riktning som stärker kvinnornas ställning. Därmed ökar jämställdheten mellan könen.

14 Författningskommentar

Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken

6 kap. Underhåll

7 §

Efter äktenskapsskillnad svarar varje make för sin försörjning.

Om den ena maken behöver bidrag till sitt underhåll under en övergångstid, har den maken rätt att få underhållsbidrag av den andra maken efter vad som är skäligt med hänsyn till *denna makes* förmåga och övriga omständigheter.

Har den ena maken svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts eller finns det andra synnerliga skäl, har den maken rätt till underhållsbidrag av den andra maken för längre tid än som anges i andra stycket. *Vid prövning av den rätten skall hänsyn tas till om den ena maken behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd.*

Paragrafen innehåller bestämmelser om underhållsskyldighet mellan makar efter äktenskapsskillnad. I andra stycket har en språklig justering gjorts. *Andra meningens i tredje stycket* är ny. Den innehåller en bestämmelse om att vid prövning om den ena maken behöver bidrag till sitt underhåll för längre tid än en övergångstid, skall hänsyn tas till om den maken behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd (överväganden se avsnitt 9 och 10).

Syftet med bestämmelsen är att göra parter och domstolar mer medvetna än som kanske är fallet i dag om att det vid prövning av underhållsfrågan är nödvändigt att uppmärksamma eventuella brister i den ekonomiskt svagare makens pensionsskydd.

Det är viktigt att understryka att bestämmelsen inte avser att rubba de grundläggande principerna för underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad och att den endast tar sikte på det fallet att det finns skäl för en förbättring av just pensionsskyddet för den underhållskrävande maken. Har den maken möjlighet att försörja sig själv och skaffa sig ett pensionsskydd som är godtagbart både i absoluta tal och med hänsyn till makarnas

förhållanden under äktenskapet och den andra makens pensionsskydd, saknar den nya bestämmelsen betydelse. Med anledning av *Lagrådets* påpekande vill regeringen framhålla att bestämmelsen inte är avsedd att innebära att en make alltid skall vara skyldig att bidra till den underhållskrävande makens försörjning om den maken inte annars kan skaffa sig pensionsskydd. Genom den tillagda bestämmelsen stryks bara tydligare under vad som redan gäller för prövningen av om en make behöver underhållsbidrag för längre tid än en omställningsperiod. Vid tillämpningen bör liksom hittills beaktas både den ena makens behov och den andra makens förmåga. Detta hindrar naturligtvis inte att underhållsbidraget i enstaka fall betalas ut som ett engångsbelopp och att detta görs som ett rent bodelningskorrektiv i enlighet med de principer som angavs vid äktenskapsbalkens tillkomst.

Bestämmelsen i tredje stycket andra meningen hänvisar till både första och andra ledet i första meningen. Det betyder att man skall ta hänsyn till den ena makens behov av underhållsbidrag för att anskaffa pensionsskydd dels när man prövar om maken har svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts, dels vid prövningen om det föreligger andra synnerliga skäl för underhållsbidrag.

Vid prövningen av den ekonomiskt svagare makens försörjnings-svårigheter skall man sålunda enligt den nya bestämmelsen ta hänsyn till hur makarnas ekonomiska situation kommer att bli efter pensioneringen. Det gäller även om denna inte är nära förestående.

I litteraturen har anförts att synnerliga skäl för underhållsbidrag under mer än en övergångstid kan föreligga bl.a. i fall då äktenskapet visserligen inte kan anses ha varit långvarigt, men den ena maken har betydande försörjningssvårigheter som beror på äktenskapet och den arbetsfördelning som har rått mellan makarna (se bl.a. Lars Tottie, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., 1990, s. 140 f.). Även vid denna prövning skall man, enligt vad som nu anges i andra meningen, ta hänsyn till den ekonomiskt svagare makens behov av bidrag för att skaffa sig pensionsskydd.

Underhållsbidrag kan enligt gällande rätt i undantagsfall tillgripas som ett rent bodelningskorrektiv när egendomsfördelningen efter äktenskapets upplösning blir mycket ojämn och obalansen inte kan rättas till med äktenskapsbalkens andra bodelningskorrektiv. Denna möjlighet är avsedd att utnyttjas främst i de sällsynta fall då en make efter bodelningen skulle komma att stå helt eller nästan helt utan egendom, medan den andre maken – främst på grund av att merparten av dennes egendom skulle ha varit enskild till följd av villkor i gåva eller testamente – skulle ha kvar egendom till betydande värde. Innehav av pensionsrättigheter som inte ingår i bodelningen bör kunna jämföras med sådan enskild egendom. Om en korrigerig av bodelningsresultatet sålunda är påkallad med hänsyn till makarnas respektive pensionsskydd, ger bestämmelsen i andra meningen uttryckligt stöd för att, i enlighet med de allmänna principer som angavs vid äktenskapsbalkens tillkomst, använda underhållsbidrag som bodelningskorrektiv.

8 §

Underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad skall betalas fortlöpande. Finns det särskilda skäl, såsom att den underhållsberättigade behöver ett

bidrag för att skaffa sig pensionskydd, får domstolen dock bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp.

Prop. 1997/98:106

Paragrafen innehåller bestämmelser om betalning av underhåll efter äktenskapsskillnad.

Huvudregeln är att underhållsbidrag skall betalas periodiskt. Om det finns särskilda skäl kan det emellertid bestämmas att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp. Om den underhållsberättigade behöver bidraget för att skaffa sig pensionskydd, torde det i de flesta fallen vara lämpligt att bidraget betalas med ett engångsbelopp. Detta gäller särskilt om pensioneringen inte är omedelbart förestående utan kommer att inträffa först någon tid efter äktenskapsskillnaden. Det är enligt gällande rätt endast i undantagsfall som engångsbelopp kan dömas ut mot den bidragsskyldiges bestridande. Det gäller även fortsättningsvis. Efter den nu aktuella reformen torde dock det vanligast förekommande fallet av engångsbidrag bli att detta skall användas för anskaffande av pensionskydd. Paragrafen har därför ändrats så att det klart framgår att den omständigheten att den underhållsberättigade behöver ett bidrag för att skaffa sig pensionskydd utgör ett särskilt skäl för domstolen att bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp (överväganden se avsnitt 9). Bestämmelsen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Av särskild betydelse vid prövningen blir naturligen om det finns möjlighet att i enlighet med bestämmelserna i 11 kap. 6 § äktenskapsbalken beakta ett engångsbidrag vid beräkningen av makarnas andelar i boet; om så är fallet bör det ligga närmare till hands än annars för domstolen att döma ut ett underhåll i form av ett engångsbelopp.

Emellertid förekommer det fall där det inte finns utrymme för ett engångsbidrag vid bodelningen eftersom den bidragsskyldiges ekonomiska situation är sådan att han saknar förmåga att betala ett engångsbidrag. Han kan då ändå ha förmåga att betala periodiska underhållsbidrag i skälig omfattning. Om domstolen över huvud taget finner det befogat med ett underhållsbidrag, får detta då som regel dömas ut i form av periodiska bidrag. Inte heller i sådana situationer bör det dock vara uteslutet med ett engångsbidrag. Ett engångsbidrag har bl.a. den fördelen att parterna kan reglera sina mellanhavanden en gång för alla. Om det har klarlagts att ett underhållsbidrag bör betalas, kan det därför vara av intresse för båda parterna att den bidragsskyldige maken t.ex. lånar det belopp som behövs för ett engångsbidrag. En annan möjlighet, som skyddar den bidragsberättigade maken mot den bidragsskyldige makens död, är att det bestäms ett periodiskt bidrag som används för att betala premier för en pensionsförsäkring åt den bidragsberättigade maken och att den försäkringen kombineras med en riskförsäkring på den bidragsskyldige makens liv som betalar resterande premier om den bidragsskyldige maken skulle avlida under premiebetalningstiden.

Det bör anmärkas att äktenskapsbalkens nuvarande bestämmelser medger att bidrag betalas såväl periodiskt som med ett engångsbelopp. Om den bidragsberättigade maken är i behov av bidrag till sitt underhåll såväl före som efter pensionering, kan det ibland vara lämpligt att bestämma ett periodiskt underhåll för tiden fram till den beräknade pensionsåldern och ett engångsbelopp avsett för att anskaffa ett pensions-

skydd. Även i detta fall måste naturligtvis hänsyn tas till den bidrags-skyldige makens förväntade inkomstutveckling och ekonomiska förhållanden i övrigt.

Prop. 1997/98:106

9 kap. Allmänna bestämmelser om bodelning

11 §

Om en make dör när ett mål om äktenskapsskillnad pågår, skall de *bestämmelser* som avser bodelning med anledning av äktenskapsskillnad tillämpas. *Bestämmelserna i 10 kap. 3 § andra stycket gäller dock i stället för bestämmelserna i tredje stycket i den paragrafen.*

I förevarande paragraf ges en bestämmelse för det fallet att talan om äktenskapsskillnad har väckts och den ena maken därefter avlider när målet ännu pågår. I ett sådant fall blir bestämmelserna om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad tillämpliga. Det får betydelse bl.a. för fastställandet av makarnas andelar vid bodelningen och för möjligheten till jämkning. Paragrafen skall dock inte läsas så, att det skulle råda fullständigt åtskilda regelsystem vid dödsfall som sker under pågående äktenskapsskillnadsmål och övriga dödsfall. Förfarandet efter ett dödsfall präglas givetvis alltid av att det på ena sidan står en avliden makes arvingar och universella testamentstagare, se t.ex. 9 kap. 5 och 6 §§ och 13 kap. 2 § äktenskapsbalken. Vissa bodelningsförmåner är vidare av den personliga karaktären att de inte ansetts böra gälla till förmån för arvingar och universella testamentstagare, se 10 kap. 2 § och 11 kap. 8 § tredje stycket.

Rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande skall även fortsättningsvis undantas från bodelning med anledning av ena makens död. För att undvika att sådana pensionsrättigheter ingår i bodelningen om den ena maken avlider under det att det pågår mål om äktenskapsskillnad, har gjorts ett tillägg i förevarande paragraf av innebörd att bestämmelserna i 10 kap. 3 § andra stycket äktenskapsbalken skall gälla i ett sådant fall (överväganden se avsnitt 7.2). Dessutom har en språklig justering gjorts i paragrafen.

10 kap. Vad som skall ingå i bodelning

3 §

Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten. *Dessutom skall pensionsrättigheter, även om de inte är av sådant slag som avses i första meningen, undantas från bodelning enligt vad som sägs i andra och tredje styckena.*

Vid bodelning med anledning av en makes död skall en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande inte ingå i bodelningen. Detsamma gäller en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst. Om pensionssparkontot eller försäkringen ägdes av den avlidna maken, tillämpas i stället bestämmelserna i lagen om individuellt pensionssparande eller lagen (1927:77) om försäkringsavtal.

Vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad skall en rätt till pension som någon av makarna har på grund av pensionssparavtal enligt lagen om individuellt pensionssparande helt eller delvis undantas från bodelningen, om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden

och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att hela pensionsrätten ingick. Detsamma gäller rätt till pension på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller sjukpension, eller
2. efterlevandepension om det finns en rätt till utbetalning av pensionen vid bodelningen.

Paragrafen innehåller bestämmelser om undantagande från bodelning av s.k. personliga rättigheter och bestämmelser om behandling av privata pensionsrättigheter vid bodelning.

Enligt gällande rätt ingår rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande inte i bodelning, om det inte med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

Paragrafen i dess nya lydelse innebär för de fall då bodelning sker med anledning av ena makens död att nuvarande huvudregel behålls och att möjligheten att undantagsvis dra in pensionsrättigheten i bodelningen tas bort. För de fall då bodelning sker med anledning av äktenskapsskillnad kan ändringen förenklat sägas innebära att nuvarande undantagsregel görs till huvudregel, medan nuvarande huvudregel görs till undantagsregel (överbäganden se avsnitt 7.1, 7.2, 8.1 och 10).

Första stycket är oförändrat utom att det har tillagts en ny mening, som ersätter de inledande orden i nuvarande andra stycket. Den nya meningen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Det kan ofta vara svårt att avgöra om rätt till pension på grund av försäkringar som tagits i anslutning till förvärvsverksamhet faller under detta stycke, och frågorna får naturligtvis större praktisk betydelse när privata pensionsförsäkringar som regel skall ingå i bodelning med anledning av äktenskapsskillnad. Det föreslås emellertid inte någon ändring såvitt gäller gränsdragningen kring de rättigheter som avses i första stycket. Sådana frågor måste liksom hittills avgöras i det praktiska rättslivet. När pensionsförsäkringen har anknytning till tjänst ligger det emellertid nära till hands att ta äganderätten till försäkringen som utgångspunkt vid prövningen.

Om försäkringen ägs av den försäkrades arbetsgivare, och alltså inte tillhör någon av makarna, kan försäkringen som sådan inte ingå i bodelningen. Och när försäkringen ägs av arbetsgivaren skapar det också en presumtion för att den försäkrades rätt enligt försäkringen faller under första stycket. Om den försäkrade t.ex. i egenskap av ensam aktieägare har det bestämmande inflytandet över arbetsgivaren, så att han i praktiken bara behöver samtycke av sig själv för att förfoga över försäkringen, faller hans rätt enligt försäkringen dock troligen utanför detta stycke. Detsamma gäller om arbetsgivaren har medgett den anställde så stor frihet att bestämma om försäkringen, att någon begränsning i förfoganderätten till förmån för arbetsgivaren inte finns.

Om å andra sidan försäkringen ägs av den försäkrade, torde utgångspunkten vara att försäkringen faller utanför detta styckes tillämpningsområde. Även här kan emellertid undantag förekomma, närmast i form av villkor i anställningsavtalet som innebär att den anställde inte kan förfoga över försäkringen.

Som nyss angetts ökar betydelsen av gränsdragningen kring första stycket när privata pensionsförsäkringar som regel skall ingå i bodelning. Å andra sidan kan slumpmässiga resultat ofta justeras genom undantagsbestämmelsen i det föreslagna nya tredje stycket i paragrafen.

Andra stycket behandlar bodelning med anledning av den ena makens död. För sådana bodelningar behålls den nuvarande regeln att de privata pensionsrättigheterna skall hållas utanför bodelningen, om inte parterna med stöd av bestämmelserna i 4 § kommer överens om att de skall ingå.

Enligt bestämmelsen i andra stycket skall, vid bodelning med anledning av en makes död, en privat pensionsrättighet som den efterlevande maken har undantas så snart det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst. En sådan pensionsrättighet skall alltså enligt denna bestämmelse undantas även om det är fråga om en efterlevandepension där rätt till utbetalning inte finns vid bodelningen. I sak innebär detta dock inte någon ändring i förhållande till gällande rätt. Visserligen medger bestämmelsen i andra stycket i dess nuvarande lydelse möjlighet till undantagande av rätt till efterlevandepension bara i fall då rätt till utbetalning av pensionen föreligger vid bodelningen. Den bestämmelsen tar emellertid sikte endast på pensionsrättigheter som någon av makarna äger, och sålunda inte på en pensionsrätt som en make har på grund av en försäkring som ägs av någon annan än makarna. En rätt till efterlevandepension som den efterlevande maken har på grund av ett förmånstagarförordnande, men där försäkringsfallet ännu inte inträffat, undantas redan på grund av bestämmelserna i paragrafens första stycke.

En annan olikhet i förhållande till paragrafens nuvarande lydelse är att pension på grund av en försäkring eller ett pensionssparkonto som ägts av den avlidna maken inte ens i formellt hänseende omfattas av bodelningsreglerna. Detta innebär dock inte heller någon ändring i sak. Om den avlidna maken har haft en pensionsförsäkring, har ålders- och sjukpensionsmoment försvunnit i och med dödsfallet, och vad som gäller för ett eventuellt efterlevandemoment i försäkringen regleras även i fortsättningen av försäkringsavtalslagen. Även om den efterlevande maken är förmånstagar till efterlevandemomentet och försäkringen på så sätt tillfaller honom eller henne, innebär reglerna i den lagen att försäkringen på grund av förmånstagarförordnandet ändå faller utanför bodelningen. Motsvarande regler gäller enligt lagen om individuellt pensionssparande, förutsatt att det finns ett förmånstagarförordnande.

Tredje stycket innehåller ett undantag från den nya huvudregeln att privat pensionsförsäkring och individuellt pensionssparande skall ingå i bodelning med anledning av äktenskapsskillnad. Huvudregeln framgår av bestämmelsen i 10 kap. 1 § äktenskapsbalken om att makarnas giftorättsgods skall ingå i bodelning. Beskrivningen av de rättigheter som omfattas av den nya undantagsregeln överensstämmer i allt väsentligt med motsvarande beskrivning i nuvarande andra och tredje styckena. Det bör emellertid observeras att bestämmelsernas begränsning till de fall då bodelning sker med anledning av äktenskapsskillnad innebär att punkten 2 sist i stycket blir tillämplig bara om någon av makarna har rätt till efterlevandepension efter en tidigare avliden person, t.ex. förälder eller make i ett tidigare äktenskap. Samtidigt har kravet på att försäkringen skall ägas av någon av makarna tagits bort; bestämmelsen omfattar alltså

även situationen när den ena maken som förmånstagare har rätt till efterlevandepension från en försäkring där förmånstagarförordnandet t.ex. är utformat så att äganderätten till försäkringen är svävande.

Bestämmelserna i stycket berör inte en sådan pensionsförsäkring eller ett sådant pensionssparavtal som är enskild egendom och inte heller sådana försäkringar som faller under paragrafens första stycke.

I lagtexten anges att man skall ta hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden när man bedömer om det finns skäl att låta en privat pensionsförsäkring eller ett pensionssparavtal helt eller delvis undantas från bodelning. Men det markeras i lagtexten att även andra omständigheter kan påverka bedömningen. Frågan om rättigheten skall helt eller delvis undantas från bodelning får alltså avgöras utifrån en helhetsbedömning av makarnas förhållanden. Det bör observeras att lagtexten i förevarande paragraf – till skillnad från vad som är fallet beträffande 12 kap. 1 § äktenskapsbalken – inte anger någon omständighet som viktigare än någon annan.

Vad gäller makarnas ekonomiska förhållanden finns det skäl att beakta värdet av pensionsrättigheten i förhållande till makarnas övriga nettotillgångar. Är värdet litet kan det sällan anses oskäligt att försäkringen eller pensionssparkontot ingår i bodelningen. Inte heller när värdet av den privata pensionsrättigheten är stort i förhållande till makarnas övriga nettotillgångar torde det finnas skäl att tillämpa jämningsregeln, såvida inte den andra maken har en motsvarande pensionsrättighet som inte ingår i bodelningen. Vidare bör beaktas om den make som inte äger försäkringen eller pensionssparkontot kommer att stå egendomslös eller nästan egendomslös efter bodelningen, om försäkringen eller sparkontot inte ingår. Detta talar i så fall för att försäkringen eller sparkontot inte skall undantas helt. Av särskild betydelse för bedömningen bör vara hur makarna har sitt pensionsskydd ordnat.

Den nuvarande jämningsregeln i paragrafens fjärde stycke innebär att de nu aktuella pensionsrättigheterna kan dras in i bodelning om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelningen. I förarbetena till bestämmelsen (prop. 1989/90:30 s. 14) uttalas bl.a. att det kan finnas skäl att överväga en indragning helt eller delvis av försäkringen, om det är fråga om en stor försäkring som inte balanseras av en motsvarande pension på den andra makens sida. Enligt motivuttalandet gäller detta särskilt om det är fråga om ett långvarigt äktenskap och i synnerhet om pensionsförsäkringen dessutom utgör en mycket stor del av tillgångarna på den makes sida där försäkringen finns. Har makarna, om pensionsförsäkringen hålls utanför bodelningen, ett någorlunda likartat pensionsskydd, finns det däremot sällan anledning att över huvud taget överväga en indragning.

Det bör inte komma i fråga att frånga den nya huvudregeln i sådana fall som åsyftades med den gamla jämningsregeln. Det bör i stället kunna bli aktuellt främst i de fall som ursprungligen motiverade att nuvarande huvudregel togs in i äktenskapsbalken, dvs. när makarna i övrigt är relativt jämbördiga i ekonomiskt hänseende och den ena maken har sitt pensionsskydd ordnat genom en privat pensionsförsäkring eller ett individuellt pensionssparande, medan den andra maken har ett motsva-

rande pensionsskydd genom pensionsrättigheter intjänade inom det allmänna pensionssystemet och tjänstepensionssystemet.

Bland omständigheterna i övrigt bör kunna beaktas om pensionsförsäkringen eller pensionssparavtalet helt eller delvis framstår som en kapitalplacering mer än som ett normalt pensionsskydd. Normalt bör det inte bli aktuellt att tillämpa undantagsregeln på pensionsförsäkringar eller pensionssparkonton som i första hand har karaktär av kapitalplacering och skatteplaneringsinstrument och som inte fyller något uttalat pensionsbehov. I vissa fall kan det dock finnas skäl att undanta en pensionsrättighet på grund av pensionsförsäkring eller pensionssparavtal som representerar ett relativt sett begränsat värde och som tillkommer den av makarna som sammantaget är ekonomiskt svagast. Så bör kunna bli fallet när den andra maken har annan egendom som inte ingår i bodelningen och som till sitt värde klart överstiger den första makens egendom, pensionsrättigheterna inräknade.

Vidare bör kunna beaktas hur uppbyggnaden av försäkringen eller pensionssparkontot har finansierats och om den make som äger rättigheten kan antas av sociala skäl ha ett särskilt behov som kan tillgodoses genom pensionsförsäkringen eller pensionssparkontot. Man bör också kunna beakta i vilken utsträckning makarna använt sig av möjligheten att föra över pensionsrätt inom premiereservsystemet från den ena maken till den andra.

En annan faktor som bör kunna beaktas är vilka bodelningsregler som gällt när huvuddelen av pensionsförsäkringen eller pensionssparkontot har byggts upp. Om kapitalet huvudsakligen byggts upp när det enligt de gamla reglerna skulle ha lämnats utanför bodelningen, bör detta vara en omständighet som talar för att med stöd av jämkningsregeln låta rättigheten åtminstone delvis undantas från bodelningen.

Det bör framhållas att frågan om ett undantagande av pensionsförsäkringen eller pensionssparavtalet skall avgöras efter en helhetsbedömning av makarnas förhållanden. Vid en sådan helhetsbedömning kan omständigheter förekomma som talar i olika riktningar och som därför balanserar varandra.

Vid bodelning efter ett relativt kortvarigt äktenskap kan den make som äger mest giftorättsgods med stöd av bestämmelsen i 12 kap. 1 § första stycket äktenskapsbalken få behålla sina pensionsrättigheter genom jämkning av likadelningen. Det framstår som särskilt angeläget om pensionsrättigheterna till största del förvärvats före äktenskapet. Samma argument skulle möjligen kunna åberopas för att en make skall få hålla sin pensionsrättighet utanför bodelningen enligt bestämmelsen i förevarande tredje stycke. Det kan många gånger gå på ett ut vilken av dessa två bestämmelser som tillämpas i det fallet att den make vars ställning i bodelningen behöver förstärkas både har en pensionsrättighet på grund av privat pensionsförsäkring eller pensionssparande och är den make som äger mest giftorättsgods.

4 §

Egendom som har gjorts till enskild genom äktenskapsförord, liksom vad som har trätt i stället för sådan egendom samt avkastning av denna som är enskild egendom, skall ingå i bodelning om makarna kommer överens om det vid bodelningen. Detsamma gäller sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § andra stycket.

Har makarna kommit överens om att enskild egendom skall ingå i bodelningen, skall sådan egendom vid bodelningen anses utgöra giftorättsgods.

En sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensions-sparavtal som avses i 3 § tredje stycket skall inte ingå i bodelning, om makarna kommer överens om det vid bodelningen.

Paragrafen innehåller bestämmelser som gör det möjligt för makar att komma överens om att viss egendom skall ingå i resp. lämnas utanför bodelning. Är den ena maken död, tar hans eller hennes arvingar och universella testamentstagare över rätten att ingå en sådan överenskommelse (se 9 kap. 5 §).

Första stycket handlar om parternas möjligheter att dra in sådan egendom i bodelningen som annars skulle falla utanför denna. Här har hänvisningen till 3 § begränsats till den paragrafens andra stycke, som rör behandlingen av den efterlevande makens pensionsrättigheter vid bodelning med anledning av en makes död (överväganden se avsnitt 7.2).

Som en konsekvens av makarnas generella befogenhet att själva komma överens om hur bodelningen skall göras, kan de även komma överens om att privata pensionsrättigheter inte skall ingå i bodelningen. Resultatet av en överenskommelse att undanta privata pensionsrättigheter från bodelning kan emellertid bli att en make vid bodelningen förvärvar mer av den andra makens egendom än som är möjligt vid en likadelning. För att det inte skall råda någon oklarhet om avtalsutrymmets omfattning och för att säkerställa att en sådan överenskommelse inte bedöms som gåva eller som en eftergift som kan angripas av makes borgenärer, har i ett nytt *tredje stycke* tagits in en bestämmelse om makars möjlighet att komma överens om att pensionsrättigheter till följd av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande inte skall ingå i bodelningen. En sådan överenskommelse skall således inte ses som en eftergift ens i det fallet att resultatet av denna blir att en make förvärvar mer av den andra makens giftorättsgods än som hade blivit fallet vid en likadelning. Bestämmelsen är en följd av att privata pensionsrättigheter i fortsättningen normalt skall ingå i bodelningen. Den skall emellertid inte förstås så, att den uttömmande reglerar makars möjlighet att avtala om giftorättsgodset vid bodelning.

Även om det inte sägs uttryckligen kan makarna också avtala att pensionsrätten skall ingå i bodelningen endast delvis.

Bestämmelsens tillämpningsområde är inte formellt begränsat till äktenskapsskillnader och bodelningar under bestående äktenskap, men det är bara i dessa fall som den kan få betydelse (överväganden se avsnitt 8.1).

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1999.
2. Ligger den dag som avses i 9 kap. 2 § äktenskapsbalken före den 1 januari 1999, tillämpas 6 kap. 7 och 8 §§, 9 kap. 11 § samt 10 kap. 3 och 4 §§ i deras äldre lydelse.

Bestämmelsen i *punkt 2* innebär att rättshandlingar som har företagits före den 1 januari 1999 träffas av de nya bestämmelserna, om ansökan om äktenskapsskillnad görs efter utgången av år 1998. Bestämmelsen har utformats så att den omfattar även bodelning under äktenskapet och bodelning med anledning av en makes död (överväganden se avsnitt 12).

Sammanfattning av betänkandet Pensionsrättigheter och bodelning (SOU1995:8)

Prop. 1997/98:106
Bilaga 1

Utredningen har haft till uppgift att se över äktenskapsbalkens regler om bodelning för att anpassa dem till principerna för det reformerade ålderspensionssystemet. Utredningen har också bedrivit sitt arbete mot bakgrund av dessa principer. Det bör emellertid anmärkas att utredningens förslag är oberoende av om det i det kommande reformerade allmänna pensionssystemet införs en möjlighet för makar att dela pensionsrättigheter eller inte.

Mera konkret kan utredningens uppdrag sammanfattas så, att utredningen skall utforma bodelningsregler som får till följd att pensionsrättigheter i större utsträckning än för närvarande beaktas vid en bodelning med anledning av äktenskapsskillnad.

Det finns åtminstone två olika sätt att se på makars pensionsrättigheter i samband med en äktenskapsskillnad.

Enligt det ena synsättet är pensionsrättigheter rättigheter av ekonomisk art som i princip bör delas lika mellan makarna på samma sätt som andra tillgångar av ekonomiskt värde.

Enligt det andra synsättet är en makes pensionsrättigheter en större eller mindre del av makens förmåga att försörja sig efter äktenskapets upplösning, och utjämning mellan makarna av pensionsrättigheter bör därför komma i fråga bara i överensstämmelse med de principer som gäller om underhållsskyldighet efter äktenskapsskillnad.

Det går enligt utredningens mening inte att entydigt säga att det ena synsättet är riktigt och det andra felaktigt. För att ett rimligt resultat skall kunna uppnås i så många enskilda fall som möjligt måste i stället accepteras att frågor om brister i den ena makens pensionsskydd eller om snedfördelning av pensionsrättigheterna mellan makarna kan komma upp både som rena underhållsfrågor och vid flera olika bodelningsregler. Fördelningen av makarnas pensionsrättigheter kan inte heller ses isolerat utan måste betraktas som en del av makarnas ekonomiska förhållanden. Bedömningen av om ett bodelningsresultat är oskäligt eller inte bör därför grundas på det samlade ekonomiska utfallet för respektive make, varvid makarnas pensionsskydd bör vara en av de omständigheter som vägs in.

Enligt nuvarande regler ingår rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande inte i bodelning, om det inte med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

Utredningens förslag kan för dessa pensionsrättigheters del förenklat sägas innebära att vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad nuvarande undantagsregel görs till huvudregel, medan nuvarande huvudregel görs till undantagsregel. Vid bodelning med anledning av dödsfall innebär förslaget att nuvarande huvudregel behålls och att möjligheten att undantagsvis dra in pensionsrättigheten i bodelningen tas bort.

Övriga former av pensionsrättigheter, t.ex. tjänstepensioner och ATP enligt nuvarande regler, skall inte heller i framtiden ingå i bodelning. Om

det föreligger en snedfördelning av makarnas pensionsskydd anvisar utredningen i första hand tre vägar för att jämna ut olikheterna och förbättra situationen efter äktenskapsskillnad för en make som har dåligt pensionsskydd och otillräckliga möjligheter att själv förbättra skyddet. Om maken har en pensionsrättighet på grund av privat pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande, kan pensionsrättigheten tas undan från bodelning med stöd av den tidigare nämnda nya undantagsregeln. Vidare kan jämkning tillämpas för att låta den maken behålla mer av sitt giftorättsgods och på så sätt få större möjligheter att själv bättra på sitt pensionsskydd. Slutligen kan den andra maken förpliktas utge underhållsbidrag, ofta i form av engångsbelopp, som kan användas för anskaffande av pensionsskydd.

Vad gäller möjligheten att förstärka den ekonomiskt svagare makens pensionsskydd genom ett underhållsbidrag måste man enligt utredningens mening i allt väsentligt acceptera de principer som gäller efter 1978 års reform av underhållsreglerna. En sådan princip är att varje make som huvudregel svarar för sin försörjning efter äktenskapsskillnad. Utredningen anser emellertid att det finns utrymme för att inom ramen för dessa principer fästa större vikt vid den ekonomiskt svagare makens behov av pensionsskydd och att tillgodose detta behov genom underhållsbidrag, särskilt i den mån det finns möjlighet att göra detta genom ett engångsbelopp som räknas av från den andra makens andel i boet.

Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om äktenskapsbalken

dels att 13 kap. 4 § skall upphöra att gälla,

dels att 6 kap. 7 och 8 §§, 9 kap. 11 §, 10 kap. 3 och 4 §§ samt 11 kap. 4 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

7 §

Efter äktenskapsskillnad svarar varje make för sin försörjning.

Om den ena maken behöver bidrag till sitt underhåll under en övergångstid, har den maken rätt att få underhållsbidrag av den andra maken efter vad som är skäligt med hänsyn till dennes förmåga och övriga omständigheter.

Har den ena maken svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts eller finns det andra synnerliga skäl, har den maken rätt till underhållsbidrag av den andra maken för längre tid än som anges i andra stycket.

Vid prövning enligt tredje stycket skall hänsyn även tas till om den ena maken behöver bidrag för anskaffande av pensionsskydd.

8 §

Underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad skall betalas fortlöpande. Finns det särskilda skäl, får domstolen dock bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp.

Underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad skall betalas fortlöpande. Skall *underhållsbidraget användas för anskaffande av pensionsskydd eller* finns det *andra* särskilda skäl, får domstolen dock bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp.

9 kap.

11 §

Om en make dör när ett mål om äktenskapsskillnad pågår, skall de föreskrifter som avser bodelning med anledning av äktenskapsskillnad tillämpas.

Om en make dör när ett mål om äktenskapsskillnad pågår, skall de föreskrifter som avser bodelning med anledning av äktenskapsskillnad *och bestämmelserna i 10 kap. 3 § andra stycket* tillämpas.

Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten.

Även om det inte följer av första stycket, skall rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger inte ingå i bodelning, om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller invalidpension, eller

2. efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pensionen föreligger vid bodelningen.

Rätt till pension som tillkommer någon av makarna på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande skall inte ingå i bodelning.

Rätt till pension som avses i andra och tredje styckena skall dock helt eller delvis ingå i bodelning, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten. Härutöver gäller följande.

Vid bodelning med anledning av en makes död skall rätt till pension som tillkommer den efterlevande maken på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande inte ingå i bodelningen. Detsamma gäller rätt till pension som tillkommer den efterlevande maken på grund av en försäkring, om utfallande belopp skall beskattas som inkomst. Om pensionssparkontot eller försäkringen ägdes av den avlidna maken, tillämpas i stället bestämmelserna i lagen om individuellt pensionssparande eller lagen (1927:77) om försäkringsavtal.

Vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad skall rätt till pension som tillkommer någon av makarna på grund av pensionssparavtal enligt lagen om individuellt pensionssparande helt eller delvis undantas från bodelningen, om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att pensionsrätten ingick i bodelningen. Detsamma gäller rätt till pension på grund av en försäkring om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller sjukpension, eller

2. efterlevandepension i fall då

¹ Senaste lydelse 1993:933

4 §²

Egendom som har gjorts till enskild genom äktenskapsförord, liksom vad som har trätt i stället för sådan egendom samt avkastning av denna som är enskild egendom, skall ingå i bodelning om makarna kommer överens om det vid bodelningen. Detsamma gäller sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § andra och tredje styckena.

Har makarna kommit överens om att enskild egendom skall ingå i bodelningen, skall sådan egendom vid bodelningen anses utgöra giftorättsgods.

Egendom som har gjorts till enskild genom äktenskapsförord, liksom vad som har trätt i stället för sådan egendom samt avkastning av denna som är enskild egendom, skall ingå i bodelning om makarna kommer överens om det vid bodelningen. Detsamma gäller sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § andra stycket.

Har makarna kommit överens om att enskild egendom skall ingå i bodelningen, skall sådan egendom vid bodelningen anses utgöra giftorättsgods.

Sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § tredje stycket skall inte ingå i bodelning, om makarna kommer överens om det vid bodelningen.

11 kap.

4 §³

Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom tre år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltjämt hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda giftorättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

Vad som sägs i första stycket om enskild egendom skall även gälla sådana rättigheter som enligt 10 kap. 3 § inte skall ingå i bodelning. Därvid skall med ökning av värdet av en sådan rättighet jämföras förvärv av rättigheten. *Vidare skall, om en makes användning av sitt giftorättsgods*

Vad som sägs i första stycket om enskild egendom skall även gälla sådana rättigheter som enligt 10 kap. 3 § *första stycket* inte skall ingå i bodelning. Därvid skall med ökning av värdet av en sådan rättighet jämföras förvärv av rättigheten.

² Senaste lydelse 1993:933

³ Senaste lydelse 1993:933

rättsgods har medfört att värdet av egen pensionsförsäkring eller eget pensionssparkonto ökat eller att maken förvärvat förmån på grund av sådan försäkring eller på grund av pensionssparavtal, bestämmelserna i första stycket tillämpas även om den andra maken har samtyckt till åtgärden.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1996.

Förteckning över remissinstanserna

Prop. 1997/98:106
Bilaga 3

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av Hovrätten för Västra Sverige, Stockholms tingsrätt, Kammarrätten i Stockholm, Finansinspektionen, Riksskatteverket, Riksförsäkringsverket, Statens Löne- och Pensionsverk, Jämställdhetsombudsmannen, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet, Sveriges Advokatsamfund, Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Svenska Arbetsgivareföreningen, Tjänstemännens Centralorganisation, SACO Sveriges Akademikers Centralorganisation, Sveriges Försäkringsförbund, Försäkringsjuridiska föreningen, Svenska Aktuarieföreningen, Företagarnas Riksorganisation, Svenska Bankföreningen samt Kooperations pensionsanstalt.

Yttrande har också inkommit från Fredrika Bremerförbundet.

Arbetsgivarverket, Sveriges Domareförbund, Landstingsförbundet, Svenska Kommunförbundet samt Landsorganisationen i Sverige har beretts tillfälle att avge yttrande men avstått från att yttra sig.

Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 7 och 8 §§, 9 kap. 11 § samt 10 kap. 3 och 4 §§ äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

7 §

Efter äktenskapsskillnad svarar varje make för sin försörjning.

Om den ena maken behöver bidrag till sitt underhåll under en övergångstid, har den maken rätt att få underhållsbidrag av den andra maken efter vad som är skäligt med hänsyn till *dennes* förmåga och övriga omständigheter.

Har den ena maken svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts eller finns det andra synnerliga skäl, har den maken rätt till underhållsbidrag av den andra maken för längre tid än som anges i andra stycket.

Om den ena maken behöver bidrag till sitt underhåll under en övergångstid, har den maken rätt att få underhållsbidrag av den andra maken efter vad som är skäligt med hänsyn till *denna makes* förmåga och övriga omständigheter.

Har den ena maken svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts eller finns det andra synnerliga skäl, har den maken rätt till underhållsbidrag av den andra maken för längre tid än som anges i andra stycket. *Vid prövning av den rätten skall hänsyn tas till om den ena maken behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd.*

8 §

Underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad skall betalas fortlöpande. Finns det särskilda skäl, får domstolen dock bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp.

Underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad skall betalas fortlöpande. *Skall den som får underhållsbidraget använda det för att skaffa sig pensionsskydd, eller finns det andra särskilda skäl, får domstolen dock bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp.*

9 kap.

11 §

Om en make dör när ett mål om äktenskapsskillnad pågår, skall de föreskrifter som avser bodelning med anledning av äktenskapsskillnad tillämpas.

Om en make dör när ett mål om äktenskapsskillnad pågår, skall de bestämmelser som avser bodelning med anledning av äktenskapsskillnad tillämpas. *Bestämmelserna i 10 kap. 3 § andra stycket gäller dock i stället för bestämmelserna i tredje stycket i den paragrafen.*

10 kap.

3 §³

Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten.

Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten. *Härutöver skall pensionsrättigheter undantas från bodelning enligt vad som sägs i andra och tredje styckena.*

Även om det inte följer av första stycket, skall rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger inte ingå i bodelning, om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller invalidpension, eller

2. efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pensionen föreligger vid bodelningen.

Vid bodelning med anledning av en makes död skall en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av pensions-sparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensions-sparande inte ingå i bodelningen. Det-samma gäller en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst. Om pensions-sparkontot eller försäkringen ägdes av den avlidna maken, tillämpas i stället bestämmelserna i lagen om individuellt pensions-sparande eller lagen (1927:77) om försäkringsavtal.

Rätt till pension som tillkommer någon av makarna på grund av pensions-sparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensions-sparande skall inte ingå i bodelning.

Vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad skall en rätt till pension som någon av makarna har på grund av pensions-sparavtal enligt lagen om individuellt pensions-sparande helt eller delvis undantas från bodelningen,

³ Senaste lydelse 1993:933

om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att hela pensionsrätten ingick. Detsamma gäller rätt till pension på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller sjukpension, eller

2. efterlevandepension om det finns en rätt till utbetalning av pensionen vid bodelningen.

Rätt till pension som avses i andra och tredje styckena skall dock helt eller delvis ingå i bodelning, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

4 §⁴

Egendom som har gjorts till enskild genom äktenskapsförord, liksom vad som har trätt i stället för sådan egendom samt avkastning av denna som är enskild egendom, skall ingå i bodelning om makarna kommer överens om det vid bodelningen. Detsamma gäller sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § andra och tredje styckena.

Har makarna kommit överens om att enskild egendom skall ingå i bodelningen, skall sådan egendom vid bodelningen anses utgöra giftorättsgods.

Egendom som har gjorts till enskild genom äktenskapsförord, liksom vad som har trätt i stället för sådan egendom samt avkastning av denna som är enskild egendom, skall ingå i bodelning om makarna kommer överens om det vid bodelningen. Detsamma gäller sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § andra stycket.

En sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § tredje stycket skall inte ingå i bodelning, om makarna kommer överens om det vid bodelningen.

⁴ Senaste lydelse 1993:933

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1999.
  2. Ligger den dag som avses i 9 kap. 2 § äktenskapsbalken före den 1 januari 1999, tillämpas 6 kap. 7 och 8 §§, 9 kap. 11 § samt 10 kap. 3 och 4 §§ i deras äldre lydelse.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1998-02-25

Närvarande: f.d. justitierådet Staffan Vängby, justitierådet Gertrud Lennander, regeringsrådet Kjerstin Nordborg.

Enligt en lagrådsremiss den 12 februari 1998 (justitiedepartementet) har regeringen beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken.

Förslaget har inför Lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Anne Ottosson.

Förslaget föranleder följande yttrande av Lagrådet:

6 kap. 7 och 8 §§

Tredje stycket i 7 § behandlar frågan om underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad för längre tid än en övergångstid, för vilken det finns bestämmelser i andra stycket. Enligt tredje stycket skall, om ena maken har svårigheter att försörja sig själv sedan ett långvarigt äktenskap har upplösts eller det finns andra synnerliga skäl, den maken ha rätt till underhållsbidrag av den andra maken för längre tid än som anges i andra stycket. Till denna bestämmelse föreslås nu det tillägget att vid prövning av den rätten skall hänsyn tas till om maken behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd.

Enligt 8 § skall underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad betalas fortlöpande men om det finns särskilda skäl får domstolen bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp. Nu föreslås att den omständigheten att den som får underhållsbidraget skall använda det för att skaffa sig pensionsskydd skall anges som ett särskilt skäl för att bestämma underhållsbidrag till ett engångsbelopp.

Den nuvarande regleringen i äktenskapsbalken av frågan om underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad bygger i princip på ändringar som gjordes i giftermålsbalken år 1978 (prop. 1978/79:12, LU 9). Grunden för 1978 års reform, som ansågs ansluta sig till dittillsvarande utveckling i rättspraxis, var att äktenskapets rättsverkningar såvitt möjligt inte borde utsträckas till att gälla efter en äktenskapsskillnad, eftersom rätten att få äktenskapet upplöst i annat fall skulle vara ofullständig. En bestämmelse om att varje make efter äktenskapsskillnaden svarade för sin försörjning ansågs kunna bidra till att makarna inrättade sina förhållanden så att de var ekonomiskt oberoende av varandra och på så sätt främja strävandena mot jämställdhet mellan könen. Bidrag borde därför i allmänhet utgå bara undantagsvis, såsom då den ena maken på grund av den sneda arbetsfördelningen i hemmet lyckats nå en god position i förvärvslivet medan den andra ägnat sig åt hus och hem och förlorat motsvarande möjligheter

(a. prop. s. 139 f). Principerna har därefter utvecklats i rättspraxis (NJA 1983 s. 821 och 826, 1984 s. 493).

Det föreslagna tillägget till 7 § torde i princip inte innehålla något annat än som kan följa av lagrummet redan i dess nuvarande lydelse. I lagrådsremissen (författningskommentaren till 6 kap. 7 §) understryks också att den föreslagna bestämmelsen inte avser att rubba de grundläggande principerna för underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad. Enligt kommentaren tar den endast sikte på det fallet att det finns skäl för en förbättring av just pensionsskyddet för den underhållskrävande maken. Det tilläggs att om den maken har möjlighet att försörja sig själv och skaffa sig ett pensionsskydd, som är godtagbart både i absoluta tal och med hänsyn till makarnas förhållanden under äktenskapet och den andra makens pensionsskydd, saknar den nya bestämmelsen betydelse. Motsättningsvis skulle emellertid detta för den andra maken innebära en skyldighet att bidra till den underhållskrävande makens försörjning, om denne inte annars kan skaffa sig ett pensionsskydd. En sådan läsart skulle hos parter och domstolar kunna leda till tanken att, om nu den ena maken efter äktenskapet skall vara ansvarig för att den andra maken både kan försörja sig och skaffa sig pensionsskydd, så varför då inte låta maken bidra enbart till andra makens försörjning om pengarna inte räcker för båda ändamålen, något som torde vara det vanliga efter det stora flertalet äktenskapsskillnader. Det är inte riskfritt att på sådant sätt ändra en lagtext att en grundläggande familjerättslig princip kan börja ifrågasättas.

Om andra möjligheter att korrigera bodelningsreglerna inte räcker till – jämkning enligt 12 kap. 1 § därför att den behövande maken inte har någon egendom att lämna ifrån sig och bodelning enligt den föreslagna nya lydelsen av 10 kap. 3 § därför att den underhållsskyldige inte har någon pensionsförsäkring eller något pensionssparande som kan dras in i bodelningen – kan den behövande maken tillgodoses genom överförande av ett kapitalbelopp såsom underhållsbidrag. En motsvarande möjlighet till kapitalöverföring borde helst finnas inom ramen för bodelningsinstitutet. Lagrådet vill dock inte motsätta sig att en lösning sökes inom underhållsskyldighetens ram.

Bestämmelserna om betalning av underhållsbidrag i form av engångsbelopp är snävt utformade i gällande rätt. Som anförs i lagrådsremissen torde det vara ovanligt att man i dag dömer ut ett engångsbelopp mot den bidragsskyldiges bestridande. När det gäller att tillgodose frångild makes pensionsbehov synes det vara avsett, och är lämpligt, att som huvudregel ett underhållsbidrag utgår i form av ett engångsbelopp. En bestämmelse i ämnet, såsom föreslås i 8 §, är ägnad att tillgodose vad som angetts vara syftet med ändringarna i underhållsbestämmelserna, nämligen att göra parter och domstolar mer medvetna än vad som kanske är fallet i dag om att det vid prövning av underhållsfrågan är nödvändigt att också uppmärksamma brister i den ekonomiskt svagare makens pensionsskydd.

Den föreslagna ändringen i 7 § däremot – som enligt Lagrådets uppfattning är obehövlig i sak därför att rättsläget redan är sådant att

pensionsbehovet kan beaktas – riskerar av förut anförda skäl att ge parter och domstolar den föreställningen att en viss återgång till ett äldre rättsläge är avsedd. Lagrådet ifrågasätter därför om inte ändringarna borde begränsas till 8 §.

Oavsett vad som sker med 7 § bör lydelsen av 8 § ändras till en bättre överensstämmelse med vad som nu föreslås i 7 §. En förutsättning för att underhållsbidrag i form av ett engångsbelopp skall övervägas bör vara att den som får underhållsbidrag behöver det för att skaffa sig pensionskydd. Huruvida den frånskilda maken faktiskt kommer att använda bidraget till det ändamålet bör inte göras till föremål för tvist mellan parterna. Lagrådet förordar att andra meningen i 8 § ges följande lydelse: "Finns det särskilda skäl, såsom att den underhållsberättigade behöver ett bidrag för att skaffa sig pensionskydd, får domstolen dock bestämma att bidraget skall betalas med ett engångsbelopp."

10 kap.

I lagrådsremissen föreslås att rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring och pension på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande som huvudregel skall ingå i bodelning med anledning av äktenskapsskillnad och i bodelning under äktenskapet. Makarna har dock avtalsfrihet; de kan genom äktenskapsförord avtala att sådana pensionsrättigheter skall utgöra enskild egendom och de kan vid bodelning under äktenskapet träffa motsvarande överenskommelse. På samma sätt som gäller i dag skall pensionsrättigheter hållas utanför bodelning med anledning av dödsfall.

Såvitt avser bodelning, som inte sker i anledning av dödsfall, innebär de föreslagna reglerna en återgång till rättsläget före äktenskapsbalkens ikraftträdande 1988. Lagförslaget, som får ses som en del i den omfattande pensionsreform som pågår, torde emellertid knappast innebära ett principiellt avståndstagande från den grundsyn som uppbär äktenskapsbalkens regler om makars egendom, där bl.a. deras ekonomiska självständighet mot varandra värnas (jfr prop. 1986/87:1 t.ex. s. 39 och 43). För denna slutsats talar också det förhållandet att lagrådsremissen överhuvudtaget inte innehåller någon djupare principiell och rättsystematisk diskussion rörande giftorätt och likadelning.

Regleringen har blivit komplicerad. Så t.ex. kommer olika regler att gälla för olika pensionsrättigheter och i olika sammanhang och två olika jämningsregler (10 kap. 3 § tredje stycket och 12 kap. 1 §) att bli tillämpliga samtidigt. I lagrådsremissen berörs inte heller frågan hur en delning rent praktiskt skall ske mellan makarna, i ett fall där en pensionsförsäkring utgör enda tillgången, eller större delen av tillgångarna, och andra maken därför inte kan tilldelas annan egendom ur boet som motsvarar försäkringens värde. Det har överlämnats till aktörerna på marknaden att utforma lämpliga metoder för en sådan delning. Såvitt avser det individuella pensionssparandet finns däremot sedan tidigare regler i 4 kap. 16 § lagen om individuellt pensionssparande.

10 kap. 3 §

Den föreslagna lydelsen av den andra meningen i första stycket kan ge intryck av att det endast är denna mening som reglerar pensionsrättigheter, trots att t.ex. rätten till pension inom det allmänna ålderspensionssystemet, inklusive rätten till den nya premiepensionen, omfattas av första meningen. Detta skulle tydliggöras, om andra meningen erhöll lydelsen:

"Dessutom skall pensionsrättigheter, även om de inte är av sådant slag som avses i första meningen, undantas från bodelning i den utsträckning som sägs i andra och tredje styckena."

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 5 mars 1998

Närvarande: statsministern Persson, ordförande, och statsråden Hjelm-Wallén, Peterson, Freivalds, Wallström, Tham, Åsbrink, Schori, Andersson, Winberg, Uusmann, Ulvskog, Sundström, Johansson, von Sydow, Klingvall, Pagrotsky, Östros

Föredragande: statsrådet Freivalds

Regeringen beslutar proposition 1997/98:106 Pensionsrättigheter och bodelning.